

РУСИН

Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н.:
*Николай Бескид,
ёго історичны работы
і їх вплив на діяльність
русиньской
політичної репрезентації*
5. – 6. стор.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА:
*Е. Либезнюк:
„Запає єм глибоко
до театралного „багна“,
котре ня втягло
до себе цалого...“*
6. – 7. стор.

Ернест ГИЙДЕЛ:
Рутенія ÜBER ALLES
13. – 14. стор.

Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.:
*Як ся сокотить памнять
на Юрія Венеліна (Гуцу)
в Москві*
15. – 16. стор.

Проф. Др. Золтан АНДРАШ, др. н.:
*Вацлав Фельчак
і Еміл Балецькый –
документы дружбы
і сполупраці*
17. – 18. стор.

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА:
Ерупція гумору і сатіры
19. стор.

КАРПАТЬСКА РУСЬ

Першыраз о Карпаській Русі ем ся дзнав од свого дїда Гаврыіла Алексеевіча Лукиных (1914 – 1987) – пермского бібліофіла, літэратара, православнаго хрыціана. Мій дїдо в довоеннім часі мав велику бібліотеку дореволючных руськых і старославянських книжок. Міджі нима былі і унікатны выдання карпаторусиньскых діятелів 19. ст. – А. Добрянського, А. Кралицького, Я. Головацького, які на мене дуже вплинули.

Карпаська Русь про векшыну сучасных жытелів Росіі – „terra incognita“. Подля мене, советьска большевицька влада од самого зачатку свого панаваня над Росієв-матушков собі поставіла за ціль зробиці вышытко про то, абы руській народ (великоруській) навікі забыв о своїм родовім поведі і о своїх єдинокровных собратах. Про нову владу то было окреме актуалне у світі боя з „великодержавным шовінізмом“. Якраз зато выходным Славянам в югозападній Росіі причувовали ся абсурдны ідеї такога тыпу, же они нігда не былі „руськыма“, лем все былі Українцями.

Тота „мазеловска“ ідеологія домінує і в наш час на Україні. І так Карпаська Русь 19. і пачатку 20. ст. находіць ся в Австро-угорьскій імперіі. Што знать векшына наших сучасніків о Русинах (Руснаках)? „Та майже нічо“ (як гаворять нашы братя-малоросы)! Але кідь мы почитаєм карпаторусиньску пресу в тім часі, наприклад, ужгородькій „Свѣтъ“ або творы русиньскых просвітителів (будителів) – буде ясно, же і в австро-угорьскых условьях „руській дух“ жыв і в заосталых верховиньскых хыжках, і в простій „мові“ карпаського верховинця.

Великым про націоналне возроджїня Карпаськой Русі быв Мараморош-Сігетський процес в 1914 р. над Русинами, які хотіли выйці з умело вытвореной у 17. ст. царьковной уніі з католицізмам і вернуці ся к православію. Одбыли ся недостойны суды, выштрѣваня і покуты за „іновірство“, бо наверхнутя к „руській вірі“ предків з боку австрійской влады ся поважвало за штатну зраду. Якраз в тім часі ся зачав процес масового переходу людей з русиньскых сел Підкарпатя к православным.

Націонално-територіална основа Карпаськой Русі, то главно Підкарпатя. З той територіі і славянська грамота солуньскых братів Кіріла і Мефодія ся росшырила на цілу стару Русь. Таже, карпаськы Русины першы і „руськых Славян“ прияли кірілицю, яка ся поступно стала общеславянськов азбуков.

Але не треба забывати, же історічно до Карпаськой Русі входили тыж давны староруськы територіі выходной Галічї (Галіцькой Русі) і северной Буковины (з Хотінським уїздом Бессарабіі). Підкреслю тыж, же Підкарпаська (Угорьска) Русь тісно перед тым ся стала частів Чеськословеньской републікы в 1919 році, прибрала к собі і днешне Підкарпатя, і Пряшівщину (днешь выходне Словенско). Із севрозападных схылів Карпат к ній примыкала Лемковина (днешь в Польщі). Центрами карпаторусиньского (угроруського народа) правом мож поважовати Ужгород, Мукачево і Пряшів.

Русиньска інтелігенція, яка правом стояла на боці ідеї общеруськой націонално-культурной єдности, дістала великій удар з боку австрійской влады і українських націоналістів – ясных русоі русинофобів. В організованных почас І. світової войны концентрачных таборах Талергоф і Терезін была скоро знічена політична і націонално-культурна еліта Карпаськой Русі (главно, Прикарпатя). Окрем іншого, міджі охранными тых концентракрів вірно служыли і українськы націоналісты.

Подля споминів Т. Ф. Арістовой – дівкы знамого руського карпатознателя Ф. Ф. Арістова (1888 – 1932), який свій жывот засвятив выскуму історічно-культурной і літэратурной дїдовизны Карпаськой Русі, іщі донедавна стары люде многих сел споминали на тоты страшны часы, кідь цілы села ся спалѣвали, а люде были тяжко скушаны і забиваны лем зато, же ся голосили к Русинам і сімпатізовали з православієм і руськов армадов, в котрій віділи ослободительку од многорічного утиску. В трестных акціях проти Русинів актівно брали участь тзв. галіцькы січовы стрільці (пробраз будучіх бандеровців). Наїсно, теперішні западоукраїнськы щіры діятелі мали бы памятати, што тісно до першой світової войны цільной выходославянський народ в Австро-Угорьску назыв

вав ся Русинами, причім як офіціално, так і на вышыткых урвнях свого національного бытя і самосвідомості. Але наслідком слїдуючой насилной українізаціі в 20-х аж 40-х роках 20. ст. жытелі Галічї, Буковины (а тыж западной Волыні, одорваной у 1920 р. од Росіі ведно з галіцькыма територіями к Польщі???) практично стратили історічну памяць, а тепер тоты територіі суть баштов западоукраїньского сепаратізму.

Советьскы українізаторы не хотіли відіти ані тот факт, же під Карпатами жые старша выходославянська народность – Русины (Руснаци), які утримали свою стародавну назву і стародавний язык. І не нагодов, же большевици (не тоты руськы, котрых чекали Русины) насилно записали в 1946 р. народ Підкарпаськой Русі – лем што припоєный од Чеськословенська к СССР – к Українцям. А то не позераючи на протесты інтелігенціі края, яка хотіла відіти свій карпаторусиньський народ як рівноправный народ автономной републікы (області) в рамках РСФСР, а не в рамках Україньской ССР. Жытелі Підкарпаськой Русі были наладжены на сполок з Росієв, а не з Українов. Многорічна тужба Русинів ся не сповнила – советьска влада на укор новопріпоєных западных територій снажыла ся сформовати „українську соціалістичну націю“. Але тотя тзв. нація ся россыпала перед очами, бо не є ані національного, ані релігійного стержня, котрый бы утвердив ведно вышыткы розлічных снаг галузкы югозападных „руськых Славян“ на територіі тзв. „Україны“.

Офіціална советьска наука не хотіла признати Русинів, што бы потребовало перевіряня з многих аспектів славістыкі. Лінгвісты скулмили і признавали малы народы із северу, выдавали про них ґраматікы і словнікы, котры їм не все были потрібны, але признати Русинів у ролі четвертой часті єдинога выходославяньского руського народа (ведно з Великорусами і Білорусами) не хотіли. Товаришы з Кремля к русиньскому вопросу в СССР і за ёго границями ся поставили легковажно. Їх интересовала лем стратегічна територія, де могли поставіти свої ракеты, намірены на западну Европу і США. А в якій союзній републіці буде Підкарпаська „terra incognita“ – то їм было єдно.

Сучасна офіціална Росія є наслідниця СССР, включно національного вопроса. Поставліня руського Крыма, „проруськы“ наладженой незалежной Абхазіі, Юго-Осетіі і Придністровя наїсто не интересує „бізнис-владу“ РФ. Роздумы о історічній Росіі і о припоїно насилно одорваных од нѣй територій, не впливають на „горі-владців“. Я уж не гаворю о тім, же векшына з них наслідком партійно-комсомольской выховы ані не предпакладать, же є якась „історічна Русь“ з ей стародавныма територіями...

І так днешь, як і перед пядесятьма роками, видиме з боку офіціалных кругів Росіі абсолютну рівнодушность к осуду міліонного і єдинокровного выходославяньского народа – Русинів, які жыють оддавна на своїй історічній територіі на южных і западных схылах Карпат і в карпато-дністровскім реґіоні.

Сімболом возроджїня русинства в сучасности, наїсто, є Підкарпаська Русь (Закарпатя), народ котрой храніть одказ великого будителя края А. Духновіча і ёго пророчі слова: „Я Русин быв, єсьм і буду, я родив ся Русином. Честный мой род не забуду, остануьс єго сыном.“

Русиньскы (карпаторуськы) народ є узанный в многих штатах: в Словакіі, Польщі, Мадярьску, Румуніі, Сербіі і Хорватіі, США, в Канаді. Стародавний русиньскы язык, вышовшыи зо старославяньского, офіціално узанный і кодфікованный у Словакіі, Сербіі і Польщі. В сучасности видиме ренесанс Русинів (Руснаків) тыж в Румуніі і в Молдавіі (на севері Бессарабіі они жыли оддавна).

7. марца 2007 року на засідану Закарпаськой областной рады в Ужгороді было пріяте осудове рішїня о узнаню Русинів в краю (правда, чомусь ведно з узнанєм УПА, в боєвых актївах котрой проти Росіі не бив ані єден підкарпаськыи Русин).

7. апріля першыраз од 1945 року (по припоїно Підкарпаськой Русі од Чеськословенська к СССР) в аналітїчнім програмі руськой телевізіі „Постскріптум“ вышла репортаж о Русинах – автономных жытелях Закарпатя.

Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК, редакція Русина, Народных новинко і русиньских неперіодичных выдань у Пряшові

Акцептація нормативности в русиньскій публіцистіці в Словакії

(Реферат на III. Міджінароднім конгресі русиньского языка, Краков, 15. септембра 2007.)

К даній темі єм приступив як каждоденный поужыватель русиньского літературного языка в писаній подобі, не як теоретичный лінгвіста, хочь без знаня теорії ся нияк не заобйдеме, зато ся на ню буду і часто операти. Міру акцептації нормативности русиньского літературного языка у русиньскім писаній публіцистіці єм увів на конкретных прикладах із русиньской періодичної преси в Словакії, конкретно з культурно-сполоченського тыжденника Русинів СР – *Народны новинкы*, культурно-христіанского часопису *Русин*, інформачного місячника Русинів Словенська – *InfoРусин*, „časopisu Obšcestva sv. Joana Krestitel'a“ – *Artos*, *Русиньского народного календаря*, *Русиньского літературного алманаху*; *Grekokatolic'koho rusiňskoho kalendar'a*/Грекокатолицького русиньского календаря.

Мож спомянути дость много проблемів, котры ся обявляють в русиньскій писаній публіцистіці, але я ся зосереджу главно на штирі, подля мене, важны проблемы:

1. проблем: ПОУЖЫВАНЯ БУКВ „Ě“ І „Ī“ В РУСИНЬСКОЯЗЫЧНІЙ ПУБЛІЦИСТІЦІ НА ОСНОВІ СУЧАСНОЇ ПЛАТНОЇ НОРМЫ РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА В СЛОВАКІЇ

Як на єднім боці редакторы *Народных новинко*, *Русина*, *Русиньского народного календаря*, *Русиньского літературного алманаху*, *Artosa* і *Grekokatolic'koho rusiňskoho kalendar'a* дотримують поужываня буквы ě у вшыткых позиціях, так редакторы *InfoРусина* принципально нїт, а в дакотрых припадах і в алманасі є непослідовность в єй поужываню, котра выходить наїсто лем із неprecізноу текстовоу коректуры. В *InfoРусині* не поужывають графему ě, але споїня букв *ĭ + o* у словах: *його*, *йойкати*, *мойов*, *войовати*, *крайовый*, *Йолкін*, *Соловейов* і т. д., але в єдній статі *Русиньского літературного алманаху* слово *ёво* ся поужывать правильно з *ё*, але тыж неправилно з *є* або *е* на зачатку того слова. *InfoРусин* поужывать на місці, де мать быти подля нормы графема ě споїня *мнягкого знаку* і *o* (*ьo*) у словах по парных по твердості і мнягкости согласных, напр.: *мальовати*, *кральовати*, *цукрьованый*, *теперішнього*, *переціновати*, *трьох*, *од нього* і т. д. У нормативним русиньскім языку в Словакії ся в спомянутых прикладах всягды пише йотована графема ě. Суть і вынати, де ся *ě* не пише, а то є зафіксоване в найновшых правилах русиньского правопису (Ябур, В., Плішкова А.: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*, Русин і Народны новинкы, Пряшів 2005). Іде главно о чужоязычны (перевзяты) слова, де як на зачатку слова, так по гласных місто єдноу графему *ě* ся пишуть дві: *ĭ + o*, напр.: *йогін*, *йогурт*, *йод*, *йодоформ*, *Йоркшир*, *йотация*, *йон*, *йоносфера*, *Йоан* (але і *Ioan*), *Йоакім* (але і *Ioakim*), *Йозеф* ці *Йосиф*, *майонеза*, *майор* і ін.

Але не важны суть спомянуты приклады, де ся пише *ě*, а де нїт, але ці цалково поужывати, або не поужывати графему *ě*. Хто дотримусь сучасны платны нормы русиньского літературного языка, тот *ě* пише, хто нїт, тот ю просто ігнорує, а дакотры ю ігнорують од самого зачатку, наперек кодифікації русиньского нормативного языка в році 1995, коли была заведжена. Ту, може, на місці бы было спомянути аргументацію русиньского лінгвісты з Пряшова – Др. Юрія Цігры, к. н., який мав і має важны аргументы проти екзистенції буквы *ě* в русиньскім правописі, кідь уводить, же є „нерационалним“ писаня *ě* в чуждих словах, во властных менах домашніх і чуждих, в тім числі і в словенських, напр.: *маёр*, *Ёгансон*, *Ёнаш* і ін. Тоты аргументы были взяты до увагы при змінах нормы русиньского языка в Словакії у 2005 році, але зьсь мож опоновати, позираючи на міру здомашніня чуждих слов, напр. таких, як слова *йогурт*, *майонеза*, *майор*, *район* і ін. Тым, же ся акцептовав даный погляд, настав хаос у правописі буквы *ě*. Подля мене, зміна нормы ся мала дотыкати писаня споїня *ĭ + o* (*Йо*) намісто графему *Ě* лем у властных

менах на зачатку слова, што бы была єдина зміна в порівняню з першима правилами русиньского правопису (Ябур В., Панько Ю.: *Правила русиньского правопису*, Русиньска оброда, Пряшів 1994). Очівісно графема *ě* у русиньскій писаній публіцистіці Русинів Словакії „розділила“.

Так то є і з букв *ĭ*, конкретно з єй заведжінем у дакотрых позиціях у новій нормі русиньского языка, платній од 1. 9. 2005 в Словакії (Ябур В., Плішкова А.: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанём русиньского языка*, Русин і Народны новинкы, Пряшів 2005), подля котрой: „Букву *ĭ* пишеме по парных по твердості і мнягкости согласных (т, д, н, л, с, з, р, ц, дз) на означіня (сигналізацію) мнягкости согласных, напр.: *тїнь*, *дїдо*, *нїмый*, *лїто*, *бісїда*, *цїловати* і т. д.“ Ту зьсь наставла ситуація, же в даных позиціях, бо поважує за повинность дотримовати норму русиньского літературного языка, а друга група людей в *InfoРусині* категорично ся поставила проти поужываню буквы *ĭ* в спомянутых позиціях, де ся на основі першых правил русиньского правопису з року 1995 не поужывала. Але тото неприятя буквы *ĭ* треба рационално высвітлити, нелем поступати на основі принципі „*нам ся то не любить, зато то не будеме поужывати*“. Но ту уведу єден приклад, де букву *ĭ* поужили в алманасі і там, де правильно ся чітать твердо, а то в слові *минулім*, значіть, під впливом україньского языка або і части русиньских діалектів в околиці Лабірця.

Ани нам ся не вшытко любить, але респектуєме актуалну норму русиньского літературного языка в Словакії, бо потім настане хаос і анархія і виходить так, же Русинам у Словакії по році 1989 не треба было кодифіковати свій язык. Так бы і дале каждый собі писав як ся му захоче, як то часто видно на сторінках уведжених періодік.

А кідь єм зачав, же і мы, редакторы *Русина* і *Народных новинко* не сьме згодні зо вшыткым, так ту мушу припомянути, же розумлю поужываня *ĭ* по *т, д, н, л* на визначіня їх мнягкости, де в минулости было ять (*ѣ*). Лемже в сучасности ся тьажко мож зорьентовати, де треба написати *ĭ* по *с, з, р, ц, дз*, хочь в минулости ся в тій позиції писало ять (*ѣ*), але дньє ся тоты слова высловлюють в русиньскім языку твердо, напр.: *бісїда*, *сїно*, *сїсти*, *на конгресі*, *цївка*, *цїловати*, *цїль* і т. д., бо в русиньских діалектах у Словакії є сильний процес диспалатазації тых мнягких согласных під впливом словенських діалектів і словенського языка. Поужываня *ĭ* по тых буквах ся мі видить хочь логічне, але непрактичне і компліковане з боку сучасного писателя і приімателя русиньского языка в писаній подобі.

2. проблем: ПЕРЕПИС РУСИНЬСКОЇ АЗБУКЫ ДО ЛАТИНІКЫ

Курто ся хочю приставити коло проблему перепису русиньской азбуки до латиньской графічної сїстемы. Ту треба повісти, же приятую найновшу норму з року 2005 дость послідовно дотримують творчі тых русиньскоязычных періодичных выдань, де дакотры статі суть писаны азбуков а дакотры латиников. Іде о кварталник *Artos* і *Gregokatolic'kij rusiňskij kalendar'*/Грекокатольцький русиньскый календарь. На місці визначіня мнягкости за поміч мнягкого знаку (*ь*) у тых выданнях поужывають апостроф (*'*) або словенський „текчеп“ (*č*), напр.: *schodit'*, *namiriň*, *kl'aty*, *d'il*, *vol'i*, *zapovid'i*, *blahodat'*, *chtos'*, *grekokatolyc'kij*, *teper'*, *štos'*, *cer'kvi*, *s'te*, *Rus'ko* і под., але неправилно пишуть споїня *ĭ + гласный*, напр. в таких словах, як: *serdcjom*, *sja*, *vi-rju*, хочь в русиньскім языку в тых припадах йотованы ся пишуть по согласных на їх помягшіня, зато в переписі до латинікы спомянаны слова бы ся мали писати в тых позиціях: не *с + jo*

• Публіциста і відповідний редактор русиньских періодичных і неперіодичных выдань – Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК.
Фотка: А. П.

(*serdcjom*), але $c' + o$ (*serdc'om*), не $s + ja$ (*sja*), але $s' + a$ ($s'a$), не $r + ju$ (*virju*), але $r' + u$ (*vir'u*).

Так само дотримують прийнятій найновшій принцип перепису, же азбучне i з точков ся пише як латинське i з точков, напр.: *svit, sobi, povisti, Sloviňsko, svij, išci, Rusiniv* і под., але в слові *republika* пишуть неправильно i з дашком (i), т. з. графему про азбучне *передне високе u*, хоч має там бути i з точков. Намагають ся дотримувати і перепис азбучного u на латинське i з дашком (i), напр.: *Spasitel', zatrubit', Svjate Pis'mo* (в тім слові є правило поужити i , але неправильно зась s' , бо тото слово пишемо твердо *письмо (Pismo)*). Тьж букву y перепишують до латиніки як „upsilon“ (y), напр.: *žyvoť, svjatyj, mertvych, besmertnyj, spravedlivyj* і т. д. З тым не мають проблеми, але зьсь із азбучним i в дакотрых позиціях гей, напр. пишуть не *škol'ar'iv*, але *škol'ariv*, r не з апострофом, хоч має бути в тім слові r' , значить висловлює ся і пише м'якко. Так само поуживають у множині числі неправильно *grekokatoličy*, правильно має бути *grekokatolič'i* і т. д. Але тоты проблеми при переписі суть з причіны не незная правил правопису, але скоріше з неприяття їх в дакотрых мало припадах або з непослідовности при переписі азбуки на латиніку. Но ліпше бы было, кьбы у дакотрых позиціях тот перепис не приспособлєвали, наїсто главно про своїх вірників-читателів, но дотримували го в сучасній платній нормі русинського языка.

Кідь ем зачав із темов перепису азбуки до латиніки, єго сучасну норму мушу порівнати з попереднєв, кідь розділы были при переписі двох букв: u а y , кідь тоты ся переписували перша як латинський „upsilon“ (y) а друга як „upsilon“ з риков на верху (y). Кідь пишете на компютері, та такую букву (ходем у Словакії) не мож найти, і зато при переписі графемы y є практичніше писати в тій позиції y („upsilon“) без будьяких інших значок, но в найгіршій припадї мож бы было писати „upsilon“ із дашком (y), як то пишуть Русини в Америці.

Не согласный ем писати графему o з дашком (o) во вшытких позиціях на місці етимологічного o в новых закрытых складах ро латинських буквах $t, d, n, l, s, z, r, c, dz$, причім ей висловность ся реалізує в залежности од регіону ($i, y, ŷ, o$), як то заводять публіцисты, писателі і видавателі на Підкарпатю. То саме роблять і в азбуці, наприклад і **Мгр. Валерій Падяк, к. ф. н.**, прикладом чого є публікація *Народ нивидкы: ілустрована історія карпаторусинѳв*, де є o з дашком (o) у слові *карпаторусинѳв*.

3. проблем: ПИСАНЯ ВЛАСТНЫХ НАЗВ І ГЕОГРАФІЧНЫХ ТЕРМІНІВ

Міджі проблеми нормативности русинського языка в Словакії (або на Словенську) поважую писаня властных назв, главно мен, призвіск і географічных назв. В данім припадї, думам собі, бы ся дав цалком просто поужити фонетічний принцип при чужозычных властных назвах, але ту зьсь настаєт проблем, же не каждїй знає, як дане слово ся висловлює в чужім языку, потім ани не знає, як го має написати по русинськи. Але то уж є проблем міры освіти каждого інтерпретатора.

Чужді мена і призвіска в русинськым языку бы ся мали писати так, як ся висловлюють у країні, де ся поуживають, таже, напр., не треба тлумачити до русинської нормы мена *Володимир* як *Владимир*, кідь він ся пише *Володимир; Стівен*, не *Стевен*, ани не *Штефан* або *Степан*; не треба писати *Михал*, кідь єго офіціалне мено є *Михайло* або *Михаил*, або єго мено висловлює ся як *Майкл*. Так само і призвіска бы ся мали в русинськым языку писати так, як ся в даній країні висловлюють або їх висловлюють самы їх носителі, напр.: не *Фонтанський*, але *Фонтанські (Fontaňski)*, не *Русинкова*, кідь є *Русінко (Rusin'ko)*, не *Дуц-Файфер*, але *Дуч-Файфер (Duc'-Fajfer)*, де $ц$ переходить аж до $ч$, бо носителька того призвіска хоче собі заховати єго лемківське звучаня.

Тот принцип бы міг бути прийнятій і в інших нормах ці варіантах русинського языка, так бы ходем у тім був зроблений першый крок ку створіню русинського *койне* (сплочної нормы русинського языка), котрого процес творіня буде доворічний, не знаючи ці ся успішно скінчить, але ходем у дачім уж тепер бы сьме могли бути єднотны. Фонетічний принцип бы ся мав дотримувати і в географічных назвах, хоч у сучасных нормах русинського языка, то єсть нелем у Словакії, але і в інших країнах, є то цалком інакше, часто в тім є і много непослідовности, котра впливать праві з абсенції єднотного принципу писаня географічных назв. Так потім пишемо і *Краков*, і *Краків*, але мало бы были єднотно – *Кракув*, а то подля домашнєй висловности. Далє *Прешов*, а не *Пряшів*, *Бардеєв*, а не як ся пише в *InfoРусині Бардїйов* із *ію*, або в *Народных новинках і Русині* подля сучасной нормы русинського языка на Словенську – *Бардїов* з *іо*; *Кошїц* з гласнов i по согласній $ш$ і гласна $е$ по согласній $ц$, не як ся пише в *InfoРусині* – *Кошыці* з y по $ш$ і з i по $ц$, а в *Народных но-*

винках і Русині – *Ковиці* з i по $ш$ і i по $ц$. Правда, ту велику роль зогравать традиція.

Самособов, же фонетічний принцип ся не дасть апліковати на вшыткы географічны назвы, бо дакотры мусять быти порусинізованы, а то тоты, котры суть зложены із двох і веце слов, притім у них все єдно або дві слова ся перекладають і в інших языках, напр., наїсто не будеме нігда писати *Грейт Брітн*, але *Велика Брітанія*. Так само повіме і напишемо, *Сагарьска пустыня, Бараганьска степ, Мурманьска тундра, Остров святой Гелены, Таймырьський полоостров, Корінтьска шыя, Суєзькый пролив, Ламаньський канал, Чорне море, Тихый океан* (але і *Паціфік*), *Фінський залив, Голфський пруд, Вікторины водопады* і т. д. Также то є ворпос на вирішїня лінгвістів.

4. проблем: НЕЗНАНЯ ПРАВИЛ ПРАВОПИСУ, НЕПОСЛІДОВНОСТЬ ПРИ ПОУЖИВАНЮ НОРМАТИВНОГО РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА, ПОУЖИВАНЯ УКРАЇНІЗМІВ, РУСІЗМІВ І СЛОВАКІЗМІВ

На зачатку треба підкреслити, же *Народны новинкы, Русин і Русинський народный календарь* все ся намагали і намагають дотримувати платны нормы русинського літературного языка і видать ся у кодифікаціях прийатій азбуці. Азбуку поуживать і *InfoРусин*, і *Русинський літературный алманах*, але не во вшытких припадах і не в єднакій мірі респектують нормы списовного русинського языка. Даколи цілено, даколи з незная правил русинського правопису, даколи зась з непослідовности при їх дотримованю, ці на причіні є слаба текстова коректура. Кварталник *Artos і Grekokatolic'kyj rusiňskij kalendar' /Грекокатолицький русинський календарь* не выходять цілы в кодифікаціях прийатій азбуці, але часть статей у них є в латиніці, но при тім намагають ся дотримувати платны правила перепису русинської азбуки до латиніки, правда, аж на дакотры выняткы.

З погляду высше повідженого мож спомянати дость много проблемів, котры ся обявляють в русинській писаній публіцистіці. Тота тема є така шырока, жебы могла быти не єдно малов капітолов того реферату, но і цілого окремого семінаря. Зато в рамках того проблему спомяну лем немного прикладів, хоч при приправі даного реферату ем прочітав немало статей у вшытких русинськоязычных виданях у Словакії і підкреслив ем множество слов, правилне писаня котрых заслужило бы собі шыршу аналізу.

Зато уведу ходем дакотры приклады з русинської публіцистіки, котры суть у роспорї зо сучаснов нормов того языка, котры суть платны од 1. септембра 2005 на основі рішїня Міністерства шкoлства СР. За меншы проблеми поважую тоты, котры мож вирішїти, лем треба мати охоту і дотримувати платны правила русинського правопису. Наприклад, слова, як: *сел* і *сельський*, *меджі*, *Меджілабірці*, але докінця і *Меджілаборец* без м'яккого знаку на кінці, *повинність* і *творчість*, *участники* і *священники*, але *співаци*, *орїєнтувати ся*, *вінчованя*, але *зорганїзувало*, *вінчувати*, *радія*, але і *радіа*, *вечер*, але і *вечур*, *вечір*, *бетяр*, *семінар* і *базар*, *писанкарство*, але *господарський*, *Кошыці* і *кошыцький*, але *лужыцький*, *высший*, але і *вышый*, *ніч*, *Невський*, але і *Невский*, *шарішський*, але і *шарішский*, *катедральный храм св. Александра Невского в Пряшові*, *Гуменьска окресна організація РОС*, але *єднїньска ОО РОС*, *робіт* і *робот*, *школський*, *кебы*, *іші*, *позитівно*, *загранічний*, *каркатурист*, *режисер*, *театр*, *глядачі*, *манажер*, *Владімір*, *ведь*, *хованя*, *вшимне*, *класицькы*, *заместнаня*, *опиці*, *сходза*, *мефодійный*. Тоты слова ем выбрав із місячника *InfoРусин*, але многы з них ся обявляють і в *Русинський літературнім алманасі*. Є то пару прикладів, на котрых хочу указати недотримованя нормативности русинського літературного языка, котрый бы ся мав хосновати в русинській публіцистіці в Словакії.

Так слово *меджі* бы ся мало писати *міджі*, місто *сельський* ся має писати *сільський*, *повинність* ся пише зо суфіксом *-ость*, *участники* ся пише *участниці*, *орїєнтувало* ся пише по p м'яккий знак ($ь$) і $є$, а тьж не зо суфіксом *-ува*, але *-ова*; *радія* бы ся мало писати зо закінчїнем *-а*, бо прикладів є в номінатіві *радіо*, т. з. ґенітів не має флексію *-я* (тоту хьбу або непослідовность мож відіти і в *Народных новинках*, і *Русині*). Далє не *вечер*, але *вечур* (як є то на бівшій русинській языковій теріторії), слово *бетяр* мало бы ся писати з м'якким знаком на кінці, бо іде о домашнїле слово, як *фігляр*, *швінґляр*, *кобзарь*. Міджі здомашнїлы слова мож поважовати і *семінар*, а так само слово *писанкарство* бы ся мало писати з $ь$, бо є *утворене од писанкарь*, котре у нашім народі має доворічну традицію. К здомашнїлым словам мож зараховати і *базарь*, бо при склонєваню ся в локалі висловлюємо м'якко – не повість ся *на базару*, але *на базарі*. Далє не *писанкарство*, але зо закінчїнем *-рь*, не *-ар*. Слово *Кошыці* ся пише *Кошиці* подля правил плат-

ных од 1. 9. 2005, але перед тым ся писало подля нормы **Кошци**. Група слов **кошыцький**, але **лужицький**, без мянкого знаку по **ц**, што свідчить о ясній непослідовности. То саме правилне слово **высший** ся пише на іншій місці як **вышый** без **с**, де якбы доходило до упрощіння групи согласных. Але тото упрощіння ся не аплікує у слові **шарішський**, на іншій місці зась написано **шарішський** без мянкого знаку по согласній букві **с**, хоць точно має быти **шаріський** із **-ський**. О ясній непослідовности або слабій коректурі мож говорити односно груп слов, котры ся в єднім числі *InfoРусина* пишуть на єднім місці так, але на іншій місці іншак, напр., **вінчвань** – **вінчувати**, **Нєвський** – **Нєвский**, **Гуменська окресна організація РОС** із великов буквов на зачатку слова і **сниньска ОО РОС** із малов буквов на зачатку. Суть там дале слова типу: **робіт** (де подля правил ся не рекомендує алтернація **о з і**), **шкодський** (має быти з мянким знаком по **л**), не **нцч**, але правильно **ніч**, не **кебы**, але **кїбы**, **респ. кдбы**, не **іші**, але **іші**, не **загранчний**, але **загранічний**, не **Владімір**, але **Владимір**.

Потім є ту група слов, котры суть у русиньскім языку новы, але як перевзяты, чужоязычны, виходячі з тзв. еврофонетичного варіанту, пишемо їх у русиньскім языку во вшыткых позиціях по согласных і гласных із **і**, **так як ся** высловлюють і пишуть у первітних языках: **позітївно**, **карїкатуриста**, **режисер** і т. д., а не з **и**, як в українськім языку. Ту видно вплив українського языка, котрого ся редакторы не можуть збавити, бо тот язык штудовали і перед тым робили в українськоязычній пресі. То є у векшій мірі проблем редакторів *InfoРусина*, а в меншій мірі редакторів *Народных новинок* і *Русина*.

Проблемом є тыж писаня чужоязычных слов типу **манажер**, ці го писати як у словацькім языку, ці так, як ся высловлює в англійськім языку, з котрого є перевзятый. Правилно в русиньскім языку бы мало быти **пиш**, **як чуеш**, то значить подля фонетичного принцип, потім не **манажер**, але **менежер**, не **Нєв Йорк**, але **Нью Йорк** і т. д. Сильний вплив українського літературного языка слідно при жываню українських намісто русиньських слов: українського **театр** намісто русиньского **театер**, **порадник** намісто **порадця**, **глядячі** намісто **позерателі** і т. д. Інтересный яв є в *Русиньскій літературній алманасі*, де в єдній статі суть написаны слова **америчан**, **славян**, **русинів** із малов буквов на зачатку, як в українськім языку, але в тій самій статі є сло-

во **Українців** із великов буквов на зачатку. В інших статях того самого алманасу уж слова **Русин** і **Русины** фігурують з великов буквов на початку. В алманасі є і часослово **надїятися** з частков **ся** ведно з часословом, тыж подля правил правопису українського або руського языка. Але в алманасі ся поужувать і дость много русизмів, напр.: **перевод** намісто русиньських **переклад** або **перетлумачіня**, **содержанієм** намісто **обсягом**, **образив** намісто **уразив** і т. п.

Попри русизмах або українизмах найвеце (што є закономірний яв) в русиньскоязычній пресі в Словакії є словакізмів, а то є у вшыткых періодах. Ту спомяну слова, як: **ведь**, **хованя**, **вшимне**, **класицькы**, **заместнаня**, **опиці**, **сходза**, **множество**, **выборный**, або докінця – **англїчтіна**, де на їх місці мож поужыти русиньскы: **тадь**, **справованя**, **збачіть**, **класічно**, **робота**, **мавпа**, **громада (сходины)**, **множество**, **барз добрый**, **англїцький язык** або в найгіршій припаді – **англїчіна**. А наконєць бы єм спомянув слово, котре єм прочітав у титулку доц. **Ю. Панька**, **к. ф. н.**, в *InfoРусині*, іде о слово **кіріло-мефодійський**, так чом не поужыти тоты правилны слова?!

Тот реферат не претендує досягнути уровень научной работы. **По перше** зато, бо є лем „надшмаринём“ пару лінгвістичных проблемів із погляду детримованя нормативности русиньского языка в русиньскій публіцистіці в Словакії, без глибокой і розсяглышой аналізы, котру охаблю научным робітникам-лінгвістам. **По друге**, к єго написаню єм приступав не як теоретичный лінгвіста, але як публіциста, значить як каждоденный ужыватель літературной нормы русиньского языка в Словакії в писаній подобі. **По третє**, указав єм на даякы проблемы не зато, же мы, редакторы маєме з тым проблемы, бо мы ся з нима знаєме попасовати і наконєць нова норма языка ся нам стане нормалнов при створєваню періодичных і неперіодичных выдань, як то было з першов, але тоты проблемы суть досправды проблемами про читателів русиньскоязычных выдань. Также чім меньше тых змін буде, чім рідше ся будут реалізовати, тым менше читатель буде мати проблемів із читанєм і порозумінєм тексту. А то в конечном результаті є главне, **жебы русиньскій літературный язык был справды языком народным, добрі зрозумільым, але притім нормативным, не непріродным і одорваным од людей, єго прїимателів.**

Проф. ПгДр. Петер ШВОРЦ, к. н., Катедра історії Філософічної факулты Пряшівской універзты

Николай Бескид, єго історичны работы і їх вплив на діяльність русиньской політичної репрезентації

(Реферат на міжнароднім научнім семінарі *Історичне і літературне діяльність Николая Бескида*, Пряшів, 13. октобра 2007.)

Зачленіня Підкарпатской Руси до Чеськословенська было офіціално подтверждено на Паризькій мировій конференції в септембрі 1919 і в чеськословенськім правнім системі приятєм Уставы ЧСР у фебруарі 1920, а то зо вшыткыма выгодами, котры тым мало здобыти русиньске і українське жытельство країны.

Але як ся вказало, предствы Русинів о властній автономній території і єй обсягу, правах і властній самосправі той території ся не наповнєвали так, як сі то они самы представляли. Прага, респ. чеськословенська політика, детермінована многыма внуторными і вонкашніма факторами, приступала к наповнєваню обовязків опатерно, натягуючі час, што в русиньських кругах викликовало неволю, похыбности, докінця аж одпор к новій державі. В каждім припаді але активізовала русиньску інтелігенцію і політичных діятелів, жебы ся голосили к тому, што ім патрить і наповнєвали так предствы, з котрыма вступали до нового штату. Ішло о заведжіня автономії до жытота, о єй справу, але і о територіальны граніці так, жебы прїнайменшм охопляли тоту часть сполочного штату, в котрій жыли Русины. Конкретно то значило змінити граніцю міджі Підкарпатсков Русьв і Словенськом, посунути єй на запад по ріку Попрад.

В тых інтенціях ся вызначно ангажовав

якраз грекокатолицький священник і русиньскій історик Николай Бескид. Поважовав за потребне дати Русинам до рук аргументы, котрыма бы могли обгаєвати свої інтересы. Зато в р. 1920 выдав книгу „Карпатская Русь“. Є то розсягла публікація з цілым рядом історичных экскурсів. Їх цілєм было доказати нелем автохтонность русиньского жытельства на выходнім Словенську, але і єго численну перевагу. Історичный контекст, котрый Николай Бескид у своїй роботі „Карпатская Русь“ увів і розвинув і в других работах, стали ся фундаментом про русиньску і українську репрезентацію в Чеськословенську при аргументації за зміню граніці на хосен Підкарпатской Руси, жебы ся розділене русиньске жытельство споїло до єдного цілку. В тім припаді не было важне, ці жытельство выходного Словенська было в минулости русиньске або українське, хоць в актуалнім політичнім контексті міджівойнового періоду одповідь на тот вопрос была важнов. Ходем про Чеськословенсько. Акцептація української народности дакотрых із жытелів на Підкарпатській Руси і сучасне одмітованя русиньской народности ведно з акцептаціов Бескидового історичного тлумачіння бы давала простор на припадєне моценьско-політичне і ідеологічне засягованя з боку Советьского союзу до вопросів Чеськословенської републики на выході краї-

ны, што бы могли робити під єгідов охраны інтересів української меншыны. Докінця в припаді територіальных змін в Европі бы Советьскій союз міг жадати територію, на котрій жыють Українці. Уважованя такого характеру не было в міджівойновім Чеськословенську цілком чужде. Ініціативно го підтримовала і шырила мадярьска і польска пропаганда, котра презентовала інформації о договорі президента Масарика з представителями советів о можности одступлїня території з русиньскім жытельством Росії, докінця і Советьскій Росії, ці пізніше Советьскому союзови.

Але і акцептація русиньской народности цілого выходословенского жытельства была рїскантна. Русиньске грекокатолицьке духовенство і часть русиньской інтелігенції інклїновала к Мадярьску і к угорьскым традиціям. У дакотрых то тримало іші з періоду Австро-Угорьска, дакотры русиньскы політици были розчарованы політиков чеськословенської влады в одношіно к їх жадостям і потребам, і так легко підлягли мадярьскій пропаганді. Жытелям ся зачали підсувати предствы, же слободный жывоут Русинів у їх Руській Країні, котрый ся подля мадярофильскых русиньських політиків зачав розвивати од 1. януара 1919, заставило прїпоїня Підкарпатской Руси к Чеськословенську, а то по обсаджіно території чеськословенським і румуньскым войском.

У зв'язи з тым Словацки ся бояли, же бы ся русинська територія (Підкарпатська Русь в естувуючій подобі, або ай в бівшій, ведно з територіов выходного Словеньска) могла стати за істых условій знову мадярьску, што ся властно і потвердило у р. 1939.

Зато чеськословенскы владны круги были стриманы к пожадавамк містной політичної репрезентації. Але підпорили етнографічны выскумы, котры бы вказали, як є то властно з жительством на выходнім, респ. главно на северовыходнім Словеньску. В 20-тых роках 20. ст. зробив найкомплексніший выскум моравскій етнограф Ян Гусек. Выслідки свого выскуму згорнув до книжки „*Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy*“.

Выслідки, котры Гусек презентовав, але не были однозначны. Властно не одповів на вопрос, на котрый было треба одповісти – де є етнічна границя між Словаками і Русинами, котры жыють на северовыході Словеньска. Тото, што позоровав, му при теоретично абсолютній пресности назначовало границю даколи і в середині села, докінця і серед двора двох сусідів, кідже в досліджованых селах жыло і жительство, што ся голосило к Словакам, і таке, котре ся голосило к Русинам. Ян Гусек не був историком, і так не знав одповісти на вопрос автохтонности одного або другого народа на выходнім Словеньску. Правду повісти, ани то не пробовав. Строскотав при гляданю одповіді на вопрос о етніциті досліджованого жительствова на основі ёго актуального народного усвідомління. Одповідь на тот вопрос компліковало много факторів, докінця і набоженство – в тім припаді грекокатолицьке, при котрім были між Словаками і Русинами найвекшы розспори. Кідь русинська грекокатолицька церковна ерархія розуміла вшыткых грекокатоликів як Русинів, хоць і послоненченых, так велика часть словенських грекокатоликів, враховано духовенства, тот факт одмітовала.

На позиціях русинського походжіня вшыткых грекокатоликів стояв і Николай Бескид, а то нелем як грекокатолицькый священник, але і як историк. Потвердив то у книзі „*Карпаторусская древность*“, котру пізніше доповнив і видав в США з фінанчнов підпором „Соєдинения грекокатолических русских братств в Соєдинених штатах американских“ і їх друкованого органу „Американского русского вестника“. Назвав ей „Карпаторусская правда“. В обидвох выданных публікаціях не сконцентровав лем властне пересвідчїня, але одбив ся в нїм і погляд русинської інтелігенції, їх духовенства і учітелів як грекокатолицького, так і православного віросповіданя, русинської і української народної орьєнтації.

Николай Бескид выналожыв велику силу, жебы назбрав достаток аргументів і нима потвердив автохтонность русинського жительствова на выходнім Словеньску і Підкарпатській Русі і, выходячі з того, ай реальность їх пожадавок.

Подобно як Ян Гусек, і Бескид зачав найскорше історичным экскурсом, ку котрому припоів лінгвістичны анализы. Нима підпєрав теорію о автохтоннім русинським, респ. руським, жительством выходного Словеньска. Бескидови в ёго выводовках выходило, же то не могли быти ани Словаки, ани Мадяре, котры жыли на тій території до 10. аж 11. стороча. У своїх тверджїнях ся операв о чехословакістичны концепції єднотного чеськословенського народа, росціпленого мадярьским обсаджованєм Словеньска по зануку Великої Моравы і поступным формованєм словенського народа аж до нововіку. Подля Николая Бескида, границя словенського заселїня была на уровни Кралівой Голі. Рїка Грон была границєв про русинське заселїня, о чім подля нєго свідчїть і самотна назва той рїки – *Hron – hraň – hranica – pohraničnaja polosa*. Ту ся дако-

ли мала кінчїти Велика Морава і зачїнати Карпатська Русь, котру в наслідуючїх сторочах од югу поступно вчленєвали Мадяре до Угорьского кралєвства. Бескид але по-

• Професор історії Пряшівської універзити, котрый ся занимає тьж історією Русинів прашівської області і Підкарпатської Русі – ПаДр. Петер ШВОРЦ, к. н.
Фотка: А. З.

лемізовав з поглядом, же територію на выход од рїки Ваг колонізовали Словаки, а же словенське заселїня кінчїло при рїці Топля. Подля нєго то ани не были Словаки, але Поляци, котры приходили із северу. А зясь того тверджїня докладає языком, даваючі приклады слов у выходославянським діалектї, в польскім і в руським языку. Порівновав їх і сконштавовав, же без колонізмів і німецькых слов є тзв. выходословенчина руським, респ. русинським языком.

Одмітовав і статістичны факты о числі Русинів. Число 567 867 Русинів, котре было уведжене на Паризькій мировій конференції ся му віділо низке і не было на хосен русинського жительствова. Подля нєго было число Русинів высьше і теоретично у р. 1919 мало жыти на даній території 2 100 000 Русинів.

Бескид в основнім не узнавав Словаків як стародавній народ, але розумів їх лем як выслідок недавного історичного розвитку, як выслідок парадоксного спрягнута ся Чехів з Мадярами на укор Русинів. Мадяре подля нєго створили Словаків, абы ослабили Чехів, жебы сі тоты не нароковали на словенські території, і Русинів зясь за помощью Словаків еліміновали з обавы перед великим руським народом, котрый бы міг через них хотїти впливати на середнєвропейскый простор.

Вшыткы тоты, але і другы мерькованя Николая Бескида были наміряны к тому, жебы вказав на нічим непідложене забрачя русинської території Словаками, подля нєго умело створеным народом, котрый як такий ани не мав право сі тоту територію присвоїти. Книгами „*Карпаторусская древность*“ і „*Карпаторусская правда*“ спохібнєвав змысел гляданя етнічної границі між Карпаторосами і Словаками на северовыході Словеньска, бо тото жительство є в своей історії карпаторусинське. Цїлов книгов одповів нелем етнографови Янови Гусекови, але і вшыткым словенським активістам на выходнім Словеньску, котры ту пробуждали словенську народну ідентіту, же ту ани не є што пробуждати, кідь тотя ідентіта не была у нико-го розвинута. Днєсь є дуже тяжко доказати, ці Николай Бескид хосновав історичну, лінгвістичну і етнографічну аргументацію не на хосен Словаків зато, же ей вірив, або лем зато, же в інтенціях тогдышніх русинських намагань глєдав будьякий опорный

пункт, жебы підпорив намаганя свого народа быти самым собов і самым за себе вирішовати.

В каждїм припаді але аргументы, котры Николай Бескид уводив в книзі і мали історичный контекст, были русинськов політиков у такій або інакшій подобі презентованы в міжвійшовім періоді при просаджованю пожадавок змінити крайньку границю на хосен Підкарпатської Русі. Непохыбно їх сугєстївна інтерпретація тым русинським грекокатолицьким священником і историком підхоплєвала нелем русинськых політиків дома, але і тых, котры жыли в еміграції в США і просаджовали змінны в поставліню Підкарпатської Русі, жебы ся і надале домагали народных і історичных прав, котры належать Русинам.

В часі, кідь у Пряшові вышла ёго книга „Карпаторусская древность“ (1928) vznikла ініціатива заложити цілонародну партію, котра мала быти неполітичнов і мала зєдїнати вшыткы елементы русинського жительствова і представителів вшыткых політичных орьєнтацій. Єй цілєм было і припоїня северовыходного Словеньска к Підкарпатській Русі. В тім часі ся на території Словеньска обявили мапы Підкарпатської Русі, котры до нєй загорнули скоро цілий Земплін і Шарїш і корешпондовали з історичными представами Н. Бескида.

Цїлий тот русинський рух активізовав словенських політиків, занимаючїх ся до тогды автономістичными жадастями в одношію к Празі і протисловенськими активітатами Мадярьска. Словенскы урядници на выході і наслідно Словеньска ліга на Словеньску зачатком 30-тых років ся зачали інтензивно займатити ситуаціов на северовыході країны і бити на поплах. За русинським рухом віділи в першім ряді мадярьску іреденту, котру хотїли еліміновати. Областны таємник Словенської лігы Ян Руман докінця зробив аналізу словенсько-русинських односин, котра вышла в книжній подобі під назвов „*Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*“ і в ній писав о небезпечі „порушїня словенського выходу“ і рекомєндовав зробити крокы, як тому передыйти і сучасно, як забрачїти припадным намаганям одорвати тоту територію і припоїти ей к Мадярьску.

Самособов, одзвыв не дав на себе довго чекати. На резолюцію конгрєсу, але главно на книгу Яна Румана зареаговало Грекокатолицьке єпископство в Пряшові, котре ся чуло доткнуте обвинїнем із шырїня мадяризачных тенденцій під шапков русинізму, але і з „русинізованя“ грекокатолицькых Словаків.

Каноник Теодор Ройковїч як одповідь выдал брожуру „*Отзвывы по вопросу карпаторусско-словацкых отношенїй*“, в котрій твердив, же нелем грекокатолици суть русинського походжіня, але і многы римокатолици, котры были выставленны латинізації і наслідно были пословакізованы. Алексїй Ільковїч з Фулянкы коло Пряшова, новинарь, пізніше редактор будапештського радїя про русинське высыланя, в тій істїй брожурї засадно одмітнув, жебы Словаки грекокатолицького віросповіданя были выняты спід неславянського ордїнарь, як то хотїв Руман і што жадали уж довше словенскы грекокатолици.

На конгрєс Словенської лігы і на Руманову книгу зареаговав і Централний союз підкарпатських студентів із центром в Ужгороді, котрый написав Отвореный лист Словенській лізі в Братїславі. В нїм означы крокы Словенської лігы за провокацію а Румановы тверджїня о словенськості дакотрых сел выходного Словеньска одмітнув з тым, же уж многы чеськы, словенскы і руськы учены доказали, же горьска часть Пряшівшчы є заселена Лемками, котры суть єдным з „руськых племен“. Уточнив і понятя „Пряшівщина“, під котров

розумів територію „восточної Словачки“. Тота подля них еднозначно патрив Підкарпатській Русі.

Грекокатоліцьке єпископство офіційно не реагувало, але на основі ініціативи єпископа Гойдіча генералний вікар Осиф Зорван написав матеріал до **Сотацького руського вістника**, в котрім одмітнув погляд „о стотісячах грекокатоліцьких Словаків“ і твердив, же „в реальности можеме бісідовати о трёх словенських фарностах в Гемері, же то суть Словаци“, але „властно і їх предкове были русиньскы колоністы выходного обряду“. На марго русиньского засеління, то значить правдивости тверджіння, же вшыткы грекокатоліци суть Русини, і на марго словенської негатівістичної позиції к русиньским територіалным пожадавкам в матеріалі написав, же „мірова конференція забезпечує Підкарпатській Русі автономію і границю аж по Штырбу“, што властно значило, же Словенська ліга неправом пожадує обороняти тото словенське жытельство, котре властно ани словенським не є, а заедно і територію, котра бы мала належати Під-

карпатській Русі, а не Словенську.

Восени 1938, по Мніховскім договорі русиньскы політичны особыности зачали на выходнім Словенську закладати руськы народны рады. Їх членове потім зберали підписи під меморандум, котре пожадало зміну границі міджі Словенськом і Підкарпатськом Русев. Цілу акцію рядила комісія із центром у Пряшові, котру творив **Николай Бескид, Штефан Гойдіч, Николай Ількович і Алексей Фариніч**. Попри їх активітах, котры мали легальный характер, проходили і другы – ілегалны, за котрыма было видно мадярську режію. На выходнім Словенську ся шыррили летаки, котры вызвали Словаків, жебы ся припоіли к Підкарпатській Русі і ведно із нєв к Мадярську. По Віденській арбітражі в новембрі 1938 ся к тым вызвам придали і другы, котры жадали, жебы словенське жытельство одышло з „руськой землі“ і знову ся обявили мапы, загорнюючі северовыходне Словенське і з містом Пряшів до Підкарпатської Русі, причім наповно респектовали нову сітуацію, в котрій уж не Ужгород, але Хуст був ей главным містом.

На такы активіты была словенська автономна влада приправлена твердо закročити, але і реалістично уважуюча політична русиньська сцена збачіла небезпеченство, котре грозило з такой радикалізації сітуації на выходнім Словенську нелем про Словенсько, респ. ЧСР, але наконець і про русиньське жытельство. Прото ся зачатком фебруара 1939 Руська народна рада в Пряшові офіційно діштанцовала од такых вызев і в резолюції автономній владі Словенської країны написала: „Руський народ на выходнім Словенську убезпечує владу Словенської країны о своій щірій охоті к сполунажываню...“

Далшы події, котры вели к роспаду Чеськословенська, к мадярській окупації Підкарпатської Русі, свідчили о факті, же русиньський рух в ЧСР, котрый выступав за зміну границь Підкарпатської Русі і за заведжіння автономії до жытота на території, котра ей і подля Николая Бескида мала належати, був у міджівойновім періоді знеужываний промадярськыма кругами, а в конечном результаті не мав за ціль зліпшіння сітуації і жытота Русинів.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Пряшів

Е. Либезнюк: „Запав єм глибоко до театралного „багна“, котре ня втягло до себе цілого...“

Мено Театру Александра Духновіча у Пряшові уж дакілко років резонує міджі найліпшыма театралныма тілесами нелем в рамках Словенська, але і за єго границями. Недавно єм по довším часі была на єдній з найновшых гер з їх репертоару і, якобычайно, не скламала ня. Так як не скламала ани десяткы молодых людей, котрыма была заповнена сала і котры ходять до ТАД може частіше, як до пряшівського Театру Йонаша Заборьского. Є то сігналом, же театр за тоты довгы рокы од моїх студентських часів не перервав комунікацію з молодов ґенераціов, і же ся розвивать на уровни нелем регіонального характеру. Добрий выбір авторів, якостна драматізація текстів, режія, сценоґрафія а в непосліднім ряді і колектів артистів, фунґуючих на сцені в сімбіозі і презентуючих високо професіональне театралне майстровство. То є гаранціов успіху каждой гры в інтерпретації артистів ТАД.

Може й зато не было про ня великым несподіванєм, кідь Словенська телевізія недавно высылала репортаж з передаваня **Ціны Йозефа Кронера** і єдним з двох оціненых був артиста ТАД **Евґен ЛИБЕЗНЮК** (другов оціненов была словенська геречка Марія Кралєвічова за ціложывотне діло). Ціну дістав за найліпший герецький выкон в сезоні 2006–2007 і конкретно за роль Хлестакова в грі *Ревізор*.

На стрітнута з Евґеном Либезнюком єм ся тішыла, бо герці то є спеціална сорта людей, котра жые якбы мімо каждоденной сивоты обычайного дня. Суть то люде з высокым ступнєм емоціональности, духовности, зо самобытным способом жытота, котрый звыкне брати верьх над матеріалныма цінностями. Суть то люде переважно щастны, спокійны, способны ся роздавати і робити щастливыма людемі навколо себе, успокоючі притім і властны амбіції – быти в центрі позорности, представити ся, вказати свое майстровство... Вшытко тото але платить лем в припаді, кідь артиста є успішний, кідь чує, же є на сцені жаданий, кідь на єго выконы на сцені реаґує публіка.

В тых інтенціях на марго колективу артистів ТАД мож повісти, же каждый єден із 15-членного колективу є особностєв на сцені, каждому ся (хоць не все в єднакій мірі) подарило засвітити і вказати свое майстровство. Мою конштатацию потверджує і мій сполубісідник Евґен Либезнюк, котрый ся одперать од якогось солового оцініня своєї особы аргументуючі хлопскым словником, же то є як у

фотбалі: вшыткы грають допереду нацвічену акцію на єдного, а він лем докопне лопту до браны і зожне вшыткы славу. І має правду, і не цалком... Правдов є, же з того театру, окрем нєго, были міджі номінованыма на уж споминану ціну і другы артисты – Людміла Лукачкова, Владіміра Брегова і Василь Русиняк. Правдов є тьж то, же каждорічно суть русиньскы артисты номінованы і в цілословенській анкеті престижного Театралного оцініня сезоны – **ДОСКИ**. Але з многих добрых є лем єден найліпший а в данім припаді Евґен Либезнюк був тот, што здобув найвыше оцініня може і зато, же то не є герець лем на істы тыпы ролей.

Як сам гварить, грать вшытко, што прийде, нияку роль не підцінює. З каждов ся снажить попосавати так, жебы выспідный ефект на сцені був штонайвірогодніший.

– *Єдно, што не знам, то є співати. До того ся ани не пуцам і барз завиджу людем, котры мають добрый слух і знають співати. Предстаєте сі, они властно чують цалком інакше, як я... они чують і тото, што я на тім світі не чую, а то ня знервознює, – признавать ся з капков перебівшія Евґен, і продовжує: – Герецтво тя овладне цілого. Жыєш з ним од рана до вечора без огляду на то, ці єсь праві на сцені, або накупеш в маркеті, ці єсь в автобусі, або даґде інде... Нараз лем збачу, же од ня в автобусі люде одступають і чудно на ня позерають... дакотры сі може і поклєпкують на чело... Герецтво є просто діагно-*

за, з котров жыєш цілий свій жытот. Я ся до того „багна“ добровольно занурив перед 21 роками а вытягнути вон ся уж не дасть.

Тоты, што Евґена Либезнюка знають лем зо сцены театру, можуть з єго мена выдедуковати, же є то роджений Українець. Народив ся і дїтинство прожыв в малім містечку Кіцмань коло Чернівців. Членом драматічного колективу ТАД є од 1986 року. Властно, є то єго перше і дотеперь єдине робоче місце, з котрым є стабільно звязаний 21 років од скінчіння високошкольських штудій. Логічно ся натискує вопрос, як ся жыв з фамеліов руснацькых артистів і як приьяв факт, же „українську мову“ на сцені театру руснацька публіка по селах не приїмала, з чого закономірно выплинув кінцєм 80-тых років перехід на русиньський язык, котрым ТАД грає дондєсь.

– *До ТАД-у єм пришов по скінчінню штудій на Інституті Карпенка-Карого в Києві, де штудували скоро вшыткы мої колеґове – Ру-*

• Герець русиньского професіонального Театру А. Духновіча в Пряшові, котрый був недавно оцінений престижнов Цінов Йозефа Кронера – Евґен ЛИБЕЗНЮК.

Фотка: К. Копорова

сини зо Словенська, также што ся тыкать взаємных односин, ту не быв ниякий проблем. Од зачатку сьме были як єден тїм, котрый робить доведна. Тогда мї было як Українцїви ясне, же ем у выгоды, бо моя українчина є найліпша, респ. язык, котрый быв презентований на сценї тогдышнєго УНТ, не была права українчина. Была то реч дакус приспособлєвана бісїді Русинів, но люде по селax і так не цалком розумїли. Зачав ем ся приспособлєвати і я, но мав ем з того на зачатку мішанину, бо на сценї сьме грали скоро по українськы, герці мїджі собов бісїдовали русинськыма діалектамы, кїдь ем вышов з театру, чув ем шарїщїну, а в телевізї зясь словенчину і чещїну. Доднесь мам з тым проблем. Но, з другога боку, ем рад, же граме по русинськы, бо публїкы реагує на każde єдно наше слово, на каждую нюансу на сценї, на котру може зареаговати лем чоловік, про котрого є тот язык родный. А то ся не дасть нічїм замінити. Но мушу повісти, же доднесь мам на сценї проблем, кїдь мї выпадє текст і не годєн ем сі спомянути на адекватне слово. Тогда імпровізую і часом збачу, як ся мої колегове крутять або червенїють і роблять неприродны грїмасы, жебы не выбухнути од смїху...

За моїх студентських часів неоддумнов частєв ТАД бив і театралный буфет, де ся сходила умельцька соцієта, жадна богемских дебат, замїряных не на темы каждоденного жывота. Быв то якийсь дїскузный клуб, де ся плановало, полемїзовало, розоберали ся темы театралного жывота... В центрї той соцієты довгы роки бив і небогы Василь Турок-Гетеш, довгорїчний драматург театру, котрого мено сьме не могли обыйти ани в дебатї з Евгєном Либєзньоком. При недавній стрїчї зо сыном В. Турка – Романом Евгєн сконшатовав, же він властно з Василєм Турком прожыв веце часу, як єго сын. Просто з ним оджыв фалат жывота, што не могло не позначїти єго погляд на світ, на жывот. А што сі на Василєві цїнив найвеце? Може єго вїчну неспокойность, єго потребу быти все в опозїцї, єго ребелантство... Василь мав потребу донеконечна глядати, выплїшовати, мав на вшытко свій властный погляд, котрый сі доказав і обгаїти. Мав нюх на добрых авторів, на добры гры. Єго драматїзація часто многых шоковала, але правї тов шоковов терапїов якбы хотїв збудити публїку, выпровоковати єй к реакцїї. Были сїтуацїї, кїдь дакотры герці не хотїли грати свої ролї, аргументуючі, же то не патрїти на сцену, же є то „брутал“.

На такой припад сі Евгєн Либєзньок споминать з неданой минулости. Была то гра молодого сербского автора Воїслава Савїча Чуєш, мамо... , котру В. Турок драматїзовав. Тота гра є в репертоарї театру уж дас 7 років і публїка сі єй все жадать. Тоту їсту гру робив і іншый драматург в Сербїї, але як одграли в Новім Садї Туркову верзїю, было ясне, же зясь мав Турок добрый нюх нелем на автора, але обстав із своїм „бруталом“ і як драматург. Интересным є факт, же пєса не є поставлена на прїмїтївности і вулгарїзмах, як бы сі дакто думав. Турків „брутал“ є намного рафінованїшый...

ТАД пише свою уже понад 60-рїчну історїю. Возникнув у 1945 роцї під назвов Український наїоальний театр, в роцї 1990 змїнив назву на ТАД і є єдным з двох русинських професїональных театрів на світї (другым є театр Дядя в Новім Садї). Пережыв свої ліпшы і гіршы часы. У вісемдесятих роках мав у своїм драмколектїві іщі 36 активных герців, днєсь їх є уж лем 15. Цї є єден з тых пятнадцятєх шырїтелїв русиньского драматїчного уменя спокойный із своїм

• Евгєн ЛИБЕЗНЬОК і Сергєй ГУДАК у арї „Ревїзор“ Н. В. Гоголя на сценї Тетру А. Духновїча в Пряшовї.

жывотом... Гварить, же є. Робить роботу, котрій розумить, котра го бавить, наповнять... Хоць не є сполочностєв оцїнєвана так, як бы то мало быти, на материалных статках сі Евгєн нїгда не закладав. Найвекшов мотивацїов к роботї є предцї аплавз публїкы, чутя, же їх работа за дакто стоїть.

Про далшу екзїстенцію театру але условїя, в яких ся моментално находить, не суть прїязны. Свідчїть о тїм і факт, же молода гєнерация ся до такой професїї не горне. Як сконшатовав мїй сполубїсїдник, за таких условїй ся молоды люде не мають як стабілізовати, зато тота професїя перестає быти про них атрактивна. Хоць треба повісти, же за директорованя Марїяна Марка ся герцям предцї лем полїпшало. Мають хоць не адекватны, но холем достойны платы, такы як і членове других драматїчных колектївів на Словєнську, докїнця їм даколи і завидять. Што? Може тоту їх завзятость до работы, фамелїарны односины, котры ся родили і роками змїцнєвали нелем на сценї, але і в споминанїм „театралнім буфетї“, і в автобусї, котрым перепутували тїсячі кілометрів, жебы однести кус уменя і людєм по селax. Теплы мїджілюдьскы односины, котры чути в каждїм єднім представлїню, в каждїй реплїцї цї діалогу.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Оддїлїня русиньского языка і културы Інштїтуту регіональных і народностных штудїй Пряшївской універзїты

Язык професїонального русиньского театру

Кодїфікація русиньского языка у 1995 роцї, котра была выслїдком довгого процесу рїшіня языкового вопросу Русинів на Словєнську, стала ся основным предположїнем того, жебы русиньский язык мїг ся подля прїятой языковой нормы утримовати і шырїти мїджі людыми той народности як у формї писомнїй, так у формї говоренїй. Кодїфікація русиньского списовного языка так дала конкретну одповїд на вопрос – цї в днєшнїм часї іщі суть предположїня на взник новой штандартной языковой нормы на перїферїї впливу дакїлькох близких языковых областей, котры свої штандартны языки мають. Кодїфікаторы сі але усвідомлєвали, же работа їх

їщі лем чекать, бо тот язык треба аплїковати до розлїчных сфер функціонованя русиньского языка. Предпокладало ся, же із семох сфер, де ся тот язык вжывать у формї бісїднїй (родинна сфера, урядна, респ. сфера урядного контакту, сценїчно-театрална сфера, медїална сфера, літературна сфера, конфесїйна сфера і школьска сфера), мінімално у шестєх (окрем родинной сферы) мож практично хосновати кодїфіковану норму языка. Было бы наївным думати, же кодїфікована языкова норма ся буде дотримовати такой од моменту кодїфікацїї хоць не вшыткыма поужывателями языка, та холем тьма, котры з ним наробляють на професїоналнїй уровни. Но

жадати дотримованя языковой нормы цї то в устнїй, або писомнїй подобї у вшытких інштїтуцїях, котры облугують русиньску языкову среду, думаєме сі, же по 12-тєх роках од кодїфікацїї, то є найвышшый час.

Функціонованя русиньского языка в професїоналнїй частї сценїчно-театралной сферы на Словєнську забезпечує русиньский професїоналнїй театр – Театер Александра Духновїча у Пряшовї (зо співацько-танечным колектївом ПУНА). На марґо історїї того театру мож спомянути факт, же якраз він ся став першов „українськов“ културнов інштїтуцїов, яка в пряшївскїм регіонї возникла по

другій світовій війні. А тот театр в половині 90-тих років 20. стороча ся став зась першов прорусиньскы орьєнтованов інституцій і в своїй роботі як першый зачав хосновати язык Русинів, правда, в тім часі то была суміж русиньскых діалектів з перевагов лабірського. Тот факт мож цілком добрі порозуміти – театр був (а донесь і є) одказаний на публіку регіонів северовыходного Словеньска, в яких вызначну часть творить русиньске етнікум з материньским языком русиньским. З цілём утримати сі прияень публіки, тот зміна была неодкладна, а револючны події у р.1989 лем ускорили і зміну назвы театру (з *Українського національного театру* ся в октобрі 1990 р. став *Театер А. Духновича*). Спочатку, по тых змінах веджіня театру рихтовало репертоар двойязычно – часть пес по українськы а часть по русиньскы, но на тиск публіки, котра ігнорувала песы в українськым языку (український язык преферувала лем часть прашівської української еліты), драматургія театру зачала рихтовати песы лем по русиньскы. На самый перед то были тексты містных авторів, но поступно ся драматургія пустила і до світової класіки, яку зачали ставляти на сцені вызначны гостючі домашні і заграничні режісери (**Крістіан Іоан, Александер Ван Ден Бош, Йозеф Ціллер, Йозеф Пражмарі, Мілош Карасек, Матуш Ольга, Благо Углар**) – вышытко в русиньскым языку. Так з умельцького боку діятельство драматічного колектіву театру ся стало предметом высоко позітивных рецензій словенської, але і заграничної театралной критіки.

Гірше то уж є з акцептованём кодифікованой подобы русиньского языка професіональнума атрістами русиньского театру.

Аналізуючі язык дакійох пес, котры перекладали до русиньского языка розлічны авторы (**Василь Турок, Ярослав Сисак, Штефан Сухый, Валерій Купка** і молода авторка русиньской приповідкы **Зузана Галямова**), сьме сі доволили высловити конштатацию, же язык професіонального русиньского театру – ТАД у Пряшові мать у дотримованю языковой нормы важны недостаткы. Беручі до увагы факт, же артисты театру суть „розлічний сорты“ люде (думам главно на вік – є ту молодша, середня і старша генерація, але і походжіня – дакотры суть Русины, но з розлічных регіонів северовыходного Словеньска, іншы реоптанты з України, або і Українці), і зато тяжко ся їм буде перерезентувати і позбавити ся „старого языка“, на котрый были привыкнуты, но попробувати зробити таку зміну найсто же буде треба, хоць дакотрым з них ся то подарити веце, дакотрым менше. В кождім припаді бы сьме хотіли припомочі култіваціі языка русиньского театру, і зато сьме вирішыли приправити тоту стацію.

На самый перед сьме зробили меншу языкову аналізу єднотливых пес в русиньскым языку і обернули сьме позорность на лексіку, морфологію, часточно і синтакс. Нашым цілём было указати, як ся дасть выварувати словакізмам, русізмам, українізмам з лексічного боку і у парадігмі. Тото бы была перша задача, бо в аналізованих песах сьме дішли до высновку, же кождый автор песы, або ей перекладатель до русиньского языка мать „свою властну“ подобу русиньского языка. Вышит-

кы аналізованы песы але мають єдно сполочне – тексты тых пес ся вкладають до уст тому істому колектіву – то значить артистам театру, з котрых кождый єден презентує на сцені даный текст „своім языком“.

• Публіцистка і високошкольска учителька русиньского языка – ПаДр. Кветослава КОПОРОВА. Фотка: А. З

А ту вышиткы артисты театру (окрем іншых єднотливых порушінь орфоепічных норм) мають єден сполочный недостаток, од котрого, подля нас, бы котры добрі зачати – а то суть акценты (респ. притискы).

Акцентованя герців театру мож бы было характеризувати двома словами а поможу сі в тім припаді назвов єдною знамою театралной гри „Коцурково, або – вышытко навсплак“. Тот факт мож порозуміти, бо першы увагы о кодифікаціі русиньского языка выходили з основы лабірського діалекту (позн. авт. – іці зачатком 80-тих років 20. стороча ся при лабірській грекокатолицькій парохії сформовав колектів перекладателів, який зачав робити на перекладах церьковных текстів до русиньского языка, але ту спадають і пробы учителя з того періоду, запаленого родоложу Штефана Бунганіча зо Збудьской Білої зномовати язык Русинів). А до тых років ся датують і першы пробы переходу театру з українського языка на бісідну форму русиньского языка з акцентаций на лабірський діалект, про котрый є призначный акцент на пенулітімі, так як в лемківських діалектах. Але за основу кодифікованого русиньского языка были взяты два теріторіально найросшыренішы русиньскы діалекты – западоземплінський і выходоземплінський (правобережны села рікы Цірохы по ріку Удаву по лінії сел Пыхні, Пчоліне, Гостовиці, Осадне, Паризівці, Нехваль Полянка, Вышня Яблінка, де ся іці заховав погыбливый акцент), які творять переходный тіп діалектів од лемківських к середнекарпатськым з переважуючіма знаками середнекарпатськых діалектів, в котрых, як знаме є акцент, або притиск вольный і погыбливый. Зато і найвыуклішым проблемом правилной высловности нелем театру, але і русиньского народностного высыланя радія *Памрїя*, русиньского телевізного маґазіну, як і школ в котрых ся выучує русиньський язык, є праві проблематіка акценту.

Першый нами аналізований недостаток – в области лексіки, морфологіі, часточно синтаксісу мож одстранити цілком легко, стачіть, кідь конечно управу кождой песы зробити здатный языковой редактор. Зато в нашім рефераті лем вкажеме на найчастішы порушования языковой нормы в аналізованих песах.

Другый проблем – акцентологія буде сі выжадовати веце. Хоць орфографічний словник русиньского языка мать у словах вызначены притискы, но тоты суть лем в основній формі кождого слова, напр.: у часослов є то форма інфінітиву, у назывників форма номінативу і ґенітиву сингулару і номінативу плуралу і так дале, а притискы ся даколи міняють і в другых формах даных слов. Зато думаєме собі, же є потребне створити якісь „помічны нормы“ про поужывателів языка в єго устній подобі.

Над тым проблемом ся задумовав і **доцент Василь Ябур** і назначив путь створєня тзв. акцентологічных тіпів слов, котры бы сьме попробували на основі подобности єднотливых слов вытворити і котры бы могли быти добрым помічником при справній розміщованю акцентів. Окрем того, основны прінціпы правилной высловности мож найти в розлічных учебниках і языковых помічниках (Ябур – Плішкова, 2002, 2004, 2005, 2007).

Подьме але к аналізованим песам. Як взорку сьме взяли 5 пес од пятых перекладателів, котры были одограны на сцені театру в розлічных періодах: на початку 90-тих років, кідь театр поступно одходив од українського языка і зачав виступати з песами по русиньскы (**Аґафія, старого попа дівка, Женитва**), в другій половині 90-рих років (**Кырвава свадьба**) аж по найновшы песы з театралной сезоны 2006 – 2007 (приповідка **Неслухняний Юрко** і монодрама **О Реуар**). За тот часовый горизонт, дасть ся повісти, язык театру ся скоро не змінив, скоріше кожда з пес несе на собі знакы конкретного перекладателя до русиньского языка і свідчіть о тім, же до якої міры владіє кодифікованов нормов списовного языка конкретный перекладатель, в такій подобі і тот язык звучить на сцені. Правда, з орфоепічними шпеціфікама кождого єднотливого герця, котрому є тот язык вложеный до уст. Ту мож конштатовати, же старшы віком перекладателів сі з русиньскым языком порадили ліпше, молодшы од русиньского языка уж одышли о великий фалат. Хоць треба повісти, же в припаді істых жанрів – як приповідка ці монодрама, котра бы мала ословити дітьского позерателя ці молоду, авандґардну ґенерацію, мож і в словній засобі быти модерным, авандґардным. Но і так сі думаєме, же над новыма словами, котрыма комунікує молодша і наймолодша ґенерація, треба бы было веце подумати, бо русізмы із закінчінями характернама про шаріськы діалекты, або словакізмы із закінчінями тіпичнама про русиньскы діалекты ту не суть на місці.

В нашій аналізі будеме уводити конкретны приклады і можности як їх замінити русиньськыма варіантами, жебы вказати на факт, же русиньський язык є досправды дость богатый на выразовы засобы, лем треба быти охотным і терпезливо поглядати тоты найадекватнішы. Слово словенського языка (СЯ) *hudba* переложила ав-

торка (ПА) як *гудьба*, причім русинський язык (РЯ) мать адекватну лексему – *музика*. Далшы слова: РЯ *vzadu* ПА *vzadu* РЯ *zadu*; РЯ *skoro ráno* ПА *на час рана* РЯ *наще рано*, РЯ *ubúda* ПА *убудать* РЯ *убываать*; РЯ *zdríemni* ПА *здримни* РЯ *здримний* – розказовый способ; РЯ *chlápi* ПА *хлопі* РЯ *хлопи*; РЯ *vstaf z posteľe* ПА *стати з постеле* РЯ *встати з постелі*; РЯ *zisti* ПА *зистить* РЯ *збачить*, *прийде на то*; РЯ *škaredo* ПА *шкаредо* РЯ *шкаредно*, *брыдко*; РЯ *odprasáva remeň* ПА *одпасаваать ремінь* РЯ *одкапчать*, *одпаса ремінь*; РЯ *odteraz* ПА *одтєпер* РЯ *одтєперь*; РЯ *ani* ПА *ані* РЯ *ани*; РЯ *v nedobrom svete* ПА *в недобрим світі* РЯ *в недобрим світі*, РЯ *rozhodla som sa* ПА *розгодла єм ся* РЯ *роздумала єм ся*, *вырїшыла єм*; РЯ *aby ju Jurko* ПА *жебы ю Юрко* РЯ *жебы єй Юрко*; РЯ *lupienok* ПА *лупинок* РЯ *лупінь*, *лупінок*; РЯ *dozalista* ПА *дозаїста* РЯ *наїсто*, *наїсні*; РЯ *robiť drahoty* ПА *робити драготы* РЯ *робити церемонії*; РЯ *od starej* ПА *од старей* РЯ *од старой*; РЯ *spolu* ПА *сполу* РЯ *довєдна*, *ведно*; РЯ *zbojníci* ПА *збойниці* РЯ *збойниці*, *розбійниці*; РЯ *Čo máš za ľubotu* ПА *Што маш за лубот?* РЯ *Што єсь вышпєкуловає?* (мож найти адекватный фразеологізм); РЯ *javisko* ПА *явіско* РЯ *сцена*; РЯ *sľúbil* ПА *слюбив* РЯ *обіцяє*; РЯ *zami* ПА *самі* РЯ *самы*; РЯ *zľakne sa* ПА *злякне ся* РЯ *напудить ся*, *зострашити ся*; РЯ *vtom* ПА *втім* РЯ *нараз*; РЯ *na niekom vyskúšať* ПА *на дакым выскушати* РЯ *на даkim выпробовати*; РЯ *tej polievky* ПА *теї полівкы* РЯ *той полєкы*; РЯ *tožno* ПА *можно* РЯ *може*; РЯ *ronáňlala sa* ПА *понагляла ся* РЯ *шатовала*; РЯ *súhlasím* ПА *суглашу* РЯ *єм согласный*; РЯ *poletovala* ПА *полєтовала* РЯ *політовала*; РЯ *kvitnúť* ПА *квітнут* РЯ *цвінуть*; РЯ *gumené háďatka* ПА *гумєны гадятка* РЯ *гумовы гадятка*; РЯ *pre všetkých* ПА *прє вшыткых* РЯ *про вшыткых*; РЯ *kvôli nemu* ПА *кволі нєму* РЯ *про нєго*; РЯ *zatvorila* ПА *затворила* РЯ *заперла*; РЯ *teraz* ПА *тєраз* РЯ *тєперь*; РЯ *vôňami* ПА *вонями* РЯ *пахотами*; РЯ *zle* ПА *зле* РЯ *плано*; РЯ *kaziv* ПА *казити* РЯ *псутьи*; РЯ *schválne* ПА *схвалні* РЯ *нарок*; РЯ *nádherný* ПА *надєгерный* РЯ *прекрасный*, *красованы*; РЯ *určí osud* ПА *урчить осуд* РЯ *єкаже судьба*; РЯ *vec* ПА *вєц* РЯ *річ*; РЯ *klamať* ПА *кламати* РЯ *циганити*; РЯ *okno* ПА *окно* РЯ *облак*, *воблак*, *выгляд*; РЯ *kar* ПА *кар* РЯ *комашині*; РЯ *na tom sporáku* ПА *на тїш шпарєтї* РЯ *на тїм шпарєтї*; РЯ *čakám dieťa* ПА *чекам дітя* РЯ *єм груба*, *єм в тяжи*, *буду мати дітину*.

По такой презентації „русинського языка“ на сцені ТАД мож сміло дати за правду тым, што суть прихылниками українського языка, як єдиного комунікачного средства про Русинів і котры твердят, же такий русинський язык є властно словєнина писана азбуков. Тото предці не є наш русинський язык! Кідь до того замїшає далшы перекладательскы вытворы, образ русинського языка ся зась змінить, но не к ліпшому:

Уведу приклады русізмів і українізмів: з *алкоголєм* (РЯ з *алкоголом*), з *абсолютнов* (РЯ з *абсолютнов*), *винайшов* (РЯ *вынашов*), *зівянеш* (РЯ *спрієш*), *шанува ти* (РЯ *сановати*), *костюм* (РЯ *костим*), *пиякы* (РЯ *пияци*, або і *пиячіна*), *бис*

тро (РЯ *скоро*, *раз-два*, *швидко*), *воздуху* (РЯ *люфту*), *радість од того* (РЯ *радість з того*), *поминкы* (РЯ *комашині*), *істинну* (РЯ *праву*), *налевно* (РЯ *наїсто*, *наїсні*), *почувствовала* (РЯ *учула*), *ку шлюбу* (РЯ *ку вінчанці*), *зо жахом* (РЯ з *ужасом*), *дурень* (*дурак*), *побита* (РЯ *набита*, *збита*). Слово *побита* в РЯ ся хоснує в цалком інакшій контексті, напр.: „По-зерай, набив єй, видиш яка є побита?“, або в речіно: „Впала з біціглія, барз є побита.“ Далє: *придане* (РЯ *застря*), *полюбила ся мі тому* (РЯ *полюбила ся мі зато*), *не побітти* (РЯ *не побітнути*), *летіла геть* (РЯ *летіла гет*) *мені ся все-таки видить* (РЯ *мені ся ай так видить*) і так далє...

Далє є русинський кодифікований язык на сцені „збогачений“ такыма діалектїзмами ці уж шаріськыма, земплінськыма або і русинськыма, зо знаками западного діалектного ареалу, напр.: в *ланцохах* (РЯ в *ланцках*), *улаплю* (РЯ *вхоплю*, *ухоплю*), *хладуть* (РЯ *владуть*), в *лахах* (РЯ в *лахах*), *чом ся выпросієш* (РЯ *выпрошієш*, *выпрошуєш*, *вывідусш*), *чловеку* (РЯ *чоловікови*), *не повіст* (РЯ *не повість*), *не мат* (РЯ *не має*, *не мать*), *кырєє* (РЯ *кроволи*), *не* (РЯ *нє*, *ніт*), *на кочох*, *на возох* (РЯ *на кочах*, *на возах*), *у мочарох* (РЯ в *мочарях*), *до книжкох* (РЯ *до книжок*), *до крыласы* (РЯ *до крылоса – в церквы*), *амертый* (*мертвый*).

На основі проаналізованих текстів бы сьме в припадї высшеуведжєных недотатків виділи выход в тім, же кажду пєсу в русинський языкы бы скорігован єден здатный языковий редактор, так як і проґрамовы плаґаты і вшыткы тексты, котры ся по русинськы друкують перед каждов премєров. Думаєм сі, же то бы бив першый добрый крок на пути к выліпшїню уровни русинського языка, бо де, кідь не там бы мав тот язык звучати в подобі, яку велить языкова норма.

Другий, не менше важный проблем, то суть недобрі поставлены акценты. Як сьме споминали на зачатку, за основу русинського літературного языка бив взятый такий діалект, в котрім є притиск *вольный і погыблывий*. Вольность, або різномістность притиску є в тім, же не є закріпленый на єднім складі, але у розлічных словах він є на розлічных складах. Уведу приклад: в дакотрых словах є притиск, або акцент, на першій складі (*хобзанка*, *бєрежок*, *плākати*, *выписати*, *думати*, *трїмати*, *тїскати*), в дакотрых на другім (*осā*, *погнївати*, *ковāти*, *полїтовати*, *полїусковати*) в інших є на третім (*передумовати*, *запрїгāти*, *боронїти*, *перелїсовати*), суть слова, де є притиск на четвертій складі (*поперєскāковати*, *позакāчовати*, *народєнїны*, *позакāпчовати*, *повышмāрєвати*) і т. д.

Тоту свою позицію притиск звичайно утримує і в парадігмі. Лємже у ґрупі выхославянських языків, не выхабляючи притім русинський язык, суть припады, де притиск (акцент) в парадігмі переходить з єдной части слова на іншу, што вказує на єго погыблывость напр.: *нога – на нōзі* але (*колнути з*) *ногѣ*, або *копāти – выкопāти*, але *выкōповати*, *штїрї – о чотырѣх*, *дванāдцят – о дванāдцятѣх* і т. д. Ту треба повісти і то, же акцент в русинськїм языку мать і діштінктивно-роспознаваючу способность, зато єго справне вжываня

є барз потребне. Уведу приклады: *пєклā* (мин. час од часослова *пєчї*) – *пєкла* (ґєнїтїв од субстантїва *пєкло*), *жєну* (форма часослова *знати*) – *жєнū* (акузатїв субстантїва *жєнā*), *копāти* (з мотїков) – *кōпати* (до когось), *дѣвѣы* (плурал адьєкт. *дѣвѣы*) – *дѣвѣы* (плурал субстантїва *дѣвє*), *зāмок* (назывник) – *замōк* (минулый час часослова *замōкнути*).

Верну ся к аналізованому тексту сценарїв, і у звязи з акцентами уведу приклады несправной высловности акцентів на сцені ТАД:

Дїктѣвав (РЯ *дїктѣвāє*), *жєна ся нудїла* (РЯ *жєнā ся нудїла*), *одыїшов* (РЯ *одышѣв*), *на внутрїшнїй сторѣні* (РЯ з *воднū*, з *днūка*), *до ладїчок* (РЯ *до ладїчок*), *абсѣлєнт* (РЯ *абсѣлєнт*), *тѣѣѣо „научнѣо“ зарѣбку* (РЯ *тѣѣѣо „научнѣо“ зārїбку*), *грѣчєвє* (РЯ *грѣчєчєвє*), *як єсь зāспав* (РЯ *як єсь заспāєв*), *не доволїє* (РЯ *не доволїєв*), *прїніс новїнкы* (РЯ *прїніс новїнкы*), *же 'м одышла* (РЯ *же 'м одышлā*), *театрāлноє колєктїєу* (РЯ *театрāлноє – нєгāt. конотāция, колєктїєу теāтру*), *зачāла робїти стрїптїз* (РЯ *зачāлā робїти стрїптїз*), *абсѣлєнт в пєршїм рѣдї* (РЯ *місцє в пєшїм рѣдї*), *зо смїхом єм чєкāла* (РЯ *із смїхом єм чєкāла*), *лїнвїма спєрмїяма* (РЯ *лїнвїма спєрмїяма*), *полєтовāла у свїтлax рефлєктѣрїє* (РЯ *полїтовāла у свїтлax рефлєктѣрїє*), *збавѣлā ня розуму* (РЯ *збāвѣлā єсь ня рѣзуму*), *про тєбє єм одхѣдїєв од рѣзуму*), *грѣзно* (РЯ *грѣзнѣ*), *пѣтїм* (РЯ *потїм*), *дāхтѣ* (РЯ *дāхтѣ*), *мѣгло* (РЯ *могло*), *нє знає* (РЯ *нє знāє*), *зєрѣдѣв* (РЯ *зєрѣдѣв*) і так далє.

Справне акцентованя ся не дасть научїти з нїякой ґраматыкы русинського языка, акценты на словах суты уведжєны лєм в орфоґрафїчнім словнику русинського языка, хоць основы суты назначєны в окремых учебниках і языковых приручниках і в орфоґрафїчнім словнику русинського языка. Правї зато, як сьме уж увєли на зачатку нашого реферату, было бы добрі створити акцентолоґїчны тїпы на основі подобности слов, котры бы помогли при справнїм акцентованю.

Слїдуючі ефектївность впливу материнського языка русинського на розвої і уровень народной свідомости Русинів через окремы сфєры єго функціонованя мож конштатовати, же найвызначнїшу народноусвідомлюючу роль мать і в минулости мала сфєра конфєсїйна і школьска. Такой позад них мож увєсти далшы сфєры бїсїдного языка – сценїчно-театрāлну і розгласову сфєру. Маючі в мєрку тот момент, мусимє признати, же формованя языковой нормы є зато барз потребне нєлєм в профєсїоналнїм театрі, але і в малых аматєрських театрах по сєлах. Треба, жебы профєсїоналны герці русинського профєсїонального театру были здатны комунїковати кодифїкованов подобов русинського языка, бо так бы могли помѣчї формовати (як методїчны помїчнїци) нєлєм аматєрськы пробы молодой ґєнєрації з боку драматїчного, але й розвивати і укрїплєвати знаня з орфоєпї, яку набыли на годинах русинського языка в школї. Нє бїсїдуючі о тім, же кодифїкованя норма мала бы быти повинна про вшыткых ужыватєлїв списовного русинського языка.

НЕЗАТЕРТЫ ОБРАЗЫ

(Закінчення. Зачаток у числі 5 / 2007.)

Єдну ніч в Грибові переночували сме в щырым поли – під голым небом, але было то небо ласкаве, бо іщы наше, лемківське, без хмарки і без вітру, лем земличка словивала і отуляла над раном кочуючых выгнанців легком гмлном. Люде сцяраны были надлюдськым высылком – бы ся поскладати, спакувати на возы і през 10 – 15 кілометрів іти і потігати за собом худобу – і згубены психічні, моральні, духово вызутым іх з такой же шыткых прав і позбавліным почутя гідности ріжныма понижнями. Будили ся з того оморочыня, бо здавало ся ім, же то лем сон, а не наочна горбата правда. Выпрощали і розтерали затерлены руки, ноги і привертали ся до жытя по тым парогодинным дриманю – чувано, а при полний ясности розуму, одчувано – як бырміє жалюм серце і выполнят неедного незнаныма до того дня почутыма, больюм душы.

Біль тот был гашений, тлумлений потребами наступуючого дня, бо треба было хоц кус подбати о найменшы діти. Векшы муслі си радити сами в тым паралікуючым страху по жлі переспаній ночы. Старшы змушены были накормити і понапати ходубу, котра была тепер значучым богатством. Доячы ся коровы давали надію, же малы діти пережыют, але з дня на ден тратили молоко, бо ся не пасли, а не мож іх было накормити до сыта; стресы на жывину діют так само жлі як і на люди. Люди пригнітали што раз то векша тягоба, фізычна і духова. Уж початку другою і третьего і каждого наступного дня поглублял што раз барже неґативны пережытя попередніх, бо не было де вкосити травы. Треба было наражати ся на неприємны вызвиска і проклятва з стороны ґрибівскых влассителі. *Wściekły Rusin*, така ци інча *mać* чуло ся каждым кроку і навет тоты люде, котрым колиси нашы бабы, мамы, сестры носили до продажы за пів-дармо молоко, масло, сыр, яйця, ягоди, малины, черниці, ґрибы, куры, качкы, гуси, а хлопці, ґаздове – дырва, дерево на будову, звырята на убій ци до хову, гнеска з великом ласком, резервом і обятыстю позваляли набрати си воды для себе ци быдлят. Барз рідко ся трафляло, жебы дахто сам заініціювал спонтанічні поміч, подал воды, ци почестувал ідлом. Діточкы – пахолятка маленькы – ціццали ціцю, груди своїх мам, кус більшы доставали скыбку домашнього хліба, часто витіганого з пеца в останній минуті пред вышмарінюм з хыжы і капку молока просто од коровы, котры ся в тым тумульті, страху, спекоті, недокормлены і недопоены, по преістю кільканадцет кілометрів, преставали доіти, лем ся цяпцали і молоко не старчыло шыткым в родніні. Дорослы перегрызли кавалец сухого хліба, попили водом зо студні, муслі то неедному старчыти і за полуденку і за вечерю. В пережываній трапезі не чуло ся голоду. Родителі думали лем о можливости заладуваня на ваґоны той, зміщеной на віз або два, часткы свого добытку, худобы і членів своей родины. Трапила іх там мисель з кым будут заладуваны. Наша родина была дост численна бо 8-особова, найстарша баба мали 89-ий рік, а наймолодша сестра скінчыла 6 років. Мали нам приділити двоособову родину Васулів, але до того не дышло, бо няню, яко дбачий ґазда задеклярувал, же шыткы свої нарядя ґаздівскы, шыткы што забрали, змістит до єдного ваґону, зато были сме сами в ваґоні. Няню мали на шыткы око. З єдного кінця, барже в куті ваґону были поскладаны драбины, підкулькы, колеса, обертні, телігы, розворы, шпідляркы, шици, кутач, кочерга, лопата до всаджяня хліба, корытцятя, ваганы, менче корыто до розчыняня і загуцання кіста на начынкы, векше корыто до розчыняня і загуцання на чорній, штодженый хліб, боденка, шафлик, діжка, скриня на одезу, постелі, перины, заголовкы, мотыкы, граблі, ціпы, ретязи, сокыры, плуг, плужні колечка і бороны; другій кут – „мешкальній” – припал нам, людам. З другою кінця ваґона стояло шестеро статку і дві уці. Посередіні засуваны ворота, з обох сторін, а над нами безкрає Небо.

В „мешкальній” части ваґону няню зо старшыма братами зробили повалу о невеликій поверхні. Выкорыстали до того драбины і дошкы з воза. Повала заступляла од сонця і за-белечати мала пред дощом, передовшыткым дві особы – 89-літню бабу і 6-літню сестру Парасю, окрем того мала хоронити перины, заголовкы і одезу.

Пізнійше, як уж потяг был в руху, вітали сме ся оба з братом Ваньом на тот дах з повалы і обзєрали сме видокы, які оставали за нами. Цєкавили нас міцно деревяны столпы з натягеныма дрїтами вздолж штрекы. Вслухували сме ся в звук, який выдобывал ся з тых дрїтів по причыні міцных подувів в часі ізды потягу. Другым інтересуючым для нас, хлопці, зьявиском – было выбуханя в час ночы снопа дыму з комины паровоза, разом з іскрами. Обсервували сме і рахівали лем тоты, што найдовше сьвітїли. Не дала ся жадна зімати, были вільны свобідны. То была єдина мила хвилина для нас, 10-12-літніх діти, в котрій на короткій час забывало ся о шыткых злых дознанях, прикростях, неввыгодах і тузі за тым, што мушены были сме лишыти і – як ся гнес вказує – без надії, з воли кривдителя, на поверніня.

Вден цєкавостком для діти был момент набєраня до паровоза воды, котра цюрила з міцным шумом з великой помпы. Потяг дост часто затримувал ся для набєраня воды. Выгнанці в тым часі косили шкарпы, фосы, поблизкы лужкы, носили воду быдлѣтам. Вымітували гній сїд худобы, бо розносила ся смрід і докучали мухы. Не было чым стелити, ани можливости змываня ваґона.

Мітєнгґа і мордєнгґа тырвала цілий тьждєн, нич довлекли сме ся до Любіна. Ту стояли сме пару годин, бо ПУР-овці не мали доброю розознаня і вызначеного для нас місця, глядали го і справджали де мож нас высипати.

По тым долгым постою, в пополудньовых годинах скєрувано нас до Качанова. Постояли сме там до рана, але уж вказаний был пляц, на котрым вільно было ся выладувати.

Рано выгнанці зачали выносити ся з ваґонів. Найперше выпроваждали статок, котрий в великій боязни, поганяний кыями, попыханий, не хтіл выходити з ваґонів і ставати на несвой землі. (Іщы гірше было при впрываджаню го до ваґонів в Грибові. Заперали ся ратицями стары быдлѣтя, фука-ли, копали і боли. Была то найтяжша част заладунку і розладунку.)

Хто з выгнанці бы дахто „злого” повіл, налял, або бесі-дувал о свой кривді, выгнаню, або был о дахто підозрений ци тіж дахто на него наскаржыл, был міцно перешлїдуваний, зарахуваний до небеспєчных. Такых затримували, переслухували і найчастійше одсылали до ляґру. Спеціальні везли нас до Осьвенціма, жебы вказати в який округний і звыірскій спосіб мож люди нищыти. А меже хтіли пострашыти, же подібні може быти з нами. І было. Част хлопів затримувано в Осьвенцімі, переслухувано, прешлїдувано, бито. Декотрых выпущано в недолгым часі і муслі доганяти свій транспорт, інчы затримувано і одставляно до Явожна, де піддавано тяжкым тортурам і гнобліню. Декотры вертали по двох або трьох місяцях, інчы по шестьох, осмох місяцях ци по році, а были і такы, котры нияк не вернули.

На качановскым пляцу зьявил ся по якусым часі Wójt, котрий резидувал в Пархові. Не памятам його назвиска, памятам зато його спосіб заховуваня ся. Кулял, ходил о палици, на шыткых цілий цас галяял, немилосерні проклинал і нас вызывал. Муслі то быти якийсь зманєруваний фронтовец.

Выгнанці складали возы, ладували на ні то, што повело ся ім забрати зо свого обійєстя і уставляли ся згідн з розказами ПУР-овци. З Качанова, ідучы в керунку темєтова, дорога роздвоєє ся, єдна скручат направо, а друга кус наліво. Нам казали уставити ся на тій направо. Зобрало ся на ній парунадцет возів і казали іхати през ліс до села Шронова. Дорогом том дотягли сме ся до села Чмель, потім през ліс до села Кузьніце і аж так до Шронова, на другій його кєнец. Были там незамешкалы, розшабруваны будинкы. Пізным пополудньом дотерли сме на місце, де мож было розозрити ся за дякым дахом над головоу.

Векшіт кочуючого табору затримало ся на дост обшырным пляцу при кері дороги скручаючої до ліва, до одлеплой о два ци три кілометры сусідной місцевости Польковиці. Ту уж кєнец села. Зышли ся нашы вітцьове, жебы ся дорадити – што робити дальше, што почати. Од керы головної дороги одходили дві доріжкы – в право, през мосток над річком, млынівком провадила в поле, зас продолжаюча головну дорогу вєла на подворєц понімецкого маєтку. Стояло там пару будинків занятых два тыжні прудше през лемківскых выгнанців з Реґєтова. Позамыкали ся в хыжах, не давали знаку жытя, были застрашены, не вільно ся было з ними контактувати. При подвірці, на кінці той доріжкы, видно было хыжы і столды. Выхід был єден, іти розозрити ся по тых будинках, кєд сут порожні – бо всяди было тихо, не видно было жывой душы, навет підчас переїзду через так долге село не дало ся зауважыти мешкаючых в нім од двох років, прибылых ту з Радяньской Україны жытелів. Люде не вказували ся, выглядало на то, же ся нас обавляют. Причыны способу того захованя выяснили ся дуже пізнійше.

При спомєній кері стоял великій, долгий будинок, обшырна стодала і стайня, а в закутїні тых забудувань стояло під єдним задашыным десят прыбітків. На великій подворєц выложєний камяныи округлякыи мож были заіхати з трьох сторін. Вшыткы сьвідчыло о тым, же была ту гостиниця і судити сьміло мож, же остатніма ужытковниками той забудовы было войско. Перед хыжом ріс великій, з розложєныма шырко конарыи каштан. Наш выгнанчий драбник стоял праві же на подвірці, близко каштана, а же наша фамилия была дост велика і розмаїта віково, од 6 до 90 років, а діти без мамы, узнано же можеме ся ту лишыти і заняты тот будинок.

Підтягли сме тоту капинку уміщеного на выгнанчым возі, забраного зо собом добытку під розложєного каштана, здорозєны быдлѣтя одвязали од воза і выпрягли з ярма, пак пустили жебы ся кус попасли. По правді, на тых присушєных і поблизкым поли не было зеленей, сочыстой травы. Стопорчыли ся якысы бадылі, яких ніхто в рідных сторонах не осьвідчыл. Вшыткы обче, цілком інче, неприязне, опущєне як на-ше в горах, до того знищенє, зруйнуванє. – З нашым тіж ся так стане – думали. – Земля ся ту не кліміт – гварят межде собом ґаздове. – Пісок обсыпує ся, не ма жадной вільготы, нич ту не выросне, ани зеренце, ани кромпіль – як ту буде жыти? – роздумуют. – Воля Боска, здаїме ся на ню – зо смутком і застаранюм смотрят на застане понєвериско.

Мы входимє до того будинку. Не припоминат нам нашу деревяну, прытулну, теплу і милу хыжу; то холодна, тхуча обістат, без шыб, декотрых вікєн і двери, з розбурєныма пецами, поодрываныма дошкыи в підлозі. В поміщянях сьмітя, ґруз, шліды военных діянь, певні вдарили тяжкїи знаряд і розвалил част даху, урвал кус повалы і стїны. – Принищєний і занєдбаний чыісий добыток, не зная хто ту мешкал, чым ся занимал, який был чловеком, што ся з ним стало, може не жьє. А кєд жьє, то чус ся скривдженый. Выходит на то, же кривда кривдом єст криввана і выполняна, з том ріжницюм, же єдна єст завинєна, а друга незавинєна, але обі мают сходячы ся пункты, сут похідном военной заверухы і пошыком того самого сьвіта, той самой державы і той самой влады.

Інчы сусїде і сєляне чынили тот само, приміровули ся до той новой,

трудної ситуації, до того найтяжшого лемківського положення, нашого – трудного до поняття трагізму, міряли ся з ним і піднімали нерівну борбу. Лишты під примусом загосподароване одвічне своє майно і прити займатися обче – не містило ся в натурі Лемків під жадным взглядом. Выврати з коренями Богу духа винуватых люди, обдерти їх зо всьцього, і материяльного, і духового, зневолити і піддавати тортурам в вязницях, цілий час перешлідувати безпідставно – ест варварством найвекшого калібру.

Люде, котрых будинкы і поля мы занимали, напевно не доцяп і не вшыткы знали, чому і кому ма служыти війна. Мам одчута, же векшіст пересічных люди ей не хтіло, а презр принадлежніст до державы і народу німецкого понесли кон-секвенці програной війны.

Мы, Лемкы, тіж пережыли труды війны, одчули тяжар німецкого войскового черевіка, поносили жертвы на фронтах і лягках. Помимо того, же од долгых віків належали сме до польской державы і числены до ей нації, остали сме очернены, оклеветаны і невинні выгнаны. Не хотіли сме війны, не розуміли сме чого ся ей провадит, не ішли сме по ниче, хтіли сме жыти спокійні, по свойому і на своїм. Наша трагедія потверждат подвійний парадокс – выгнаня люди конкретной державы і приписаня до ей нації, а на домір – dokonаня того акту уж по закінчюню нищительской, округной для вшыткых люди війны. Лемкы ей не хотіли, політьком ся не занимали, нікому нич забрати не мали в заміри, а консеквенці понесли неспілірно великы, так драстичны, же неправдоподібны. А едкаго правды. Зас двигат ся звьіданя – чого?! За што?!

Мушыны были сме входить і займатися чуже, бо нас ту пригнано. Послужено ся нами і братніма сусідніма народами жыючыма при кордоні східной Польщы як мало потрібным нарядом, жебы го выкорыстати до цна і знищити остаточні, абы паден з них в меншости серед народу польского ся не двигнул, жебы счез на все.

Мус то великий пан. Штораз полнійше усвьідомляю собі того, же ту, в тым селі треба ся остати, провадило до оправдуваня ся самых перед собом з той децизі – же-м хвилыво, тымчасово, бо векшіст наших выгнанци не допушала мысли же ту нас долго потримат; може пару місяци, но, найдовше рік і нас цофнут на своє, або сами вернеме. Так бесідували медже собом і потужували ся взаімно. Уж на тым першым кроці на чужнім узмыслювали сой штотаз выразнійше, же не час ляментувати і боліти. А мысли і так навертали – своє лишили сме заоране, засяене, обсаджене. Зеленіло, росло, красніло, давало надію піднесія повосенного ущупленого быту люди, а ту высыпали нас на высушены ліскы і шутер, де трава не ма свого кольору, на полях не росне жадне зеренце ани комперик, сонце не так сьвітит, навет ворона інакше кряче. Зас вертали звьіданя – як ту будеме жыти?! Што з нашыма діточками?! Як си порадиме?! Тоты мысли і звьіданя не давали спокою. Жаль, невыображална туга, настрій апатії і злости шарпал души і серця выгнанци. Лишны забудовы, царини, сады, луки, лісы, пути, выгоны, рікы, річки, потічки, студенкы, навет прилісовы закутны а і стаїці, і прокінчата, котры не все дали ся заорати, вырастали до неоціненых вартости. Мали сме вшытко што было потрібне до жытя, мали сме радіст, вільніст, а ту не маме нич, вызуто нас зо вшыткого вікового – прадідівского, а што найприкрійше – старано ся обдерти нас з честы. Замыслено забрати нам вшытко і зробити з нас виробників і слугів до найгіршых і найтяжшых робіт.

–Skurwysyny banderowcy, macie za swoje, szlag was trafi – верещал війт як приїжджал на контролю до села. –Jakby nie UNRA to byście pozdychali – кричал як роздавал кашу і муку, бо інчы асортименты не дотерали до нас, гынули по дорозі.

Страх і непевніст о заранишний ден, о діти, о старых люди збуджал самозаховавчы, оборонны одрухы. Не даме ся, не можеме ся піддати, мусиме робити в тых обставинах так, жебы не дати ся цілком здоптати. З мыслём тымчасовости – неяко самооправданом – нашы селяне занимали засьмічени, загрузуваны, порозвалюваны, розшабруваны будинкы. Шабру доконували переселенці зо сходу і інчы злодіє, котры дорабляли ся на війні і вывозили што ся дало до центральной Польщы.

Наша фамелія остала ся під тым розложыстым каштаном. Наньо обышли і обзірили в середині стайно, стодолу і мешкальний будинок. На подвірці під стодолом высмотрили желізний трояк, на котрым воякы в поли варили їсти. Придал ся тепер нам, бо в тот вечер зварили сме на ним в желізняку чыру, котрым, з капком молока, повечеряли сме.

Кус річи познимали сме з воза. Вечер был теплий, над нами безхмарне небо. Надходила ніч. Наньо выняли ікону Божой Матери з Ісусом Христом на руці, повисили на каштані і при догасаючым огни, клячучы молили сме ся на голос, як дома в Болцарьові.

Ніч перешла, в нашым понятю, без додатковых клопотів. Люде старшы, хоц барз змучены, страплены, вычерпаны зо сил до границ можливости, побуждены до максимальных эмоційных станів, в новом, обчым терені, без жадной сторожы і опікы, зданы на ласку Божу, презначыня – до пізна не могли заснути, дримали, присыпали і чували. Єдині короткіст зачынаючого ся літа приходила з помощом выгнанцям кочуючым перед порогами німецкых, обчых нам хьж.

По долшым часі выявило ся, же мали сме опіку і в тоту першу ніч, і в наступны нocy, бо оселенці „за Буга” – східнякы, котры ся в ден не квазували, в нocy вартували з сокрымами в боязні „zeby ich ci strasznie niebezpieczni ludzie, banderowcy nie pozabijali”. Так были наставлены през товдышній власти. Неприхильніст, ворожіст дало ся одчути на каждым кроці. Зо злым наставніом смотрили на нас єдны, коли зо смутком лишали сме рідны землі, помимо же оставал ім вшытко добыток вельох поколінь наших предків і з вельком ворожістю односили ся на стрічы з нами другы, уж на німецкій

землі, де ничого од них не жадали сме. Они пришли в векшости до полных, не ограбленых хьж, мали можлівіст выбору вшыткого, чого на сході ани не виділи, в опіці і прихильности власти.

Наступил долгий ден бо люде вчасно повставали. В немочы і нужді яка їх жжерала, зачали порядкувати помішчыня занятых будинків; выносили груз, замітали дылі, вносили свої річы, забезпечали вікна, двері, поправили пецы. Зачал ся новий, чысто інчий спосіб жытя. Кінчыли ся скромны запасы їдла, якы забрали сме з рідной хьжы. Не было де влечи хліба ани чым попоти обараны, ци влечены в огни на подвірці кромпелі. Баба Параска забрали з дому зеренця кмину і голову честку завинены в дзьопці. Казали заварити воды в горчыку, шмарили на кроп пару зеренчат кмину, стручок честку, кус посолити і казали тото пити, жебы не боліл бріх. Люде переносили ріжны болячки без ліків і масти. Спаны на возах, одкрытых вагонах, під голым небом, без открыта, помимо вродженой і набытой одпорности Лемків, провадило до перестуджынь, котрых skutком, по кілках тьжнях были вышмарены по тым ропны чырякы, трудны до загоіня.

По парунадцетьох днях східні переселенці – забужане, зачали ся кус інакше односити до нас Лемків, бо переконували ся, же неє згідности медже тым што ім о нас бесідували представителі гміны і повіту, а тым што они наочні обсервуют і сами ся переконуют, якы мы люде. По правді бесіды з нашыма людьми провадили спілпрацовники УБ і МО в цивілю. Вшыткы нашы выгнанці звьідуют о роботы і глядают можливости заробіляня поковы. Котрысого дня, хтосі приносит відоміст, же в сусідній місцевости ест маеток і потрібуют люди до роботы. Мож робити за продукты до їдла од вчасного рана до пополудня. Пішло пару хлопців, пішли тіж нашы наньо звьідати ся ци приймут до роботы. Приняли. Роботы в маетку было штотаз веце, бо зачынали ся жыва. До роботы пішла сестра і оба старшы брата. В жыва платили ім зерном, за выкопкы кромпелями, понадто на полуденок доставали зупу і през ден чорну каву до питя. Нам, дітям, приносили по кавальчыку хліба, а часом дайкій овоч.

З нами, в тым самым будинку замешкала супружеска пара, сусіде з Воленцаквікы, котрым наньо на весіло старостили. Сусід Гнат был найліпшым гудаком в нашій Білцареві і знаний в околичных селах. До його хьжы сходила ся челяд на музыку, таціні і сьлів. Діточок ся іщы не дочекали, мали лем слугу, старшого мужчыну, котрий дозерал стаїні і бьдлята. Під його надзором пасли сме худобу на луках, котры належали до того маетку в Польковицях, де нашы робили. На тоты луки, до нашого приїзду, ніхто не мал одвагы вступити. Вказало ся по препасіно нашыма коровами, же сут там копы ріжних мін, гранатів, амуніцій, од дрібної до барз великой, но і інчого ріжного оружья. Ніхто нас не остерюг о небезпеченстві якє на нас чыгало. Бьдлята пасучы ішли штотаз дальше, а мы, діти-пастухы, за нима, без обавы, в добрій вірі, бо не мали сме понятя чым то грозит. Східнякы-забужане, як пізнійше ся признали, не выходили в часі нашого пасія з хьж, бо ся бояли, же вшытко выбухне (они были упереджены о небезпеченстві) і нас змете з того сьвіта, а їх може покрешувати. Допуст Божий был інчий, нич нікому злого ся не стало. Вертали сме каждого дня зо статком цілі і здоровы. При головній дорозі до Польковиці і бічных, польовых доріжжах, на полях і в поближком лісі, стояло десятки німецкых авт товаровых і особовых, вельких і меншых о ріжним презначеню, моторів з причепами, стояли противльотничы каноны, машыновы карабіны, тасьмы з амуніційом, арматкы, бойовы возы, шоломы, порозмітуваны черевкы, части мундурів... вшытко стояло якбы замерле, якбы сперед пару дні, а то уж было понад два рокы. Побойовиско тото тягло ся понад 5 км. Ніхто ту не мал одвагы крочнути, аж Лемкы оживили тото місце своим несвьідомом одвагом.

Літо зачало ся коротити, г'аздове аж тераз доставали зозволіня і зачали косити на кузьніцкых луках траву, жебы запезпечати сіно на зиму для худобы, оралы тіж поля положены найближше хьж, сяілы зароблене в маетку жыто, кромпелі призначыли до їдла на зиму.

Пришло завідомліня од війта, же треба записати діти до школы. Ніхто ся не ухытал од того обовязку. В Шронові школа была на другим кінці. Треба было перейти ціле село вздолж, жебы дойти до школы. Были дни, же тяжко было нам, лемківським дітям, свобідні перейти тоты два одтинкы дороги до і зо школы. Были сме обмітуваны каменями, треба ся было мати на бачности. В школі тіж давано нам одчути же сме не свої. Учтьгель, старий фронтовец, о скрешуваній твари, ничого не вчил, лем робил гімнастику, найчастіше го не было, все был підпитий. З його стороны обороны не мале сме жадной.

Не мали обороны тіж нашы дорослы дьвчата. Мешкал в Шронові молодой дьч-супільник, тиха міліційно-убецка влада сельска, Куцай, котрий допустил ся, м' знаных двох г'валтів на нашых дьвчатах, чул ся незагрожений. По якісьм часі зникнул зо села – бесідувано, же взяли го на перешколіня і скерували до назначеных шкіль. Виділ ем го лем раз, деси по 40 роках, выповідал ся в справах Уряду Безпекы в Польщы.

По кілках місяцях ег'зистенціі, декотры нашы болцарівяне доходили до сьвідомости, же тота тымчасовіст замешкана по дві а навет по три родины в єдным будинку передолжат ся, а можлівіст на ей конец штотаз барже меншат ся. Зачали думати барже перспективно.

Звернули ся до війта і органів повітовых о позволіня гляданя самодільных хьж в сусідніх селах, жебы не жыти тымчасово на не до кінця розлакуваных скринях і мышліньом, же ся недалго вернеме, лем зачати жыти полнійшым жытьом з можливостями самовыстарального г'аздуваня, жебы не ставати ся дачьіма виробниками. Пішли зас хлопцы ся розозріти і дашто одповіднійше найти для своїх фамелій. Был з нима і наш наньо Владимир. Нашли вільны, незамешканы хьжы в тым Чмелю, през котрий переїжджали пару місяци тому по ротранспортувано іх на стаціі в Качанові. Заняли забудуваня вільного маетку до котрого весном і літом 1948 рока спровадило ся вісем білцарівьскых родин.

Рутенія ÜBER ALLES

Поп І.: *Энциклопедия Подкарпатской Руси* (Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2001, 432 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture* (Toronto: University of Toronto Press, 2002, 520 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: *Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Revised and Expanded Edition* (Toronto: University of Toronto Press, 2005, 569 стор.).

В історії будь-якого національного проєкту, главно такзваних „неісторичних“ націй, енциклопедії мають визначну етапну роль. Вони суть веце як енциклопедії, бо окрем звичайної і главної функції сообщіня і систематизації знань в подобі справ (інформацій), все мали і мають тьж іншу, важнішу задачу. Вони суть національними енциклопедіями, суть на то, жебы представили минулось і сучасность властного народа в подобі нормативного, конвенчного, решпектуючого знаня. Тота теза ся добрі ілуструє на українськым прикладі – в історії українського національного проєкту обидві, україноязычна „*Энциклопедія українознавства*“ (11 т.) і англоязычна „*Encyclopedia of Ukraine*“ (5 т.) цалково одограли (і продовжуват одогравати) свою основну роль – потверджіня українськості як чогось окремого на поліції інформачных выдань (таже і в сістемі знань) западных, і не лем їх, бібліотек. Ці неекзистуючим народам присвячують енциклопедії в 11 томах? В арсеналі української національної ідеї енциклопедії ся проявили як, може, помалы діючі, але концець-кінців, ефективний спосіб.

Факт, же пару років передтым тот спосіб був поужытый про русинський національний проєкт (історична отчізна котрого – Закарпаття/Підкарпатська Русь – є „войновым“ полём з українськым національним проєктом), нас не має несподівати. Тадь обидва авторы рецензованы енциклопедії і заєдно головны промотеры русинства добрі знають як історію України, так історію українського національного руху і ёго тактику. Не є ніч над-природного в тім, кідь познаме тактику конкурента.

„Як не парадоксно то звучить, але Україну і Українців мож považувати за єдну з найуспішніших історій сучасной эпохи... перед сто пятьдесят роками, може векшына Українців ани не знала, же они творять окремый народ, а тым веце, а тім не знала ани остатня часть світа. Але зато ку кінець 20. ст. Україна выступат як суверенна держава... Мы, Русины, можеме в многом ся поучити з українськых скусеностей.“ (З выступу П. Р. Магочія на 5. Світовім конгресі Русинів в Ужгороді, 25. 6. 1999).

Іван Поп, „научный редактор русиньской национальной орьентации“ (то не фіглі, але цятат з „*Энциклопедии Подкарпатской Руси*“, с. 310), – походить із Закарпатя. Даякый час был сполупрацовником московского Інштуту славянознавства, на початку 90-ых років 20. ст. коротко робив в Ужгородській універзіті, а одтогы жьє в Чехії. П. Р. Магочій – довторічний ведучій катедры української історії Тороньтской універзіты і автор популярной англоязычной історії України („*A History of Ukraine*“, 1996).

Кідь „*Энциклопедия Подкарпатской Руси*“ (дале – *ЭПР*) є присвячена лем Підкарпатю, то в „*Encyclopedia of Rusyn History and Culture*“ ся находять вышыткы регіоны, культурны явы і діятелі, які ся ідентіфіковали як Русины, або были так ідентіфікованы авторами. Обидві енциклопедії ся

стрітили з позітвным одзывом. Тадь потреба таких книжок, незалежно од національных смаків, є велика. На *ЭПР*, яка вышла перша, дость швидко реагвали і науковці, і, просто, заінтересованы люде. Найвысшу оцінку ей дав сам автор:

„Объективная библиографическая информация“ (*ЭПР*, с. 7), „путеводитель в историю края и его народа“ (*ЭПР*, с. 7), „нефальсифицированная информация“ (*ЭПР*, с. 8), „охватывает всю суму сведений о регионе“ (*ЭПР*, с. 9), „биографический материал дается с максимально возможной хронологической точностью, с критической, объективной оценкой вклада, наследия или роли истории Подкарпатской Руси того или иного деятеля“ (*ЭПР*, с. 9), „*Энциклопедия Подкарпатской Руси является первым бесценным изданием подобного рода, дающим самую широкую информацию*“ (*ЭПР*, с. 10), „с выходом этого труда... заявляет о себе самая молодая в Европе русинская энциклопедистика“ (*ЭПР*, с. 10).

„В энциклопедичній праці із 1 550 статтями, на 431 сторінці (950 стандартних)... вперше сконцентровані відомості про сотні культурних, політичних й інших діячів краю, подана вичерпна характеристика основних етапів його історії і культури, вперше подана найширша і найновіша бібліографія всіх географічних і культурно-історичних сюжетів.“ (І. Поп, „Відповідь засліпленому ненавистю до русинів // *І ми в Європі!* Книга перша: Відповідь опонентам, Ужгород: Выд-во В. Падыка, 2002, с. 7).

Лем єдинов негатівнов оцінок *ЭПР* був выступ дньєс небжычка-літературознавця Олексы Мишанича. Хоць представителі русиньского табора оператівно одповіли на ёго слова, діскузія ся не одбыла. Вышыткы ся перевалило до тіпичной звады виходоевропейскых „правдолюбів“, кідь опоненты ся не мылять, а цыганять, занимають ся не общіма, высшыма цїямя, але низкыма, властныма інтересами. Олекса Мишанич на шкоду своєї критіки, властно обсягу *ЭПР*, чомсь обернув увагу на розскряты „політичного русинства“ і біографії Івана Попа, де ся займають ёго односынами з КДБ і перебуванём в службах антиукраїнських сил вобще. Окром того, з поглядом О. Мишанича о українофобстві і галичанобстві *ЭПР* цілком мож сугласити.

І. Поп тьж не выужыв можность коректної полемікы і у своій одповіді перешов граніцю научной коректности в общім. Ту тавтологія выужыта не зато, же было мало слов, але свідомо як літературный елемент на підкріплія бруталной і звадливой формы, обвінуючі Мишанича з прислугования „кіевськым урядником“ і з одроблёваня „30 стріберных“. Ай так причыны особных звады міджі науковцями або деталлы з їх біографій в данім моменті не суть важны. Хоць мож допустити, же они ся придадут як темы про потенціональну дїзертації і окремы спеціалізованы выдання. Місто того, про мене плоднішов є інша выскумна перспектива. В данім припаді хочеме анализувати обидві енциклопедії як інформаторы, і як елементы з арсеналу конкретного національного проєкту. Іншыма словами, цїлём статі є высвітлити: 1) до якої міры суть точны „факты“ в енциклопедіях; 2) подля якого прінципу і які „факты“ были выбраны, і які зістали мімо їх обсягу.

х х х

Листуючі тїсячроча русиньской історії, Іван Поп ю творить не на порожнім місті, бере сі на поміч іншы, уж давно розроблены факты як ставебный матеріал. Выберать

сі наперед тоты „цеглы“, які му доволюють твердити о прадавности, автохтонности „проторусинів“ і їх належности до іншого, западнішого „центральноєвропейского“ культурного ареалу. То єсть: „проторусины“ жыли в Закарпатю до приходу Мадярів, не пришли в їх арьергарді або ай пізніше. Закарпатя ся находило у сфері політичного і культурного впливу Великоморавской державы, зазнаючи хрещіня од місії Кіріла і Мефодія сто років скорше, як была Кієвска Русь. (*ЭПР*, с. 23 – 24). Заєдно іншы, „немыселны“ компоненты автор вычленює як міфы, і пересвідчуючо одпычало, хоць серьезны науковці ани давніше їх не брали до увагы.

І. Поп, хоць і познать сучасны теорії націй і націоналізму, то, принайменш з ними не сугласити. Він не высвітлює націю як подуману громаду, а себе як інтелектуала, який тоту громаду „конструує“. Подля нёго, Русины екзистовали в Х. ст. так істо, як екзистують у XXI. ст. Дньєс ся одбыват „возрождение подкарпаторусинского народа“, а себе він видить в ролі класічного Будителя а *la XIX ст.*, котрый вирішує „проблему восстановления исторической памяти подкарпатских русинов“ (*ЭПР*, с. 7), яку спотворила „украинская националистическая историография“, шмаряючи на Русинів „лавину инсинуаций и шельмования“. „История подкарпаторусинского народа, его борьба за свою государственность всячески фальсифицируется украинскими псевдоучеными и средствами массовой информации“ (*ЭПР*, с. 7). Рахункы з „украинской националистической историографией“ ся роблять почас цілої *ЭПР*. У „*Вступі*“ і інших общіх статях „*История*“ і „*Культура*“ автор ревідує „української“ верзії історії „подкарпатских русинов“, які, як ся нас снажить пересвідчити, цівлізаочно і географічно оддавна належали до Центральной Европы (яка, припомяну історію терміна, є радше ідеологічнма, а не географічнм феноменом), а лем в 1945 році были насилно вырваны з того правічного ареалу.

Вину на тім мають, окрем Сталіна, і комуністів, українськы націоналісты, політіци, науковці і под. „Український“ поужыват ся в *ЭПР* як, властно, поуратівне слово. Вышыткы, до чого то мож поужыти, описує автор як неприятельске і закерне багно, што до себе втягло нещастных Русинів, породжуючі з них мертвонародженых Українців. Подобно до українофобского дішкурзу, істых інтернетовых выдань і постсоветських выдань Росії, югу і виходу України, І. Поп позиціонує не дакы байкы, приспосованы елементы, але саму „українськость“ як націоналістичный феномен, як хвороту ці невалушный патент. Він присписує тому яву іманентны негатівны знакы: „Украинский национализм никогда рационализмом не отличался“ (*ЭПР*, с. 43), „украинская государственная власть традиционно бесомощна“ (*ЭПР*, с. 54). Найвекша частка авторьской фобії ся односить к Галичанам, які по єзуїтськы шыковно перетворёвали нещастных Русинів на „Українців“. Про Івана Попа претензії середнёвечных галицькых князів (котры не думали категоріями націоналізму) на карпатськы перевалы і прилеглы землі – то є давна конштанта „галицкой политики, актуальной для Львова и в настоящее время“ (*ЭПР*, 24).

Мірков научной цїны про автора *ЭПР* часто не є обсяг работ, а їх ванкашы формалны знакы ці національны авторыскы преференції: „Уже самое название говорит о его проукраинском характере“ (*ЭПР*, с. 8). Ай научны роботы, котры трактують автохтон-

не виходославянське жительство Закарпаття як українське, і спомини, наприклад, діятелів Карпатської України 1938 – 1939 рр., які свідчать о успіхах української орієнтації в Закарпатті, Поп превентивно характеризує як тенденчнн, неправдиво, псевдонаучні: „*Его пробы были дигетантські (с. 115), літературний процес на Підкарпатській Русі скумав тенденчно як часть обшоукраїнського, але сучасно, як штось другорядне, провінціаналне (с. 253), не беручі до уваги історичний принцип, поверхньность заклочіня і другорядность матеріалів (с. 255), ціла творба публіцистично компіляціовна, амакторський характер із слободным нараблянем із фактами і ігнорованем історичного принципу (с. 290), его книжки ... суть лем крикливо-публіцистично компіляціовна к професіоналній науці історії не мають ніяке оношіня (с. 353), як історік і етнограф, шпеліацізує ся на сістематичні фалсіфікації минулоє Русинів і їх етно-політичного розвоє (360), в рамках своєї українофільської тенденчності і непрофесіоналізма, не мають ніяку научну ціну (388), суть на низкій публіцистичній úrovні (с. 407), без фактологічної основи (с. 409)*“ і т. д.

Позітивно Поп оцінює лем спомини галицького Українця Володимира Бірчака о Карпатській Україні (де ся высвітлює вобщє заслужена критіка державной роботи Августина Волошина) і монографію закарпатсько-Гуцула Івана Жеґуца. Ослідня з них ся не дотулять часу 1938 – 1939 років і 1944 – 1946 років, высвітліня яких „української націоналістической историографией“ Поп атакує найчастіше, як кібы были нєв найвещє сфалшованы.

Обсяг *ЭПР* є в плані дшкурзу, што трактує взник, розвоє і успіхи українства на Закарпаттю в 19. і 20. ст. як „галицьку інтриґу“ і як штучно принесеный звонка, неограниченый яв історії Закарпаття. Протежовану націстичноє Германіов Карпатську Україну 1938 – 1939 років (главну роль в ній ся снажили грати Галичане, члєны ОУН) і Закарпатську Україну 1944 року (переходне утворіня, організоване шпеліанальными службами Советского союзу), в яких абсолютна векшына містного жительство (счасти і націоналны меншыны) была ідентіфікована як „Українци“, Поп уваждає як бесхыбны аргументы, приклады на хосен своєо пересвідчїня. Про нєго сам факт підтримана української наці-

ональной ідентічності силами звонка (внуторну мотивацію Поп, як правило, не узнавать), є достаточным, жебы тавровати тоту ідентічность як нанучену покорному містному жительство. Ясно, в русиньскім проекті, протежованім Австро-Угорьском, істу добу в міжжыновім часі – Чехословаков, гортіовськом Мадярськом в 1938 – 1944 році, советськов владов в 1989 – 1991 роках і іншыма „спонзорамы“ по 1991 р., Поп тоту методу не поужывать. Авторське „высвітліня“ українства на Закарпаттю в аргументах, методі, оцінках як кібы скопироване (даґде скоро дословно) з руськой імперської і еміґрачной публіцистичкы першой половины 20. ст., што „высвітлєвала“ український націоналный рух в Наддніпрянській (підросійській) Україні. В обидвох припадах центром росшырєваня „хвороты“ видно Галич з єй страхопудливим націоналізмом. І там, і там „штучне“ українство спонзорує якась вонкашня неприятельська сила (кайзер із Габзбургамы або комуністы з націстами). І там, і там їх (українська) цыґанська і шыковна пропаганда чомусь все падать на уроджайный ґрунт.

Бісідуючі о Карпатській і Закарпатській Україні, автор выужывать іщі єден ефектывный способ впливу на свідомость чїтача. Він непереставно підкрєслоє походжіня обидвох утворінь з тоталітных штатів, высвітлюючі їх історію таким способом, же сі думаме о тотожности української ідентічности з правым або лївым тоталітарізмом. Подля іронії долі у своїм „обяві“ Карпатської України як фашістичного утворіня „українських націоналістів“ Іван Поп є абсолютным наслідовником советської историографії (плодным представителєм якої быв і своєо часу) як у методах, так і в аргументації, выхавившы, якбач, означіня „буржоазны“.

Сімпатії і антипатії выскумника ясно ся одбили і на іншых обсягах. Кідь автор ся поважує за „жертвы“ советського режіму (єго біографія в *ЭПР* свідчіть о дачим іншым – І. Поп за того режіму зробив перфектну карьеру) і кладе на комуністів, ведно з Галичанами, главну одповіность за „українізацію“ Русинів, то слово „комуністичный“ ся поужывать в *ЭПР* як пейоратівне.

Кідь проаналізуєме біографії особ, які в советський часі належали к номенклатурі, боєвали з „буржоазным націоналізмом“, величали комуністичный режім, то тяжко не відіти выразну тенденцію. Тым з них, кот-

ры в 1989 – 1991 роках або пізніше брали участь в русиньскім проекті в *ЭПР*, была выдана, так бы повісти, індугленція, а їх біографії суть написаны сухо, без оцінки (value free) в тоні. В опачнім штїлі є представлєна біографія тых „комуністів“, котры в тім часі выступили проти русинства, тримаючі ся української позиції. Поп трактує їх як комуністичных перевертнів, а їх позицію як банальну сервіліту перед будь-яков владов, главно тов, яка vznikла по 1991 році. Наприклад, кідь пише о небіжчїкови Іванови Чендеєви (сплуавтор сценарія фїлму „Тїні забутих предків“ Сергія Параджанова), Поп закінчує єго біографію, в основнім, цыґанством: „После распада СССР Ч. встановитя внезапно правоверным украинским националистом, только бы оставатся в первых рядах „заслуженных и премированных“ (далє ся уваждають нагороды, які дістав по 1991 р.). „Для доказательства своей украинско-националистической правоверности активно ангажируется в антирусинских кампаниях (ЭПР, с. 401). Єдным з главных камінів наратіву *ЭПР* є тверджіня (холем што ся тыкає Закарпаття) о тім, же українська орієнтація, ідентічность і сама українськость находять ся за границєв „нормальности“, высокой моралкы або здорового розуму. Неодрывными спутниками украинства є або вандалізуючі комунізм, або варварський фашізм (Галичани-січовици), або корупція (постсоветська Україна, 19, 54). А українська историографія, лінґвістика або літературознавство – то є фовт беспринципальных конформістів-націоналістів, общє выкрєслєных як „украинская националистическая историография“.

x x x

Многы націоналны історії мають „старости“ із залучінем ці вылучінем із своєо контексту тых представителів, які бы ся дотримовали множыновых лоялностей (multiple loyalties), або змінєвали (даколи нееднократно) свою ідентічность, орієнтацію. В припаді української націоналной історії є явным прикладом Микола Гоґоль, Микола Костомаров, Володимир Вернадський і іншы, які ся не барз зміщають до прямої, єднолінійной схємы „націонално-ослободжуючого боя українського народу“ попри їх, конець-кінців великим вкладі до того „боя“.

(Продовжіня в далшїм чїслі.)

Мґр. Валерій ПАДЯК, к. н., Выскумный центр карпатістичкы в Ужгороді

Як ся сокотит памнть за Юрія Венеліна (Гуцу) у Москві

Честованый ученый Росії, фактично, закладатель російського славянознавства **Юрій ВЕНЕЛІН (1802 – 1839)** не быв етнічний росіянин. Він быв наш родак – русин – і родив ся у селі **Тибав** на сєверо-востоку Угорського королівства у так называній Угорській Русі – на етнічных територіях карпатських русинів. (Днесь то Свалявський район Закарпатської области в Україні).

Ишов глядати ліпшой долі у чужі землі, як то робили і другі єго родакы: Іван Орлай, Петро Лодїя, Василь Кукольник (Кукульник), Михайло Бабулянский а так далє. Не лем у Росії глядали русины ліпшой долі. Приміром, Петро Лодїя раз ишов робити до Кракова (1802 – 1803), а лем далє у Росію. Ищи єден цалком непознатый в нашій історії факт: Михайло Вісяник (1791 – 1872) – сын русиньского ґреко-католицького священика у с. Дюлай Мукачівської епархіі. Вісяник зробив карьеру у Відню, быв там тричі за декана

на медициньскім факультеті Віденьского університета, а далє главным дохтором у єднім столичнім шпыталю. Ищи за жытя зажив много славы и чести, и быв рыцарём многих орденів. (За нєго ладиме окрему статю.)

Як то было из членом медико-хірургічної академії в Росії Іваном Орлаєм и в Австрії Михайлом Вісяником, Юрко Гуца хотів ся школовати на медика. Из братом Іваном Молнаром они у 1822 році повтікали в Росію, обоє из часом (не без помочи Орлая и Лодїя!) зачали учити ся на дохтора. Гуца ид тому и призвіско собі змінив – на Венелін – так ся кликали перші славянські племена, што обсіли території Карпатського реґіона на зачатку першого тысячолітія нашей ери – вєнедь!

У 1825 році Ю.Венелін из братом пришли жыти у Москву, де, як їм нарадив Іван Орлай, записуват ся на медицинький факультет Московського університета, котрый скончили у 1829 році.

Так ся судило, што Ю. Венелін не став медиком-професіоналом, бо страшно му ся любила історія. Уже в 1829 році Ю.Венелін на кост російського историка Михайла Погодина выдає книгу „**Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном отношении к россиянам**“¹. Фактично, книга уміщує матеріалы и научні откритя молодоєо ученоєо, позберані ним ищи у 1823 – 1825 роках, коли жыв у Росії помежи бесарабські болгары у Кишинєві. Книга указовала на добрі перспективы научной карьеры „лекаря Венеліна“, бо такой у децембру 1829 рока Російська академія вирішила подпоровати интерес ученоєо до історії Болґарії и направила Ю. Венеліна у научні вандры „у Болґарію, Валахію и Молдавію, обы познаходити и описати памняткы давнєго языка тых країв, и переважавучи болґарського“.

Півдруза года ученый быв у експедиції, а як із великим числом стародавних

пам'яток і позбраних матеріалів, написаних документів і архівних грамот назад ся вернув у Росію, туй ся му не подарило дістати державне підпорюваня на час ушорія, оцініня и анализованя тых документів. Академія годна была му поплатити ёго труды, лем як скончит ушытку роботу, а тотя работа была на роки. У тот час Юрко Венелін страшно бідовав, айбо и так не лишив ся научной темы. Єден архівный матеріал доста понтошно передає положія Венеліна у тот час. М. Погодін убертав ся из той проблеми ид поету Александру Пушкіну, обы даяк помочи ученому. У письмі, котрое він загнав поету 12 апріля 1833 года, так за сесю проблему пише: „Полтора года он работал там среди чумы, холеры, горячки и варварства греческого, болгарского, волошского и иных, был болен, умирал. Привёз добычу в Москву и занялся обработыванием, прося Российскую Академию чего-нибудь ежемесячно или ежегодно на хлеб, квас и сапоги.

Потребуйте от Академии, чтоб она назначила г. Венелину содержание, пока он трудится для Академии (оставив свою докторскую практику и прочее), начиная с ноября 1831 года, с коего времени он живёт в долг. Похлопочите же во имя Божие, для пользы общества...”

У 1833 році Ю. Венелін скончив фундаменталну роботу – „Влахо-болгарские и дако-славянские грамоты”, котра уміщовала 66 грамот и 20 списаних копій из літературных пам'яток болгарського народа XIII – XIV столітій. Книгу зачали ладити у печать, айбо Ю. Венелін до часу її печатаня не дожив – книга ся указала у 1840 році.

У 1835 році він скончив „Граматику нынешнего болгарского наречия”, айбо і она до ёго смерти опставала у рукописі.

Дале Ю. Венелін скончив книгу „Древние и нынешние словены в политическом, народописном, историческом и религиозном отношении к россиянам”, айбо и она указала ся из печаті лем по смерти ученого – у 1841 році. То самое из книг „Критическое исследование по истории болгар”, котру напечатали у 1849 році.

Правда, ищи за жытя Венеліна указала ся книжочка „О зародыше новой болгарской литературы” (1838 р.), котра, набізувно, много значила діла возроджіня болгарського народного самоосмысліяня. Автор туй указує на тітулы двадцяти семи книг, писаних по болгарськы и выданих переважно в еміграції, и то у часі з 1833 по 1837 рік, як ся болгарське народне двиганя лем зароджовало. Аналізувучи тоты зачатки (мож уповісти – брості) сучасной болгарської літературы, Венелін угледів у тому факті зачаток великого болгарського народно-культурного возроджіня. І хоть російська научна еліта доста скептично оцінила тоты высновкы ученого, жытя доказало гениальность венеліновського уміяня видіти далеко наперед.

Не лем досліді Венеліна з болгарістики, айбо ёго тужба за великов и возродженов Болгаріов поставили имня Венеліна у шор майчестованых постав у болгарському світі. Уся болгарська інтелігенція почала позерати на Венеліна, ги на свого ідейного вождя. Ёго книги пробудили болгар до работы у ділі народного возроджіня, перші у тому шорі были В. Априлов и Н. Палаузов. Уже у 1829 році, як лем ся указала перша книга Венеліна за болгар, болгарський поет Г. Пешаков, котрый жив у еміграції у Бухаресті, написав на честь Венеліна оду. Ода ся пошы-

• Юрій ВЕНЕЛІН (ГУЦА) у 1825 році. Графіка І. Фрідріца подля оригіналу П. Оленіна.

рвала помежи болгарську інтелігенцію и молодеж и стала доста звіснів літературно-історичнов пам'яток. Суть там и такі шориккы:

**Тебе, Юрий Венелине!
всите чада болгарски
благодарность ти приносят
все сердични родински.**

Тот самый Г. Пешаков став автором ищи одной оды, айбо не на честь, а на смерть Венеліна, котрый наглі помер у Москві у розцвіті творчих сил. Поет в оді писав:

**Плачете, ридайте
Вси болгарски чада!
Изгубихме вечно
Юря Венелина,
наш премудрый брат!...**

Погребли Юрія Венеліна у Даниловім монастирю на краю Москвы. (Теперь то у централній части вароша). Туй важно зазначити, што попри монастирю був цвинтарь, так называний цвинтарь Данилова монастиря. Айбо майчестованых и заслуженых в обществі людей ховали не на цвинтарю, а на території самого монастиря. Так то было и з Юрком Венеліном, якого погребли туй 26 марта 1839 года. Місто, де спочиває Венелін, російські славлянофілы тримали за святе. Из часом коло могилы Венеліна погребли друга Пушкіна російського поета, славлянофіла Ніколая Языкова (1803 – 1846/1847), а дале и писателя из світовов славов Николая Гоголя (1809 – 1852), котрый из Языковым мав добрі дружеські одношіня. Коло них и могила єдного з майчестованых славлянофілів, ідейного вождя славлянофілства, поета Алексія Хомякова (1804 – 1860).

Необчекована смерть Ю. Венеліна уразила болгарську інтелігенцію. На знак повагы одеські болгары рішыли за народні гроші поставити на могилі пам'ятник Венеліну. Зробили го из карарського мрамора из Італії, котрый купили там и привезли по морю в Одесу, а дале готовый пам'ятник перевезли у Москву і поставили го 20 децембра 1842 рока. Пам'ятник выпозіровав так: висока колона з білого мрамора стояла на гранітному в основі квадратному пьедесталі, высота котрого до довжины была майже 2:1.

Пам'ятник мав 4 метры, а сама колона мала 160 см высота и у діаметрі мала

35 см. На колоні была поставлена мраморна урна (з даякою темного мрамора), над котров выростав хрест, што сігав у небо. Пам'ятник мав довгий напис золотыма буквами, котрый пофалатовали на 4 части одповідно до 4-ёх боков пьедестала. Кідь ити протів годинкы, та на єдному (лицёвому) боці пьедестала є написаное: „Юрию Ивановичу Венелину Одесские болгаре 1841”, на другому (правому) – „Родился 1802, скончался 1839 года”, на третьому – „Напомнил свету о забытом, но некогда славном, могущественном племени болгар и пламенно желал видеть его возрождение”, на четвертому – „Боже всемогущий! Услыши молитву раба твоего!”. Довкола пам'ятника поставило ся и декоративне желізне огороджіня.

Таяк московські новинкы („Московские вѣдомости”, „Москвитянин”) и другі сучасні авторы, што такой нараз по отворіню пам'ятника умістили короткі інформациі за тото, як выпозірує пам'ятник, и не цалком точно передали текст, до тепер у научній літературі многоє у сёму вопросі полпентаное: На дві ці чотири часті був пофалатований текст? Было там слово „Господи” ці „Боже всемогущий”? Як было: „Напомнил свету” ці „Он первый напомнил свету” а так дале. Зато за майавторитетне жерело туй береме текст В. Априлова, котрый у 1841 році, ищи за рік до того, як пам'ятник поставили, видів го у Одесі и подав точный popis готового пам'ятника и ёго розміры (В. Априлов. Денница новоболгарского образования. Одесса, 1841, с. 126 – 127). Усокотила ся в єдному московському архіві и фотка пам'ятника Ю. Венеліну од 26 августа 1929 рока.

И на зачатку XX столітя болгарська інтелігенція не забывала за Венеліна, на цвинтарь ид пам'ятнику час од часу приходжали болгары. Набізувно, знали за Венеліна и російські інтелігенты, студенты а так дале.

Пам'ятника того уже неє – знесли го, як і другі намогили пам'ятники Данилова монастиря, на зачатку 1930-х років, коли ся в Советському Союзі зачала кампанія ліквідованя церкви. Монастирь комуністична влада затворила, манахи накіряла гет. Туй розмістили сиротинець-розподільник діла дітей політичных діятелів майвышшого ранга, котрых сталінська

• Так вызерать пам'ятна табла Ю. Венелінову на мурі Данилового монастиря, котру дало поставити посолство Булагаріу у 1988 році. Є то работа сохара Сергея Єнакієва. Фотка: М. Дронов

система репресувала і дала в ГУЛАГ-ы вадь розстріляла.

Останки Гоголя, Хомякова, Языкова влада дала перенести на Новодевичій цвинтарь. Іншакі могили, де ся покоїв прах многих честованых російських інтелігентів, дворян, царських офіцерів, котрі за класовым діліням для советської революційної влади не значили ніч, изрównяли з землєв, намогилні пам'ятники поотдавали організаціям, што такой тогды будували московський метрополітен. (Так ся видит, тот мрамор похосновали в оформліню станцій метро).

У часы першой Чехословацької республіки на Подкарпатській Русі доста добре ся інформовало за жытя і труды Ю. Венеліна і за то, же у Москві на могилі стоїт му красний пам'ятник. То видко і из куртого написа Юлія Гаджеги „Краткій обзоръ научной дѣятельности Юрія Ивановича Венелина (Гуцы)”, котрый у 1927 році выдало *Культурно-просвітельне общество им. А. Духновича* в Ужгороді. Интерес до свого родака у Карпатській Русі возродив ся ищи у маю 1867 рока, коли почас Московської етнографічної выставки двойрідного брата Венеліна Івана Молнара у Москві націвив учасник тої выставки нотарь консісторії Пряшівської епархії М. В. Молчан (1832 – 1879). Такой тогды за ту стрічу писала ужгородська газета „Свѣтъ” у матеріалі Й. М. Рубія „Юрий Иванович Венелин” (1868, № 4 – 8). Як уповів Й. Рубію сам М. Молчан, у Москві Й. Молчан „отвел нашего путешественника в Данилов монастырь к могиле великого покойника, лежащего далеко от бескидских гор, в соседстве Гоголя и Языкова”.

У советську епоху за Венеліна мало што ся писало в СССР. А у Закарпатській області ані дослідники не знали, што советська власть знесла пам'ятник Венеліну в Даниловім монастирю. Так, ужгородський историк, научник Закарпатського краєзнавального музею Юрій Качій ищи у 1970-ом році твердив, што пам'ятник у Москві стоїт! (Качій Ю. Стоїть у Москві пам'ятник! Закарпатська правда, 1970, 11 січня).

Іншаку, айбо таку саму грубу хыбу за пам'ятник робит днесь историк Иван Поп, котрый в „Энциклопедии Подкарпатской Руси” (и у першому, 2000 р., и в другому 2006 р. виданях) пише, ож даякий

пам'ятник Венеліну из 1842 рока стоїт... в Одесі: „Благодарные болгары поставили ему памятник в Одессе (1842)...”. Айбо там пам'ятник Венеліну не стояв! Одеські болгары свій пам'ятник Венеліну поклали у 1842 році на могилі Венеліна у Москві, за што ся говорило выше. На пьедесталі так и написано: „Юрию Ивановичу Венелину Одесские болгаре 1841”. У 1841 році пам'ятник в Одесі зробили, дале привезли го у Москву и у 1842 році поставили.

Лем из часу М. Горбачова из многих історичных тем позволяло ся издойняти ідеологічне табу. Данилов монастирь влада вернула церкві. Там ся зачав капіталный ремонт. Де церква ставила нові будовы на території монастиря, там церквівники, фактично, пересяли ґрунт на глибину 2 метры и позберали в єдній братській могилі ушиткі найдєні людські остатки. Днесь лем на око мож оприділити місто, де ся находила могила Ю. Венеліна. И не знати, ци опстали єго остатки некывані на тому місті, де го колись погребли, ци уже лежат в єдній братській могилі.

Першов у сучасности за Ю. Венеліна припомнянула Болгарія. У неділю 22 мая 1988 рока у сіверній части Свято-Данилова монастиря на внутрішній стороні шестиметрового цегляного мура сяточно была отворена скромна пам'ятна табла из барельєфом Ю. Венеліна. Так Болгарія намірила ся возродити у Москві пам'ятнь за свого національного героя. На церемонію отворіня поприходили: посол Болгарії в Советськїм Союзї Георгій Панков, голова Отділа односин церкви из вонкайшным світом Московського патріархата митрополит Мінський и Білоруський Філарет, голова Рады у ділах релігій при Раді Міністрів СССР К. М. Харчев, представники посольства, МІД СССР, Советського фонда культуры, болгарської и російської обществности. Митрополит Філарет при отвореню таibly уповів такоє: „Днесь из ініціативы посольства Народной Республики Болгарії мы отворяем памятную таблу на мѣстѣ захоронія Юрія Ивановича Венелина – филолога и историка, што ся родив у Закарпато и котрый присвятил себе выучіно історії болгарського народа и отдає ушиткі силы на розвоє и укріпліня контактів межи Росієв и Болгарієв...”.

Посол Г. Панков издойняв покровець из пам'ятника. Далє він у своєю выступі уголосив, што болгарський народ из приязливостєв сокотит пам'ятнь за тых, хто у тяжкі часы подавав му руку. Иппен таким чоловіком був Ю. Венелін... Днесь ученому мы ставимє таблу, котру приправили в Болгарії, скульптор тої таibly Сергій Снакієв.

За жытя Ю. Венеліна красное слово уголосив и визначный російський ученый-славист, академік Никита І. Толстой. Почасті він уповів, же „Ю. Венелін – то ученый и особа, то чоловік, котрый указав, накілко міцні суть наші кровні и духовні узы... Він рано помер, у страшній бідности, забытю, айбо до днесь болгарський народ єго намнятат”.

Из часом коло меморіальной таibly Ю. Венеліну были отворені и другі такі таibly – А. Хомякову, архимандриту Філарету (1804 – 1867) а т. д.

Послідні годы многое ся робило у російській науці, обы наворачнути пам'ятнь за Венеліна. Туй мож уповісти холем за три книги, што їх выдав при Інституті славянознавательства и балканстики Російської академії наук доктор філологічных наук Г. Венедіктєв. За рукописю Ю. Венеліна выдана (и то перший раз!) „Граматика нынешнего болгарского наречия” (Москва, 1997), выйшов зборник робіт російських и болгарських ученых „Ю. И. Венелин в Болгарском возрождении” (Москва, 1998). Авторы: Г. Венедіктєв, М. Смольянінова, Г. Гачев, Є. Дєміна, М. Нікуліна. У зборнику аналізуют ся многі аспекты болгарістичных творів Венеліна, а до того туй ся уміщує бібліоґрафія творів Венеліна и статей за нєго, котру ушорив В. Ішутін. Ищи мож спомнянути за книжочку „Ученое путешествие Ю. И. Венелина в Болгарию (1830 – 1831)”, котру приправив Г. Венедіктєв и котра уміщує шилиякі матеріалы за научні вандры Венеліна в Болгарію (Москва, 2005).

Наконець, у 2004 році у Москві факсимільным способом указала ся ищи єдна книга Ю. Венеліна – „Древние и нынешние словене”, котра из 1841 рока не перевыдавала ся.

Як видимє, помалы карпаторусин Юрко Гуца (Венелін) наворачтат ся в історичну пам'ятнь Росії, де му місто як єдному из закладателів славянознавательства в Росії.

Михайло АЛМАШІЙ, Заслужений учитель України, Ужгород

Была тото фатаморґана, або скалічений світ чесных людей?

Невелика книжечка Марії Мальцовської *Зелена фатаморґана* (Ужгород: Выд. В. Падяка, 2007), котра выйшла из-под печатного станка у юнію 2007 рока перед 9. Світовым конґресом Русинів, занимать немного сторінок, а писалася аж пять років. Чому так? Отвіт простый: авторка глядала майлаконічні формы художнього одображення нашего непростого жытя из єго чисельными проблемами и домогтися майповнішої інтерпретації ушиткого, што твориться довкола нас. До того, она выбрала для вирішеня поставленої цілі не традиційну белетристику безконфліктного сюжета, а нелегкий жанр малої прозы – жанр новелы, який потребує великої писательської майстерности.

Марія Мальцовська оправдала свій выбор. Змістом книжки, композицієв, остротєв сюжета, глибоким драматизмом, граничным из трагізмом, об'єктивным аналізом и синтезом людського жытя, лаконізмом и образностью языка, динамізмом подій авторка доказала, што она – великий майстер жанра новелы. Єдночасно можемо повісти, што у особі писательки находимє и філософа, и психолоґа, и педагоґа, и медика, и соціолоґа...

Уже перша ремарка про зародження жытя придає книжці

філософського зафарбленя. Што такоє жытя? Удкы оно берєся? Приємом нарунняя авторка отвічатъ: „Чоловік розвивать ся, як цвіт у черешні і лем тогды прийдє на світ, як дозріє” (с.9). Здоровый зародыш дає здоровый плод. А далша судьба плода – таємниця, бо залежить од многих факторів, суб'єктивных и об'єктивных. И туй стрічаемє первый парадокс: здоровый плод і доброе єго воспитаня (маємо на увазі жытя головної героїні Ількы) под впливом вонкашных, соціальных факторів, не дали доброго результата. У судьбу Ількы, красной, розумной, выхованої у народных традиціях дівочки вплітаються спокусы світського жывота и морально розложєні люди – антиподы християнської моралі, провокаторы. Одбываться страшна метаморфоза способу жытя молодого человека. Рушилися планы сподіваня ілюзії на щасливый жывот. Перед силами модерного світу не устояли ни інтелект дівчинки, ни її благородні стремління, ни емоціональна душа, ни люблячєє сердце, ни доброе родительское воспитаніє.

Чому так сталося, як сталося? Авторка ставить читателю цілий ряд загадок и єму постоянно приходиться задумоватися: што буде далє? Чому героиня зраджує сама собі, своим планам?

Чи то слабость сильного характера Ільки, чи то незборима сила морально розбитого світа?

Сам заголовок книжки насторожує нас: чи перед нами правдивоє життя, або лем ілюзія, марево, міраж, обман, – фатаморґана? На наших очах стаються страшні метаморфози у жыттю героїні: радість змінюєся на смуток, сподіваня – на розчарованя, оптимізм – на песимізм, віра – в невіру, любов – у ненависть, довіра – у зраду... Світ, на думку авторки, спокусливый и перед ним не устояти ника сила. Ілька переживає спокусу за спокусов и є довільна: „Сама собі ся зачала любити“ (с. 43), „Была найчастнішоє особов на світі“ (с. 45), але завершуєся спокусливый цикл угрызінєм совісти („Што хотіла, то має. Так ей треба! – кортала ся“) (с. 48). Або самое страшное у процесі морального паданя героїні – се синхронность упадка фізичного и морального або, наоборот, морального и фізичного. Попозерайме, як то было: по гріхах Ілька хоче измыты теплов водов свою біль. Чекала поглегшаня. „На тілі полегло, але душа не переставала боліти“ (с. 58).

Як мы казали вышше, авторка не дає нам послідовного хронологічного сюжета, а держить читателя у напрузі, обы психологічно розслабити читателя, она робить часті екскурсы у минулоє и тым самым, з єдного бока, знімає нервну напругу из читателя, а з другого боку – контрастусе ситуациі: позитивы минулоє и негативы теперішнєго. Часті екскурсы у минулоє доповняють позитивну інформацию про нашу героїню (чит. стор. 64, 65, 67, 68, 100...).

Находиме у книжці и моменты ескапізма – преднаміреного одхода, бігства од звичного способа жытя до иншої форми жытя. Героїня Ілька, коли ей дуже тяжко, находить заспокоєня у природі. Прочитаєме кусок: „Як так сі Ілька зріла руки коло сухоєго тепла, порозуміла, же стады уж нігда не хоче іти. Была щастна, же буде слідовати бовчаня оаня в пецу, буде свідком того, як при розсвиваню будуть ся потягати операти до виглядних раміє своїма крыльцяма і выспівовати полєвы балады. Представляла сі, як рання роса буде падати на траву і она сі в ній вмыє тварь і босы ногы. То буде свят! Світ свободы духа і валальської скромности!“ (с. 77). Ей сын Святько каждоденный способ своего жывота и розуміня демократії находить у майстрашнішому – у алкоголозмі и наркоманії... „По неуспіху з работов і по „пригоді з мисочков“, Святьє ся іщі вєце запер до себе... буяковає. Куриє „траву“, пив, де запопав, і вшитко му было єдно. Не дбав про матір, на діда і бабу, грошы яких кельтоває.“ (с. 112).

Марія Мальцовська выступать у книжочці як знаючыи и досвідчений педагог. Она добре знає принципы народної родинної педагогіки и показує идеалну модель родинного селяньского выхованя, компонентами якого є каждоденна праца як способ выживаня, матеріального забезбеченя и морального задоволеня од резултата работы, материнська ласка матери до доньки, отцовська мудра, уступчива, айбо замаскована категоричными требованиями любов до Ільки, з другого бока, отвітна єї любов до родителів. Ушытко се створює атмосферу гуманізма, доброжелательства, демократизма селяньской родини, близького до идилії.

Імпонує читателю фактор култа матери у родині. Она заслужыла, обы поклонятыся їй, любити єї, чествовати и у майтяжкі моменты

жытя находити у неї розраду, моральну поддержку, поміч и душевное заспокоєня. Образ матери се образ всепрощаючої, всеильной материнської любови, котра николи не зраджує, а придає ще білшой силы для борьбы из стихиями жывота. Так розуміє сю тему Марія Мальцовська. И мы видиме, же страшна

гріховность Ільки не одмітує матір од доньки, а ще білше привязує ей до себе и всіми силами стараться вытягнути свою беззащитну єдину и любиму доньку из трясины, из болота, у якоє попала невинна жертва нерозумного світа. „Дівко моя, та як то так?.. Та чом єсь тото зробила?.. Єм твоя мама, ты єсь моя кров. Хто бы ті мав помочи, як не я. Ілько моя, Ілько...“

Все то передалося ґенетично од матери до Ільки. Коли стала матірєв своєго єдиноєго сына, она дублює свою мамку, прощає му усі погрішности, прикладає усі майменші шансы, обы спасти од біды свого Святька.

Не можеме не наганути читателям ище на єдну проблему выхованя дітей: се – проблема єднобокого выхованя – лем отцом або лем матірєв. Діти то добре чують и не можуть простити своїм родителям. То порозуміла Ілька, коли до неї обернувся „позасценічний персонаж“, „незнамый з єй самой середины голос“, голос совісти. На вопрос Ільки: „Повідж мі, де я зробила хыбу?“, голос одповідає:

„Одперла єсь му хлопську руку, єго найвєкшу ласку. Нянька. А то є гріх...Як єсь сі представляла? Лем так? Взяти од сына нянька? Ты єсь го скалічила на цілыи жывот. Зробила єсь з нєго жєбрака. Лем єден бік му фунговав. Не чудо, же не проявєвав о ніч інтерес, же одышов там, де му было ліпше, де го рєшпектовали, любили, повіли му, же є красний, добрый, шыковный. А ты го лем крїтізовала. Усвідомлюєш собі тото?“

У драматичній кульмінаціі, коли Святько хоче продати Божі образы и достати немалы гроші, Ілька находить в собі силы и першыи раз выражає свій категоричный протест проти своего любимчика-сынка. Господне прозріння помагає Ільці не допустити коштунства над святими образами... „Няй ся діє воля Божя. Можеш робити, што хочеш, але тоты образы не достанеш!.. Позерала на Божу матір і Ісуса Хріста, і на берала силу, котрой уж не мала ани за маціньский мачок. Оперла ся на образы і чула, як ся до нєй вертать сила. Здало ся, же конечно переможе ай сына. Першыраз.“ (с. 117). Тепер она готова до страшного покараня сына и потелефону крутить число поліцейского офіса 158. Але попозерала на Божу матір із застромленным ножом у єї серці, учула нестерпный біль у своїй душі. Автоматично місто 158 наберать число 150 – скору поміч. З Божой ласки матери вертаться материнська всепрощаюча любов. ...Щастя повертаться до чоловіка, кидь за нєго боротися. Оно вернулося и до Ільки ціною великих страдань. Она дочекалася своєго, коли сын вернувся не лем до рідного дома, до мамки, але и до нового жытя... „Быв то сын Святьє із своїм вітцєм...“ (с. 140).

Книжка Марії Марії Мальцовської – майліпшыи учебник жытя, хрестоматія для шкільної молодежи, порадник родителям у выхованю дітей.

Чекаєме новых, красных и хосенных книжок од Марії Мальцовської. Она знає про што и як писати.

Проф. Др. Золтан АНДРАШ, др. н., Універзіта Лоранда Етвеша в Будапешті

Вацлав Фельчак і Еміл Балецький – документи дружбы і сполупраці

Знамый польський історик, визначный спеціаліста з історії Мадярьска, професор Ягелонской універзіты **Вацлав Фельчак**, є автором визначной „**Історії Мадярьска**“, котра двараз вышла по польскы (1966, 1983) і ряду спеціальных выдумных робоз з історії мадырьской народної політики 19. ст.

Вацлав Фельчак був дакус старшыи од Е. Балецького. Він ся нар. **29. мая 1916 року** в селі Гольбице (Лоджске войводство) як восьмый наймолодшыи

дїтвак в родині рольника (який мав коло 20 гектарів землі, зашто го представи телі „народной влады“ пізніше назвали „кулацьким сыном“). Предкы з боку матери належали ку шляхті, репресованій царьскыма урядами за участь в польскых повстанях в 1830 і 1863 року і збіднівший наслідком конфіскаціі маєтку.

В. Фельчак скінчів ґіманзію в містах Плоцьк і Торунь, а в р.1934 ся записав на Познаньску універзіту, де штудовав історію. Послухав раду єдного із

своїх професорів, і зачав ся учіти мадырьський язык, занимати ся історієв польско-мадырьскых одношынь. В 1935 р. був єдним з основателів і ведучих кружків приятелів Мадярьска на тій універзіті. В 1936 р. першыраз пришов до Мадярьска на літні курзы мадырьского языка і культуры в Дебrecіні. В юну 1938 року скінчів Познаньску універзіту з титулом „магістра історії“. В октобрі 1938 р. як польський штіпендіста пришов до Будапешту з цілєм зберати метаріал

на докторську дисертацію. (Матеріали згоріли в часі штурму Будапешту в грудні 1944 р.). В Будапешті жив у інтернаті Йозефа Етвеша. Штудію дістав на два роки, але по тім, як в августі 1939 року він пішов домів на літні вакації, не суджено му было схосновати польську штатну штудію. В другім році Польска уж не было. Точніше оно екзистовало в ілегаліті і в еміграції, дякуючі і таким людем, який був Вацлав Фельчак.

Перед тым, як в августі 1939 р. одышов домів, В. Фельчак ся спознав в Будапешті з Е. Балецькым. О тім свідчить екземляр збірки поезії і прозы Е. Балецького „*Вербный трепет*“ (Ужгород 1936), подарований особно автором В. Фельчакови 3. юла 1939 р. Подля слов мадярського історіка, полоністы Іштвана Ковача, они ся спознали в Інштуті польской культуры в Будапешті.

Еміл Балецький ся народив **21. фебруара 1919 р.** в Карпатах, в селі Гукливім Бережской жупы. Е. Балецький встигнув ся іщі народити як обчан Мадярьска, бо в тот день тот територія іщі патрила ку Мадярьску, але онедовго была обсаджена Чеськословенсков армадов і на основі Сенжерменського мирного договору (10. септембер 1919 року) припала Чеськословенську.

Своє дїтство і основну школу Балецький скінчив в с. Чинадієво, окр. Мукачево. Од 1929 до 1937 рік ся учів у Мукачовській руській гімназії, по скінчіню котрой ся записав на Карлову універзіту в Празі. Е. Балецький уж як гімназіста писав стишки і повідання, публіковав у мукачовських і ужгородських новинках, а на кінці 1936 року му вышла перша книжочка „*Вербный трепет*“. Кідь на ярь 1939 ся роспало Чеськословенсько і єго родна Підкарпатська Русь была зєддинена з Мадярьском, Еміл Балецький охабив Прагу і пришов до Будапешту, де продовжовав у штудіях на універзіті. Як в Празі, так і ту ся занимав славянськов філологів, але до 1943 року не перестав писати стишки.

Вацлав Фельчак на зачатку другой світової войны був дома. Не був мобілізований, бо патрив к заграничним штудіям. По септембровій катастрофі він ся залучів до польського руху опору *Робітничой партії* – партії християнско-демократичної лінії (ілегална Польска была ряджена шыроков коаліціов довойнових партій, з котрых *Робітничая партія* патрила міджі найвпливнїшы. Вдяка добрым знаням мадярського языка, спознав мадярськы реалії і многых впливних Мадярів, і дістав задачу організувати в Будапешті спіня міджі партієв і владов, яка ся находила в Паріжі, а по капітулації Франції в Лондоні. В. Фельчак пришов ілегално до Будапешту кінцем мая 1940 року, де зачав організувати спіня (телеграфне і курьєрське) міджі емігрантськов владов і ілегалнов владов в окупованій Польщі. В роках 1941 – 1944 веце як 70-раз переходив ілегално через мадярськословенську граніцію і Высокі Татры до Варшавы, перевозив дипломатичну пошту і грошы. В тім часі в Будапешті робив в *Институті польской культуры*, у редакції, писав статї, які выходили тотапрінтом, про тыжденник польських утікачів в Мадярьску *Наша світлиця*, а тыж про нелегалну польску пресу, яка выходила в Польщі. Єго задачов было і вербованя курьєрів міджі славньсков

молодежов. Зато, кідь пришов до Будапешту, такой обновив контакт з Е. Балецькым.

Документы той сполупрацы ся захранили на сторінках скромного з формал-

• Языкознаватель і літератор, високошкольський педагог у Будапешті, родак із підкарпатського села Гукливе – Еміл БАЛЕЦЬКИЙ.

ного боку, але якостного подля обсягу будапештсько-польского тыжденника *Materialy Obozowe* (ту ся публіковала польска поетка Казіміра Ілаковічовна). На тот журнал ем обернув увагу, кідь ем штудовав довоенну творбу Е. Балецького на основі бібліографічної статї Михала Капрала. Ту ся у звязи із статєв Е. Балецького *Література болгарского народа* уводить познамка редакції: „*Въ связи съ открытием второго по числу славянскаго института въ Будапештъ, а именно Болгарскаго института, печатаемъ статью Е. Д. Балецкаго, появиющуюся на страницахъ польскаго журнала „Материалы озовове*“.

Друге посыланя нашов ем уж сам, кідь ем листовав ужгородськы новинкы *Русское слово* з р. 1941 в Націоналній і парламентській бібліотеках в Будапешті. В числі з 10. децембра 1941 рока, с. 4, ся находить познамка під надписом **Польскій журнал о насъ:** „*Польскій журнал „Материалы озовове*“, *выходячий в Будапешті, в числі з 1. децембра друкуе статью молодого польского историка, великого приятеля угро-русского народа В. Ф., о нашей литературе до світової войны. Статья написана з великов ласков к нашему народу є великым вкладом до русско-польской дружбы*.“ З того выходило, же Вацлав Фельчак сам написав статью о історії „угро-русской“ літературы. Така інформация ся могла дістати до редакції, главно од Е. Балецького, котрый був споєный як з В. Фельчаком, так і з редакціов, в котрій він публіковав. Текст цитованой познамкы выликав у мене великий інтерес, незалежно од авторства, так як мож было передпокладати, же в припадї авторства „В. Ф.“ єго інформатором міг быти лем єго близкий друг Е. Балецький. Обидві тоты познамкы были барз интересны про нашу тему, але перевірити їх было тяжко. В Будапешті в нам доступных бібліотеках ся не захранило ани єдно число тыжденника з 1941 р. (В Націоналній бібліотеці Ф. Сеченія суть лем дакотры числа з 1943 і 1944

р.). Барз слабо представлений тыжденник і у великих бібліотеках Польщі. Нїт го нияк, наприклад, в Ягелонській бібліотеці в Кракові, пару чисел із 1942 і 1943 року має бібліотека Варшавской універзіты, із 1941 і 1942 року – Архів новых актів у Варшаві, де з 1941 року ся захранило лем єдно число – ч. 19 з 18. мая. Дві-три числа з 1942 року має Націонална бібліотека у Варшаві. Найбогатша, хоць і не повна колекція чисел того журналу ся находить, як сьме на то пришли, в бібліотеці катедры мадярської філології Варшавской універзіты. Якраз в тій бібліотеці ся нам подарило найти уведжены статї.

Польскій варіант статї *Література болгарского народа* під назвов **O literaturze bulgarskiej**, ся находить в числі 41 з 19. октобра 1941 року. Статя має підназву **Z okazji otwarcia Instytutu bulgarskiego w Budapeszcie**, є доповнена редакцнов познамков, в котрій ся указує на вызнам одкрытя другого – по польскім – славянського *Институту культуры в Будапешті*. Статя підписана повным меном Е. Балецького польсков транскрібіцов, суть там і ініціалы перекладателя: „**Emilian Balecki w tłum. W. F.**“. Тот хронологічно перший документ єднозначно потверджує сполупрацу Еміла Балецького з Вацлавом Фельчаком на сторінках журналу *Nasza Swietlica – Materialy Obozowe*.

Друга познамка нас привела к статї під назвов **Terra incognita**, котра говорить о історії підкарпатської, т. є. „угро-русской літературы“, але она підписана в польскім журналі не як „**W. F.**“, як ся то чекало подля познамкы ужгородських новинок „**E. W.**“, т. є. „**Emilian Wiszczak**“, порівнай частый псевдонім Е. Балецького – Вьщак (подля призвіска своєї матери заслободна) тыж в руськоязычных публікаціях. Таким способом інформація о авторстві „молодого польского историка, великого приятеля угро-русского народа В. Ф.“ є містіфікаціов. Досправды В. Фельчак міг быти лем перекладателєм або літературным редактором текста. Як бы не было, тота статя є прикладом сполупрацы Е. Балецького і В. Фельчака.

Гортаючі числа журналу *Naša Swietlica – Materialy obozowe* в бібліотеці катедры мадярської філології Варшавской універзіты сьме нашли іщі єдну статью, котра была написана правдоподобно Е. Балецькым. Текст під надписом **Ugro-ruski teatr** ся находить в числі 10 з 1. апріля 1942 року. Тота статя підписана ініціалыма „**J. W.**“ (= **Jemmeljan Wiszczak**), порівнай выше. Порівнайме явный цїтат із стишка Е. Балецького **Карпатским апостоламъ** („*Nie wielu karpackich apostołów troszczy sie o jej losy i zdradza zapal wejsca do jej przybytku w jej truszczoby, jamy, szezeli*“), а тыж згодны думкы о неприитомности теоретичной науки о літературі у „карпаторуссів“ із статєв **Flat, ubi, vult**. Статя написана у звязи з выданєм книжки **Евгеній Недзельскій: Угро-русскій театр** (Ужгород 1941).

Покы тоты три тексты свідчать о сполупраці будучого вызнамного русинського літератора з будучім вызнамным польским історіком Вацлавом Фельчаком – тогды іщі, главно ілегалным політичным діятелєм. Кедьже ся нам не подарило видїти вшыткы числа журналу *Materialy Obozowe*, можность далшых одкрыть ся не вылучує.

Мґр. Гавріїл БЕСКИД

Одышов до вічності єден із русиньських активістів (Др. Ендре Байза (Фенцик), 10. 9. 1924 – 5. 11. 2007)

5. новембра 2007 року, як 84-річний, по довгій хвороті умер Др. Ендре Байза (Фенцик). Погріб ся одбыв 21. новембра 2007 року на Фаркашреті-цінтерю в Будапешті. На погробі взяли участь, окрем родини, і русиньска делеґація: Др. Тібор Міклош Поповіч, председа культурно-освітнього общества *Будителі* в Мадярьску і директор Русиньского выскумного інштитуту в Будапешті, Мґр. Гавріїл Бескид, председа Русиньского культурно-освітнього общества А. Духновича в Пряшові, який репрезентовав і Словенську асоціацію русиньських організацій, і Ласло Чегіль, посланець Цілодержавной русиньской самосправи в Мадярьску.

Родным призви́ском Ендре Байзы было – Фенцик. Ёго отець Евґеній був властным братом Др. Штефана Фенцика, професора теолоґії в Ужгороді, довгорічного визначного діятеля Общества А. Духновича в Ужгороді, який був автором музики гімны „Подкарпатські Русини“ на слова А. Духновича, посланця парламенту за першой ЧСР і єдного з міністрів автономной влады Підкарпатской Руси в 1938 році. Як і ёго отець Евґеній, так і Штефан были родинов визначного поета і писателя в 2-ій половині 19. ст.

Евґенія Фенцика, єдного з будителів кінця 19. ст.

• Русиньский культурно-освітний діятель у Мадярьску, лектор Русиньского выскумного інштитуту в Будапешті – Др. Ендре БАЙЗА (ФЕНЦИК), який одышов до вічності 5. новембра 2007.

Кідь Шетфана Фенцика поїмала НКВД, судили го в зінсценованім суді ведно з Андрієм Бродіом і іншыма міністра-

ми першой автономной влады Підкарпатской Руси по 2-ій світовій війні і в Ужгороді їх поправили.

Отець Штефана Фенцика завчасу одышов до Мадярьска і змінив сі призви́ско на Байза. Ёго сын Андрій-Ендре був так істо гляданий, але завчасу ся му подарило втечі до Мадярьска, і так істо змінив сі призви́ско на Байза. По войні скінчив в Будапешті універзитны штудії.

По паді комуністичного режиму в Мадярьску ся запоїв до русиньского руху. В 1997 році був на Світовій конґресі Русинів і поділяв ся на роботі в єдній із єй секції. Як лектор робив при Русиньскім выскумнім інштуті в Будапешті, як і при культурно-освітнім обществе *Будителі*. Ендре Байза поділяв ся на выскумі і пропаґації жывота і творчости поета Е. Фенцика, свого стрыка Штефана, але і на выскумі жывота і творчости Др. Николая Бескида. Брав участь на научных семінарах почас одкрытия памятной таблы в Болдокеварала і Абауйсантові в Мадярьску. Публиковав свої статі в русиньських журналах в Мадярьску. Дакотры ёго статі были опублікованы і в наших *Народных новинках* і в журналі *Русин*.

Вічная ёму память!

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА

Ерупция гумора и сатири

Дня 23. децембра 2007. року Коцур бул центр гумора и сатири, кед не на швеці, але у Войводини тисяч посто. На явни конкурс упутени духовитим креативцом зоз тих просторох (обявеним у *Гласу* и *Руским слову*) сцигло вельке число роботох (углавним афоризмох, карикатурох и гуморескох) од 21 автора.

Организацийни одбор Маніфестації у рамикох хторого ше находза ентузіясти Культурно-просвітнього дружтва ДОК, Роботней єдинки Коцур Культурного центра Вербас, ОШ Братство-єдинство, Подружніци Дружтва за руски язык, литературу и культуру и МО Рускей матки за Другу, медзинародну (та и медзиконтиненталну) Гумористично-сатиричну манифестацію *Коцурска чутка '007 / Коцурски клип '007 / Kuczorai csutka '007 / Kucura Corncob '007* поволал шлідующих гумористох/сатиричарох же би ше представели зоз своїма роботами: Любомира Медеша зоз Канади, Дьордія Радоніча зоз Чарней Гори, Агнету Костелник зоз Горватскей, Миодраґа Глиґориєвича, Томислава Дьокича, Любишу Лазича и Югослава Ристича зоз Парачину, Зорана Додровича, мр Александра Шеву и Йонела Стоїца зоз Нового Саду, Мирона Канюха зоз Раковцу, Александра Деветака и Исидора Гойкова зоз Вербасу, Марию Шолая зоз Вайскей и Сеґеди Владимира зоз Руского Керестура. За розлику од гевтей библийней причты у хторей велі поволани, а мало ше одволали, у случаю *Чутки '007*, велі поволани, а – шицки ше одволали. То и причина же програма тирвала коло три годзини. Организацийному одбору ше лем не послышало витвириц контакт зоз Национальным совитом мадырьскей националней меншини.

Маратонска програма почала зоз промоцію збирки афоризмох *«Попатрунок оддолу»* Исидора Гойкова у виданю Видавательней хижки Прометей и Культурно-просвітнього дружтва ДОК. Рецензію, хтора источасно и Уводне слово Збирки пречитал перши рецензент особне – мр Александер

Шево. Выбор зоз обявених афоризмох читали Тат'яна Яким и сам автор.

Програма предлужена зоз отвераньом вистави карикатурох тогорочного лауреата у категорії Найлепши карикатуриста. И того року то Александер Деветак, чию виставу отворел председаитель Завода за культуру войволянских Руснацох уметнік Владо Няради. Пред публику виложена лем половка Деветакowych карикатурох.

Цаловечарша культурно-уметніцка програма мала за каждого по дацо. Зменьовали ше гуморески, афоризми, гумористични писні, сатирични твори, вици, анекдоти ... Не було гумористично-сатиричной форми хтора не була представена публики того вечара. Була то права ерупция гумора и сатири.

Програму у Дому культуры започали младши. Дзецинска театрална ґрупа КПД Карпати представела ше з виривком зоз *Наталки на Буджацким мосту* Дюри Папгаргая у режіи Нади Лендер, а Алтернативни Културни центр Миґи Ускоковича, тиж зоз Вербасу, зоз даскеліма инструменталами и писнями з анґлийского бешедного подруча. До програми була инкорпорована и театрална сличка Любомира Медеша под назву *Перши Руснаци у преріи* у хторей хлопску улогу бавел Любомир Медеша, а женску Мелания Макаї. Тиж так, на два заводи пред публику вишол и Борис Медеша як Андер зоз *Кошицох*. Шицки театрални точки домашніх режирал Дюра Макаї. Под час двогодзиновой культурно-уметніцкей програми зменьовали ше госци зоз иноземства и зоз нашої жеми, презентуючи своєю креації насампредз по сербски и по руски. Публику, медзитим, окреме несподзивала язична рижнородносц, з оглядом же, попри творох на сербским и руским язичу, до програми уключени и твори “по парачински”, “по румунско-анґло-сербски”, як и по чарногорски. Програму закончила тамбурова оркестра Миленка Чосича зоз Равного Села.

У рамках програми преглашени и лауреати тогорочней Чутки. Понеже Конкурс бул розписани тематски – на тему любов и животни стредок, на тих основах фахови жири и преглашел побиднікох. По оцни жирия у составе **др Джорде Оташевич** зоз Београду, **Славко Роман Рондо** зоз Руского Керестура и **Микола Каменічки** зоз Коцура на тему любов найлепше одвитовал **Томислав Дьокич** (зоз *“Жена и любов у афоризмах”*) и гумористичну приповедку *“Герега за двоюо”*, а на тему *Животни стредок* – **Миодраг Глигорисвич Миган** (зоз гумористичними песнями *“Гласам”* и *“Пробачуем ше”*), обидвоме зоз Парачину.

Жири у составе **др Михайло Фейса**, **Славко Роман** и **Микола Каменічки** по перши раз додзелел и **Награду Соцки**, хтору потримал **Национални совет рускей националней меншини**. Вона ровнопрано додзелена **Миронови Канюхови** (за гумористичну приповедку *“Штрайк з гладом”*) и **Владимирова Сеґедийови** (за афоризми).

Зоз забавней часци Манифестації, попри заедніцкогo дружена у Огньогасним доме при рибовим паприґашу, треба визначиц и перши вибор найдлугшей чутки. Од 11 чуткох (зоз Коцура, Вербасу и Нового Саду; зоз Вайскей принешени и 2 олупани чутки, хтори, гоч були найдлугши, були, пре утвєрждени пропозиції, дисквалификовани) найдлукша була чутка Силвестера Ходака, хтора коцурскому продуковательови зоз своіма 32 центиматрами принесла награду од 50 €.

Ані награда за найдлугшу чутку, ані други награди (три робни и два комбайнованя голта кукурици), як, по правдзе повесц, ані цала Манифестация не були би витворени кед би не було числених спонзорoх/донаторoх, а то з тей нагоди: Покраїнски секретариат за управу, предписаня и национални меншини (з Нового Саду), Dandy Pro, Vanesa, Sandra, 33 Клас, Илия и Недьо, Двойнята, Шуль, Микола Уйфалуши, Снежана Радошевич (з Коцура), Општина Вербас, Стандард, Маріяна Петричевич (з Вербасу), Национални совет

рускей националней заедніци и Хладзальня АБЦ (з Руского Керестура). Коцурску чутку `007 потримали и Културни центр Вербас, Роботна єдинка Коцур КЦ Вербас, ОШ Братство єдинство и Добродзечне огньогасне дружество Коцур. Значна морална потримовка Коцурскей чутки дата и з приходом реномираней младеј глумици Данисле Штайнфелд и председателя Национального совета Руснацох Славка Ороса. За критику, медзитим, справованє пияного дописователя *Руского слова* С. Д.-а, хтори непрерывно «часцел» учаснікох Манифестації зоз непристойними коментарями.

През програму публику успишно водзели три ґрації и надїї русинистики/руснацтва – **Мария Хома** зоз Миклошевцох, **Анита Говля** зоз Шиду (дипломовани професорки руского языка и литературы, хвильково на мастер студийох Оддзелєня за русинистику) и **Тат`яна Яким** зоз Коцура (абсолвент на основних студийох Оддзелєня за русинистику).

• На гуморістично-сатірічній манифестації „Коцурска чутка `007“ у сценці під назвов „Першы Руснаци в прері“ мужску роль заєрав гость із Канады – Любомір МЕДЄШІ а женску – Меланія МАКАІ.
Фотка: М. Фейса, мол.

Проф. Др. Юліян РАМАЧ, Катедра руського/русиньского языка Новосадьской універзіты

Актуални проблеми войводиньского варианта русиньского языка

(Реферат на III. Міджінароднім конґресі русиньского языка, Краков, 14. септембра 2007.)

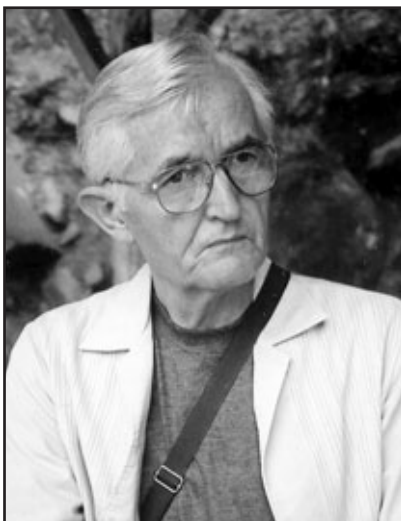
Проблеми стандардизації

Векшина проблеми руского языка походза од єдней главней причини, а то – островске, конзервоване положєнє руского языка у новим, войводиньским окруженю. По приселєню Руснацох до Бачкей штрєдком XVIII вику руски народни язык рушел по своєй окремној розвойней драги. До єдних пременкох у його дальшим розвоју пришло под директним уплївом сербского¹ языка, други настали як резултат нукашніх процесох у языку. Таки обставини мали директнї уплїв и на стандардизацию литературного языка од його формованя на початку XX вику та по нешка. То можеме провадзиц на шицких урєвньох языка и у правопису.

Цо у руским языку тримає за стандарт?

У перших децєнийох XX вику, кед формовани наш литературни язык, согласно Костельниковим становиском² и становиском його сучаснікох, за стандарт прилапєна система руского народного языка того часу. А то була наша языкова система хтору зме принєсли з Горніци з новими языковими пасмами хтори до нашого языка вошли по приселєню. У системи принєшеней з Горніци то вигваряє векшини гласох руского языка, деклинация векшини мєновнікох, прикетнікох, заменовнікох, числовнікох, векшини дієсловних формох, векшини синтаксични конструкції, хаснованє найвекшей часци лєксии. Напр. мєновніки *чловєк, школа, дзецко* по стандарту ше мянєю по припадкох так як ше мяняли и под час приселєня: *Н. чловєк, Г. чловека, Д. чловекови* итд., множина: *Н. людзе, Г. людзох* итд.; *Н. школа, Г. школи,*

Д. школи итд.; *Н. дзецко, Г. дзецка, Д. дзецку* итд. У синтаксису причиново вирєченя ше найчаштєйше творя зоз злучніками *бо* и *прето же*, часово зоз злучніками *кед*, *док* итд.

• Языкознатель, профєсор русиньского/руського языка Новосадьской універзіты у Сєрбії – Юліян РАМАЧ.
Фотка: А. З.

З нових языкових пасмох як стандарт прилапєни велї, насампредз сербски, елементи: хаснованє сербского злучніка *да* у вецей файтох конструкцийох, сербского применівніка за зоз значєном наменки; велї сербски слова, преважно тоти цо означовали нови поняца за хтори наш народни язык не мал своєю еквиваленти (*кино, канцєлария*), але часто и “груби сербизми”, за хтори зме мали еквиваленти (*ипак* – нашо *заш лєм; запад* – нашо *заход; доґодзиц ше* – нашо *стац ше, трафиц ше*) або за хтори мож було створиц нови литературни слова (*пронєвериц “затаїц, присвоїц”, дакле “значичи”*).

За стандарт у тєдишнім чаше тримали зме и хаснованє восточнославянских елементох: зоз церковнославянского языка, з язичия (угроруского литературного языка) и украинского языка. Тоти три язики, церковнославянски и язичіє по 20-ти роки XX вику, украински язык од 20-их рокох, були тримани за нашо литературни язики и хаснованє елементох з тих язикох було прилапєне як норма. Так нашо медзивойново (1918–1941) авторє хасновали слова превжати з язичия *засиданє*, *схадзка*, *писовня*, *литература*, *єдноц*, *єдинство*, *постанова*, *одлука*, *мниніє*, *думанє*, *город*, *варош* и др. и то ми нешка похопїєме як єдну з тєдишніх язич-

них нормах. З церковнослов'янського язика прияти злучнік *понеже* і даєдні други елементи. Тиж так хасновали українізми, напр. слова *просвітни, вист(ка), вистава, господарство, дія, зависа* і др. Даєдні українізми прилапени у літературнім языку место других пожичкох: мадяризмох (укр. *воєк* место мадь. *фаркаш*), сербизмох (укр. *поверх* место серб. *спрат*). Менша часч рускей інтелігенції з общеруску орієнтацію не прилапйовала українски як літературні язык, але восточнослав'янізми, укључуючи і українізми, хасновала у писаню.

У стандарту 20–30-их рокох мадяризми, у меншей мири і германізми, мали статус варваризмох, хтори “требало еліміноваці” з языка. Аж і Г. Костельник наглашовал же “лепше хасновац сербски слова як мадярски”. (Костельник 247)

Наш сучасні стандарт ше з часці розлікує од стандарда 20–30-их рокох ХХ віку. І тєраз за стандарт тримає нашу языкову систему принєшену з Горніці, з новима языковима пасмама у ней. Розліка лєм у тим же ше сучасні авторы, уж од 60-их рокох ХХ віку, свідомше одноша ґ языку, намагаюци ше зачувац його чистоту, а лінгвісти ше тиж намагаю цю баржей зачувац народні язык, а цудзи елементи, насампредз сербизми, звєсц на цю меншу миру (з калкованьом, адаптованьом). Цю ше дотика операня руского языка на други слав'янски літературні языки, при рускей інтелігенції існую два орієнтації: по єдних руски язык – окремі слав'янски язык формовани у карпатским ареалу і, як такі, треба же би ше операл на шціки слав'янски языки і бєшєди карпатского ареала: на карпаторусински, українски, словацки і польски язык, т. є. же би ше богацєл по “восточнослав'янско-заходнослав'янским моделю” (по хторим уж Г. Костельник творєл нови слова у своїх творох одн. хасновал вєльо українізми і полонізми). (ґраматика 581–583) А други і далєй тримаю українски язык за наш літературні язык. Алє нєшка з операньом як на українски язык так і на языки карпатского ареала у літературнім языку творимє рєлативно мало нови слова. Найчастєйше, у сербским окрєженю, нови слова творимє под уплївом сербского языка (по нашєй шлєбоднєй прєцєни – коло 90 % нови слова).

Сучасні стандарт ше у тєй роботі розпатра з двох аспектох: 1. стандарт і сербски пожички у руским языку і 2. стандарт і прємєнки у руским языку у условийох його конзервованого положєня.

Сучасні стандарт і сербски пожички у языку. Кєд за цудзи елементи мамє домашні еквівалєнти, сучасні стандарт ше, розумлївє, найчастєйше прєдзєлює за нїх. Напр. сербскому мєновніцкому суфіксу *-ара*, хтори хаснуємо у бєшєднім языку, наш еквівалєнт суфікс *-арня*. Прєто ше у літературнім языку уж од скорєй хаснує тот домашні суфікс место сербского *-ара*: пишємє *лєкарня, мєсарня* ітд. место *лєкара, мєсара* ітд. Ту норма ясна: правільні форми на *-арня*, а нє на *-ара*. Істи случаї мамє у лексикі. У бєшєди, окрємо у бєшєди младших, хасную ше вєлї сербизми, напр. *бубрєґ, зґлоб, кичма, слєпоочницца, кук, воїник, воїска* (ж. р.), *храст, лєшник, одмориц ше* і др. Тоті сербски слова маю домашні еквівалєнти *покрутка, ставєц, похрєбцина, слиха, клуб, вояк, воїско* (с. р.), *дуб, лїсковиєц, одпочинуц*, та і ту стандарт прилапєл руски еквівалєнти.

Согласно тому принципу Микола М. Кочиш 60-их рокох ХХ віку прєдлєжєл же би ше у літературнім языку сербски злучнік і слєво *да* замєнєл з домашніма еквівалєнтами: зоз стандарту утвєрдзєнє же за вирєчєня зоз сербским злучніком *да* (*зварєл ми да прїдзєм, казал ми да поробим*) нашє еквівалєнти – конструкції народного языка зоз злучніком *же би* і з інфінитивом (*зварєл ми же бим прїшоєл, казал ми поробити*).

Алє єст і досц случаї кєд сербски пожички уж натєльо розширєни у нашім языку же их, гоч і маю домашні еквівалєнт, і стандарт прилапєє. Такі напр. сербски примєновніки *спрам + ґ, послє + ґ* і *за + А* (тот трєци зоз значєньом наменки). Вони уж барз розширєни і у бєшєди і у літературнім языку. Їх домашні еквівалєнти: за *спрам* то руски примєновніки *ґу* (*спрам юґу – ґу юґу*), *по* (*спрам законє – по закону*) і др., за *послє* то рускє *по* (*послє воїни – по воїни*), за примєновнік *за – руски на* і др. (*зєрдєв за/на капусту*). Тоті сербски примєновніки нєшка ше хасную паралєльно з їх домашніма еквівалєнтами: звичайно старши у вєкшєй мири хасную домашні еквівалєнти, а младши у вєкшєй мири – сербизми. Ту би було логичнє кєд би стандарт одрєдзєл є правило: нє хасновац примєновніки *спрам, послє* і *за*, алє место нїх хасновац нашє примєновніки *ґу, прє* і др. Алє нєшка би то було уж нєможлївє правє прєто же тоті примєновніки уж общє прилапени у руским языку. Примєновнік *спрам* бизмє з даєдніма значєньями і могли вирудиц, напр. зоз значєньом напрямю: место *рушєли ше спрам юґу* ищє вшє бизмє могли прилапци нашє *рушєли ше ґу юґу*. Алє зоз значєньом поровнєня то би було уж чєжшє: кєд бизмє одрєдзєли же место *юґу мали спрам мєрцєдєса* треба хасновац *юґу мали проци мєрцєдєса* (бо наш еквівалєнт ту примєновнік *проци*), то би було вирєдно чєжшє, бо наш примєновнік *проци* нєшка архаїчни і младши би ше вирєдно не могли на ньо навикнуц.

Істи случаї і зоз сербским примєновніком *послє* і нашім *по*. Нє

було би чєжко одрєдзиц правило: место *послє Нового року, послє швєта* і под. треба: *по Новим року, по швєту* итд., бо такі вирази зоз *по* ищє досц часто хаснуємо. Алє кєд бизмє повєдлї же место *послє роботі одпочивє, послє годзинох бєвє фєдбал, послє розпусту знова ше влєпєл учц, я ше народзєл послє тєбє* і под. треба хасновац *по роботі одпочивє, по годзинох бєвє фєдбал, по розпусту знова ше влєпєл учц, я ше народзєл по тєбє* і под., чєжко же би ше то прилапєло, бо у таких конструкційох уж шціки хаснуємо сербски примєновнік *послє*.

А цю повєсц за примєновнік за? Чи би место словозлучєньох *кнїжка за дзєци, квартал за лїкара, дом за старих* і под., хтори хаснуємо под сербским уплївом, дахто прилапєл нашє архаїчни словозлучєня *кнїжка прє дзєци, квартал прє лїкара, дом прє старих*? Чєжко вєриц.

Вєльо приклади могли бизмє навєсц і з нашєй лексикі. Шціки ми нєшка у бєшєди хаснуємо сербизми *ладя, чамєц, ствар, ґар, птица, школовац ше, животиня, чукундїдо, болницца, баня* і др., а нашє еквівалєнти *шифа, чолнок, вєц* (ж. р.), *попєл, птах, школіц ше, жєвр, прапрадїдо, шпиталь, кулєл вєлї уж анї нє знаю*. Прєто, і кєд бизмє ту одрєдзєли як правило: нє хасновац сербски, алє нашє слова, нєшка би то уж нїхто нє прилапєл. Прєто тоті сербизми прилапени і у стандарту.

Сучасні стандарт і прємєнки у языку. Даєдні літературні норми одражуют і стан у руским языку яки настал як рєзултат нових прємєнок. Дзєпєєдні такі прємєнки настали як рєзултат нукашнїх процесох у руским языку, дзєпєєдні як рєзултат сербского уплїву, а дзєпєєдні як рєзултат обидвох тих фєкторох.

Єдна ґрупа мєновнікох хлопского, штрєднього і жєнского роду у інструменталу множини по стандарту маю закончєнє *-ми*, ридшє і двояки закончєня *-ми* і *-ами/-ями*: *конї — з коньми; гудацї — з гудацми; швинї — з швиньми; жєни — зоз жєнми/жєнами; качє, мн. качата — з качатми; око — очми; пєнєжи — з пєнєжми* итд. Алє, под уплївом фрєквєнтнєйшого інструментала других мєновнікох на *-ами/-ями*, поставаю фрєквєнтнєйши форми тих мєновнікох на *-ами/-ями*: *з коньми, з гудацми, з швиньми, з жєнами, з качатами, з очами, з пєнєжами* итд. Напр.: (1) *Нїхто нє зна кєльо єст зоз странским пєнєжами финансовани оргєнизациї* (Рускє слово); (2) *Дзєцко патрєло з жалоснимє вилпаканима очами* (школярски состав); (3) *колєктив Школи і Гимназії мал уж традиційні Прадкі зоз гудацми і богату томболу* (Рускє слово 5/2001, 9); *Кадзи зоз пращатами* (Рускє слово 49/1986, 8). Синонимски форми на *-ами/-ями* ше уж натєльо розширєли же і їх стандарт прилапєл як правільні (ґраматика 50. і 52). Ту прємєнка у стандарту нє була натєльо обачлїва, понєже двояки форми інструментала множини при тих мєновнікох існую уж длуго (находзимє их уж у ґнєтєюкових записох з концє ХІХ віку) і вирєдно су принєшєні з Горніці.

По стандарту збирни числєвнїк за особи хлопского роду у номинативє маю форми на *-мє*: *двоєм, трємє, штирмє, пєйцмє, шєйсцмє, ... дзєшєцмє* итд., а числєвнїки за младих маю форми на *-їо* одн. *-єро* (двоїо, трєїо, штвєро, пєцєро .... дзєшєцєро итд.); прєши маю дєклїнацію з числєвнїки *дєвє-штєри* (двох, пєйцох, дзєшєцох хлопєх), а други як прикметнїки (двоїх, штвєрих, пєцєрих дзєцох). Мєдзитим, уж у найстарших наших тєкстєх числєвнїк обидвох тих ґрупєх од *пєйц* на висшє находзимє і у форми фрєквєнтнєйших основних числєвнїкох: *їду сєдєм, їду осєм* (место *їду сєдємцмє, їду осємцмє*) (Етн.); *двєнац мищєтє* (место: *двєнацєцєро мищєтє*) (Етн.). Такі форми у сучаснім языку постали ищє частєйши. Прєто стандарт допущєє і тоті други форми. Напр.: (1) *У вєльких ґаздох [...] кошєли і по пєйц-шєйсцє рїсарє* (место: *пєйц-мє-шєйсцє рїсарє*) (Рускє слово 27/1998, 10); (2) *Мєлана ма 80 роки, єдного сина і пєйц унучєтє* (место: *пєцєро унучєтє*) (Заґрадє 6/1992, 17). Оп. і ґраматику 102. і 105. б.

Приклад з класєх дїєсловєх. Дїєслова 5. класи (тип *чєрвєніц* (*шє*) *-нєєм* (*шє*), хтори значє стєн або прємєнку стєну, кєд ше вєжнє до огляду лєм їх походзєнє і прєшбєтнє, прєслав'янскє форма, у сучаснім стандарту мушєли би мац прєзєнт на *-єєм*: *я билєєм* “постєвам билї”, *мур шє билєє* “мур видава зоз сєбє билєсцї”. Такі форми ищє прєвладуют у ґнєтєюкових записєх. Алє ше вони, по аналогїї з фрєквєнтнєйшими дїєсловєма 2. класи (тип *видццє, робци, чєрвєніц*) нєшка хасную і з прєшу прєзєнтску основу на *-ї-ї*, т. є. як дїєслово 2. класи подтипа *чєрвєніц-їм*, хтори значє “давац дєчєму одрєдзєну прикмету”, та ше ґутори і *Слунко на захєду шє чєрвєнєс* і *Слунко на захєду шє чєрвєні*. Напр.: (1) *Док сом малє [яблуко], жєлєнїк шє, // кєд вирєшнєм, чєрвєнїс шє* (место: *жєлєнєєм шє, чєрвєнєєм шє*) (Заґрадє 1/1994, 13); (2) [Маґнєтї] *вїчни понєжє шє нє трєшє і ардзєвєя* (место: *ардзєвєю*) (Рускє слово 50/2000, 17); *Билєя шє заґрадє* (место: *билєю шє*) (Рускє слово 14/2001, 10); *За вїкєнд шє очєкує жє шє вїхвїлї і захїмнї*. [...] *Стрєдком їдуцєго тїжнєя дакус оцєплїї* (место: *захїмнєє, оцєплєє*) (Рускє слово 50/1986, 20). Нєшка стандарт прилапєє обидва форми (оп. ґраматику 131–132. б.). Мєдзитим, у других слав'янских языкох чувє шє і нєшка розліка мєдзи тїма двома типами дїєсловєх: слц. *beliŕ* (sa) – *ielŕ* (sa) (5. класє) і *beliŕŕ* – *im* (2. класє), укр. біліти – *їю* (5. класє) і біліти – *їю* (2. класє),

серб. *белети* (се) – *лим* (се) (5. класа) и *белити* – *им* (2. класа).

Дасдни препенки у језику ише не прилапени як норма. Футур од дјеслова *мочи* по стандарду ше виражуе з кратшу форму *годзен* архаичного прикметника *годни*: *Видзем горе* [на дуб], *оздаль ме там не годни достац* (= оздаль ме там «не буду мочи» достац) (Етн.). Але под уплївом формох футура шицки других дјесловох (я *будзем читаа*, *ти будзеш читаа* итд.), як и под уплївом сербского језика (*ја љу моји*, *ти љеш моји*), нешка ше у бешеди младших ширя форми я *будзем мочи*, *ти будзеш мочи* итд., бо младим тотa винїмова форма зоз *годзен* вириятно постала непохлпїва, а з тим и неприлапїва. Стандард вириятно у будучности прилапи обидва форми як правилни.

Наведеме и даєдни приклади з лексики. Напр.: *забува ше значене меновнїкох танечник* “тот цо з даким танцуе, кавалер у танцу” и *танцош* “тот цо зна крашне танцовац”; гуторело ше напр.: *Вона ма танечника* “вона ма кавалера у танцу”, *Вон танцош* “вон зна крашне танцовац”. Меновнїк *танцош* тераз ше почал хасновац зоз значеньом “тот цо танцуе у фолклорней групи”: *Велї такти танцоше одстали на бини, а публика чекала* (Руске слово 49/1986, 12). Дјеслово *шедлац/ошедлац* (коня) значело “класц/положиц шедло на коня”: (1) *Уж мойого милого на войну волаю, // ... конїчка му шедлаю* “кладу му шедло на коня” (2) *Сцем го, любим го, ... // ошедла ми гусар коня, пойдзем до поля!* (Гнатюк IX, ч. 103) Нешка форма незаконченого виду достала значене “исц на коньови (сербске *јахати*)”, напр.: *Як хлапец уж шедлал коня*. Форма законченого виду *ошедлац* нешка ше хаснуе зоз значеньом “шеднуц на коня”: *Ошедла коня и пошол*. Тота препенка ше не случела под уплївом сербского, бо и сербске *седлати/оседлати коня* значи “класц/положиц шедло на коня”, т. е. под сербским уплївом вираз *шедлац/ошедлац коня* у руским језику би ше зачувал по нешка. З другого боку, место нешкайшого *ошедлац* “шеднуц на коня” у прешлосци ше хасновал праве вираз *шеднуц на коня*, напр.: (1) *Шеднем себе на враного коня, // та прелецим милей коло двора* (народна писня). (2) *Одызал ю [чипашу], вивед ю вонка, положел на ню кантар, та на ню шеднул* (Гнатюк XXIX, 50). Место нешкайшей форми незаконченого виду *шедлац коня* у прешлосци ше хасновал вираз *шедац на коня*: (1) *Кед на коня шедала, // сама горко пошала* (Гнатюк IX, ч. 39). (2) *Як вонї ше позберали, // на конїчки пошедали* (Гнатюк IX, ч. 206). Значи, у прешлосци зме гуторели: *Ошедал коня, шеднул на коня и пошол*, а нешка гуториме: *Положел шедло на коня, ошедал коня и пошол* Синтагму (о)шедлац коня хаснуе и нешка, але уж з новим значеньом.

Велї таки нови значеня словох, гоч су не регистровани у сучасних граматикох, стихийно уходза до литературного језика и їх хасноване з часом постава стандард.

Розиходзене сучасного стандарда и пракси

Найчаштейше шицки нашо авторе прилапаю сучасни стандард и притримују ше го. Медзитим, гоч маме руски школи, у Керестуре аж и штредню школу, векшина руски дзеци и нешка ходза до сербских школох, та наш сучасни стандард ше по розширени достаточнo ани у народзе ани и при интелигенциї. Пре тот факт, и у народзе и при интелектуалцох, часто приходзи до розиходзена стандарду и пракси.

Розиходзене пре сербски уплїв. Таки приклад маме при вигварю гласох: гласи руского језика ше по сучасней норми вигваряю так як ше вигваряли и под час приселеня. Але у бешеди, под сербским уплївом, три гласи прецрпели препенку: експлозивни предньоподнебни гласи *дъ*, *ть* почали ше, окреме у мишаних штредкох, вигваряц зоз фрикативним елементом – подобно як сербски фрикативни *ђ*, *џ* (место *дїдо*, *Митя* гутори ше *ђидо*, *Миџа*), а гарлово *з* почало ше вигваряц як фрикативне задньоподнебне *х* (место *зварим* гутори ше *зварим*). Прето ту приходзи до розиходзена норми и пракси: норма и далей толеруе лем гласи *дъ*, *ть*, *з*, а у пракси вони ше часто вигваряю як гласи *ђ*, *џ*, *х*.

Наприклад, еден руски школяр у своім задатку пейц раз похасновал форму *джи*до и лем раз форму *дї*до:

*Мой джи*до мне наймилиша старша особа хтору я познам. *Мой джи*до стари и ма шейдзешат седем роки. Вон ма шивкасти власи и белаваксти очи. *Мой джи*до ноши опуљари пре слабиши вид. *Мой джи*до вредни и доброгo є шерца. *Мой джи*до жил на салашу. Там ховал статок и обрабљал жем. През жиму ше ходзим до нього картац и бавиц шах. *Дї*до ме научел шелїяки бависка з картами (школяр VII класи 1998/99).

Од виходзена Костельниковей граматики 1923. наш народ ма своју кирилску азбуку и свој правопис. Але од 1923. по нешка наша азбука и правопис прилапени лем при меншим проценту наших людзох (статистика у тим погљядзе не окончена). Векшина Руснацох, окреме у мишаних штредкох, нешка хаснују сербску латиницу, ридше кирилку. По гражданскеј войни поединци у Горватскеј аж гваря же вони кирилку “не знају” и вимагају же би ше за нїх по руски писало и друковало на латиници.

По стандарду хаснуе реактивовани стари народни слова *контракт*, *квартиль*, *квита* и др., але у бешеди хаснуе их серб-

ски еквиваленти *уговор*, *стан*, *признаница* и др.

По стандарду место сербского злучника да хаснуе злучник же би и конструкциї з инфинитивом, але ше у бешеди и далей хаснују сербски конструкциї зоз да.

Под уплївом сербского језика младши у бешеди попри нашому дјеслову *питац ше дакому* (з дативом), хторе предписуе стандард, барз часто хаснују дјеслово *питац* (и з нього виведзени дјеслова) з акузативом: *Јани питал оца чи ше може пойсц бавиц* (место: *Јани ше питал оцови*; по сербски: *Јани је питао оца...*). Тота препенка з часци вошла и до литературного језика: *повипитовал це цо робши, дзе будзеш, та вец пошли и покрадли ци обисце* (место: *повипитовал ци ше*) (Руске слово 43/1986, 19).

Розиходзене пре препенки у језику. По стандарду даєдни меновнїки хлопского роду хаснују ше з випаднима вокалами о, е: *аколь* “ограда за статок” (ген. *аклю*), *гагор* (ген. *гагру*), *шатор* (ген. *шатру*), *майстор* (ген. *майстра*), *цворень* (ген. *цворня*) итд. Нешка ше даєдни з тих меновнїкох – по аналогії з численшима меновнїками без випадного вокала, а даєдни под сербским уплївом – починају хасновац без випадних о, е: *аколь* — ген. *аколя*; *гагор* — ген. *гагора*; *шатор* — ген. *шатора*; *майстор* — ген. *майстора*; *цворень* — ген. *цвореня* итд. Напр.: *То шестра човекова до чепца уязана* (место: *до чепца*) (Руске слово 9/1999, 15). Стандард ту потераз вимагал форми зоз випаднима вокалами, а у пракси ше ширя и форми без випадних вокалох.

Меновнїки хтори знача особи женского роду и дзеци по стандарду у акузативе множини маю форму номинатива множини (а меновнїки хтори знача особи хлопского роду маю форму генитива множини на –ох): *поволац мацери и дзеци, дїдох и баби, пайташки и пайташох*. Але по аналогії з меновнїками хтори знача особи хлопского роду, младши нешка тоти меновнїки женского и штредного роду хаснују у акузативе и у форми генитива: (1) *Организовали прадки и за старших дїдох и бабох* (место: *дїдох и баби*) (школярски состав); (2) *Вжмие вонка мож видзиц дзецох як ше радују билому шїгну* (место: *видзиц дзеци*) (школярски состав); (4) [На родзени дзень] *Поволала сом бабу, дїда, пайташох и пайташох* (место: *пайташки и пайташох*) (школярски состав). То препенка новшого датума и стандард ю за тераз не прилапюе.

Даєдни применовнїки почали ше у бешеди хасновац з припадками и зоз значеняма з хторима ше у прешлосци не хасновали. Ту не вше мож утврдзиц у якеј мири ше роби о нукашнїх препенкох, а у якеј мири о сербским уплїву.

Применовнїк *поза* (з акузативом) значи унапряменосц дїї по простору хтори ше находзи за дачим: *Пошли зме вец поза салаш назадок, ... та поза вельку шопу и чардак з обороами* (Грам. 357). Вон ше дакеди погришно хаснуе и зоз значеньом места и то а) з инструменталом: *Кед поза Вепровича я ше здогадал. „Ша, лжевече, то љого Ирина там ходзи до школи!”* (Грам. 357; место: за *Вепровича*); б) з генитивом: *Поза главногo олтара випатрало так як цо випатра за театралними кулисами* (Грам. 357; место: за *главним олтаром*).

Применовнїк *помедзи* (з акузативом) значи унапряменосц по просторе хтори ше находзи медзи дачим: *Преходзим далей помедзи два декунги* (Грам. 358). Вон ше дакеди погришно хаснуе и 1. з инструменталом а) зоз значеньом места: *То було на гранци помедзи Мадярску и Румунију* (Грам. 358; место: *медзи Мадярску и Румунију*); б) зоз значеньом напряму: *Помедзи отоманом и креденцом ледво [ше] могло прейсц гу облаку* (Грам. 358; место: *Помедзи отоман и креденц*). 2. Применовнїк *помедзи* дакеди ше хаснуе и з генитивом: *Пис ше [чай] барз помалки, а помедзи двох одпиваньох водзи ше конверзација* (Грам. 358; место: *медзи двома одпиваняма*).

Применовнїк *понад* (з акузативом) значи унапряменосц дїї по простору хтори ше находзи над дачим: *Рафал загвижджал понад нашо глави* (Грам. 358). Вон ше дакеди хаснуе и а) з инструменталом: *Куљки [нам] часто гвиждали понад благами* (Грам. 358); б) з генитивом: *Я ягод русалка бим понад благаих хмарох лецела* (Заградка 14–15/1992, 21; место: *понад брелави хмару*).

З бешеди ше таке хасноване применовнїкох стихийно шири и у литературним језику.

Розиходзене пре неприлапену норму

Векшина назви житељскох местох у руским језику маю суфикс –(ч)–ань: *Нови Сад – Новосадьян, Београд – Београдьян, Загреб – Загребчань, Керестур – Керестурец и Керестурчань, Коцур – Коцурец и Коцурчань, Вербас – Вербасчань, Петровци – Петровчань, Миклошевиц – Миклошевчань, Шид – Шидьян, Бачинци – Бачинчань, Бикич – Бикичань, Дјорђево – Дјорђеовчань* и др. Правопис од 1973.б, медзитим, моглїве по аналогії зоз сербскимма и украинскимма суфиксами на –ин (серб. Новосађанин, Врбашанин, укр. *клянин*), предписуе форми на –ан: *Новосадян* (пасус 26.1), *Дјорђеовчан*, *Войводян*, *Личан*, *Києвлян* (пасус 49.1.б) и др. Але векшина руских авторох и далей хасновали форми на –ань, бо ше вони так и у бешеди хаснују. Прето тото правописне правило не зажило як нор-

ма, і у новим правопису будзе ше мушиц вименіц, т. є. увесц форми на **-ань** як правилни.

х х х

Як видзимо, пре мощни сербски уплів на руски народни і літературни язык, пре нукашні пременки у языку, ридше і пре други фактори, стандарт у руским языку у Войводини і Горватскей ище вше ше утвердзує. До літературного языка ище вше стихийно уходза у стандарту не реґістровани слова, форми і конструкції. А з другого боку маме розиходжене стандарда і пракси: паралелне хасноване

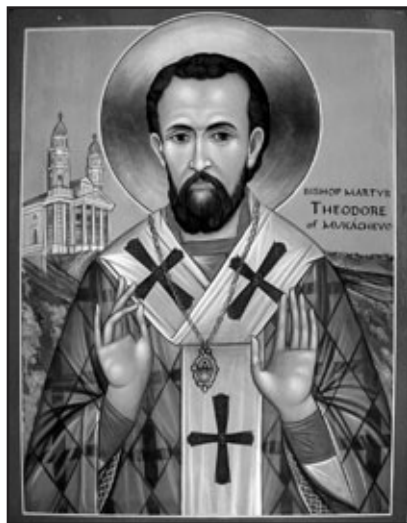
елементох руского языка у літературним языку і їх сербских, ридше і других, еквивалентох у бешедним языку.

- 1 Под *сербским* языком ту подрозумюєме дакедишнї *сербскогорватски* язык.
- 2 Г. Костельник, *Граматика бачваньско-рускей бешеди*. С. Карловци, 1923.
- 3 Микола М. Кочиш, *Правопис руского языка. Школске видане*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнікох, 1971.

Петро КРАЙНЯК, мол., Пряшів

Спомин на 60. роковины смерти мученика – Владыкы Теодора Ромжы

Кінцём октобра Мукачовска грекокатолицька епархія припомянула собі 60 років од мученицькой смер-

• Ікона благореченого єпископа-мученика Мукачовской грекокатолицькой епархії – Теодора РОМЖЫ.

ти єпископа, блаженого Теодора Ромжы (1911 – 1947), котрого благой памяти Св. отець Ян Павел II. беатифікував при своїй навщіві міста Львів у 2001 році. Владыка Теодор ся став, еднако як і наш єпископ-мученик Павел П. Ґойдїч, ЧССВ, жертвов комуністичных репресалій, а по зінсценованій автогаварії і насліднім отрувлїню умер 1. новембра 1947 року у мукачовскім містьскім шпиталю.

О смерти єпископа Ромжы выдали свідчїня сестры василїанкы, котры в часї смерти владыкы Теодора робили в мукачовскім шпиталю. Кідь їх доктор Берґман із своїм заступцём послав вночі з 31. октобра на 1. новембра 1947 на нечekanу ночну візиту, передбачовали, же штось ту не грає. Кідь ся о пару минут вернули назад до комнаты, де лежав владыка Теодор і о. Данел Бачиньскый, повіли собі: „Хвала богу, же ся їм ніч не стало.“ В тім моменті зачули стуканя єпископа і єго слова: „О, Ісусе...“ За тым дістав владыка силный захват, по яким умер. На смерть выстрашени сестрічкы зачали перезерати руки, ноги і ціле тіло, абы нашли причину смерти свого милого владыкы. Якимесь чудом, тяжко по-

раненый о. Бачиньскый двигнув голову і повів: „Была ту дівочка і дала владыкови штось під ніс.“ Доктор, професор Фединець сконштатовав уж лем смерть задушїнє. Дівча, котре подало єпископови смертелну отрову, было до шпыталю лем недавно прияте як помічна сила. Єй мено было Одарка. Было вєце як ясне, же тота тайна особа не была до шпыталю прията нагодов. Підозрїня сестер василїанок і недовіра к Одарці ся наповнили. Тоту смутну пригоду повідала сестра Теофіла, ЧССВ, яка была свідком той траґічной події. 28. октобра аж 1. новембра 2007 ся о тій події говорило вєце, як другый раз, кідь собі Мукачовска епархія припомянула 60. роковины од смерти русиньского владыкы Теодора Ромжы.

Святочнїй спомин мученицькой смерти владыкы Теодора ся зачав у неділю, 28. октобра 2007 на місті автогаварії при селі Іванівці, в районі Мукачово, де владыка Мілан Шашік, СМ, адміністратор Мукачовской епархії, одслужив вєдно з апоштольскым нунціом Україны і грекокатолицькыма єпископами Европы і северной Америки архієрейску службу Божу. На другый день ся служыла архієрейска служба Божа в новозбудованій церькви Духовной академії Т. Ромжы в Ужгороді, де была посвячена памятна табла добродителям Духовной академії, в котрій ся на священницьку службу готувлять богословці Мукачовской епархії. 30. октобра ся праздник перенїс до Мукачово, де пообідї была одкрыта памятна табла на мукачовскім шпыталю, де перед 60-ма роками оддав душу Створителєви владыка Теодор, а потім была в Успенській церькви в Мукачові одслужена архієрейска служба Божа. 31. октобра о 8-ій годині рано была одслужена архієрейска служба Божа, а вєчур о 18-ій годині ся в передвєчур свята блаженого єромученика Теодора Ромжы, мукачовского єпископа, служыла в катедралнім храмі в Ужгороді святочна вєчурня.

На день памяти смерти блаженого Теодора Ромжы, котрого свято маме у своїм церьковнім календарю і мы, грекокатолици в Словакії, ся 1. новембра зышло в Катедралнім храмі Пovýшіня св. Хреста в Ужгороді велике множе-

ство вірників вєдно із священниками, жебы архієрейсков святых літурґіох із зачатком о пів десятой припомянули сі 60. роковины од смерти владыкы Теодора. На літурґії, яку вів владыка Мілан Шашік, СМ, сучаснїй адміністратор Мукачовской епархії, взяли участь владыкове Ян Бабяк, Мілан Хаутур із Словакії, і трєме грекокатолицькы єпископы з США і Канады: владыка Басіл Скот, архієпископ і митрополита з Пітсбургу, владыка Вілієм Шкурла, єпарха з Ван Нюс, і Джон Пажак, єпарха з Торонта, котры почас перебуваня в Европі навщївили і выходну Словакію. О 11. годині была одслужена в кріпті катерланого храму панахіда за цїсарєвну Марію Терезію і за шыткых усопшых добродителїв Мукачовской епархії. Вєрхом ослав было одкрытя памятной таблы священникам Мукачовской епархії, яка были перенаслідованы в часі комунїзму. Частєв ослав была стріча владыків тых єпископств, котры взникли під еґїдов Мукачовской епархії, котра на засяг цїсарєвны Марії Терезії была еріґована папом Кліментом XIV. 19. септембра 1771 року.

Фоткы автора

• На місті недалеко села Іванівка, Мукачовского району, де была советьсков тайнов службов зінсценована автогаварія єпископа Т. РОМЖЫ, побудовали памятный хрест.

Еміл Кубек – грекокатолицький священик, публіциста, языкознаватель, писатель

(З виступу на святочній стрічі в Гомродю в Мадярьску 6. октября 2007 року к 150. річниці од народжіня Е. Кубека.)

В жыоті каждого народа – малого і великого – екзистують особности, котры ся залужыли о двигнутя свого народа в націоналній, культурній і соціалній области. Єдним з таких особностей русиньского народа є грекокатолицький священик, публіциста, языкознаватель, культурно-освітній діятель, писатель на Пряшівській Русі **Еміл Кубек**, котрого 150. річницю од народжіня сі припомянеме 23. новембра 2007 року.

Хто був Еміл Кубек і чом сі заслужить, жебы сьме на него споминали?

Еміл Кубек ся народив в **Штефурові 23. новембра 1857 року**, окрес Свідник, в родині грекокатолицького священика. По теологічных штудіях ся оженив з Марієв Шіріллово з Кружлєва. По высвячіню за священика зачинать як каплан в мадярьскім селі Гомродь. Поступно діяв в Якубянах, Кремній, Любовцю, а од 1885 до своєї еміграції до США в 1904 році – в Снакові.

Почас тых років ся зжыв з містным жытельством, вірниками. В селі розвинув культурно-освітню роботу. Учів людеі пчолярити, пестовати садовину, газдовати, обробляти землю... Пострарав ся о выбудованя пути до Снакова, школы, фары, помагав зберати грошы на оправу церкви. Ёго заслугов была поставлена перед селом капличка, де є каждорічно на свято Успенія Пресвятой Богородиці одпуст.

Активіты Е. Кубека не были обмежыны лем на тоты области. Він много увагы присвячовав духовному розвою, заложыв сільску бібліотеку, де сам даровав 60 томів книжок, а зорганізовав співацький і драматічний кружок. Кідь в 1904 році одходив із Снакова, жебы в США зачав нову етапу жывота, ёго вірници го одпроважовали з процесіов аж далеко за село.

Ай в США продовжовав у своій культурно-освітній роботі. Про снаківску школу передплатив часопис *Неділя*. Тот тыжденник про народности в Угорьску выходив у Будапешті. Писав до редакцій новинок і часописів, утримовав літературны контакты з родным краєм. В 1908 році вышов в Ужгороді ним редагований календарь на тот рік *Місяцослов*. Сполупрацовав з розлічныма періодіками. Найчастіше то было *Руське слово*, *Сокол*, як і знамый *Американський русскій вестник*, котрого редактором був Павел Жатковіч. Кубековы статі ся дотыкали релігійного, народного і культурного жывота америцькых краянів.

Еміл Кубек ся занимав і языком. Выznamным є ёго штиріязычний **Старославянсько-мадярьско-русько-німецький словник**, котрый обсягує скоро 30 000 слов. Вышов у 1906 році у видавательстві УНІО в Ужгороді.

Окрем спомианого штиріязычного словника познаме ай штирітомне виданя ёго творів під назвов **Народны повісті і Стихы** в штирех томах. Першы з них обсягує стихы, 7 повідань і 1 повість в стихах. Далшы три томы творять книжне виданя роману **Марко Шолтыс**. Першыраз був выданий роман в 1920 році в часописі *Сокол* в 115 продовжінях. Потім книжно в роках 1922 – 1923. Ілюстрації до книг зробив сын Е. Кубека – Антон.

Найвекшов прозаічных работов Е. Кубека є спомианый роман зо жывота Підкарпатської Русі – **Марко Шолтыс**, котрого події ся одбывають на Маковіці од 70-ых років 19. ст. аж до 1915 року. Главным героєм є сирота Марко Фурман, котрый, дякуючі великим способностям, сназі, честній і усиловній роботі, збогатнув. Люде часом забудуть ёго праве мено, назвуть го

Шолтысом. Герой має ясны автобіографічны знакы писателя Е. Кубека. Він хоснує свої знаня з польногосподарьства, моделує жывотну путь на фоні міжнародных подій, зображує зрод „домашней“ буржоазії в підкарпатськім селі.

Міджі далшы работы Е. Кубека належать: **Малый катехізм**, **Отче наш в словах і образах**, стихи: **Ніт уже любви, Марія княгиня Магдалинская, Супружество, Материнська любовь**, повіданя **Міклуш Миллий, Христос раджаєт ся, Рождественны повістки, Великий сын, Отець Алексій**, нарис **Моя подорож до Флориды**, песа в двох частях **Ольга**. Песы, якбач, не вышли друком.

Творы Е. Кубека в оригіналі были написаны кіріліков, „в нарічі підкарпатських Русинів“, але в англоязычній среді про тых, што были з русиньской области Угорьска і векшынов ходили до мадярьскых школ, ся друковали латиніков, котра была міджі америцькыма Русинами популярніша, як кіріліка. Е. Кубек то достаточно высвітлив у вступі к своему штиріязычному выданю **Народны повісті і Стихы**.

Не вшытко му вышло. Сам о тім пише, же една часть „про недостаток грошей на выданя уж до пеца пішла, друга часть ся находить в рукописах, а лем третя часть выдана, а то де-ту, розторгано.“

О тім, же много писаного матеріалу спалив, з гумором писав, же то був ёго найвекшы „літературный успіх“.

Векшына Кубековых творів є дідактічно заміряна. Як добрый знавец чоловіка з валалу мав вплив на людеі за помочи своїх творів, чім ся зарядив к великим будителям 19. стороча. Академік Павел Роберт Маґочій, професор історії Тороньтської універзиты в Канаді, о нім написав, же є „**найплоднішим і найталентованішим америцько-русиньскым писателём!**“

Почас жывота в США не був рівнодушный к проблемам нашых емігрантів. Выступав проти денационалізації, охранёвав свій язык і культуру, і вызывав помагати краянм в Европі. Мотивом ёго повідань і стихів суть зажиткы зо жывота людеі в роднім краю і выселеных до США, часто із замірянём проти алкоголізму. Про ёго творы є типічний гумор, щастный кінець, підсилений впливом жывота в „країні необмежыных можностей“. В США робив міджі русиньскыма емігрантамы з выходной Словакії до 1936 року в грекокатолицькій фарности в Мегеной Сіті, в штаті Пенсілванія.

О ёго жыоті в Америці знаме барз мало. З розлічных істочників сьме ся дізнали, же був конзулитором парохів, членом Комісії єпархіальных цензорів. Істый час був директором **Америцько-руської рады**, директором **Общества Соєдиненія**, членом Священницького выбору в Герісбургі (Пенсілванія), котрый в 1919 році прияв узнесіня, абы Е. Кубек пішов назад до Европы, де бы выдавав денник „угроруськым“ языком. Чом ся так не стало, дотеперь не знаме. Правда є то, же о жыоті і о творчости Е. Кубека є іщі много незнамого, котре треба высвітлити, і обективно.

Од ёго внучкы **Терезії** (дівкы ёго сына **Антоня**) сьме ся дізнали, же до пензіі одышов про хвороту – раковину жалудка. Дуже курился. У фарности був облюблений і триманий в почливости. Любив ходити до кіна, ай двараз до тыждня. Быв веселый, мав добрый гумор, оптімізм і дяку до жывота. Видно то ай з ёго автобіографії, котру написав в 1930 році. **Умер 17. юла 1940.** Похований є у пенсілваньскім місті Мегеной Сіті на містнім цін-

• Публіциста, літератор і культурно-освітній діятель в тогдышнім Угорьску а потім в Америці міджі Русинамы – о. Еміл КУБЕК.

терю св. Марії. На ёго місті параха потім робив ёго сын Антон.

Кідь собі припоминаме 150. річницю од народжіня Е. Кубека, треба повісти, же не знаме, што вшытко написав, а што вышло друком. Є істе, же написав того намого веце. У своїй автобіографії споминать, же писав про дітей і дорослых – повіданя і романы. Чом і в Гомродю собі припоминаме річницю того неправом забытого автора? Зато же до Австро-Угорьска – той монархії в середній Европі – патрило Грекокатолицьке єпископство, а до нёго патрила і Грекокатолицька парохія **Гомродь. Тота парохія была першым капланьскым містом Еміла Кубека.** Здало ся нам, же тот парохія, ай ціла ей околиця, зістала довго в ёго памяті.

Із сільской кроніки в Снакові ся дізнаєме, же по приході до Снакова, перше, што зробив, постарав ся о нову трикілометрову дорогу до села. Дав до села привезти вагон овиценовых стромиків, котрыма была высаджена велика фарьска загорода, як і загороды остатніх жытелів в Снакові. В тім часі в Снакові і на околиці была велика біда. У фарьскім архіві ся утримали писма, в котрых ся о. Кубек обертать з просьбов на своїх знамых на Долнякы. Наісто ту думав і на своє перше капланьске місто і на ёго околицю. В єднім із своїх писем із 5. юна 1890 року (під ч. 98/92), адресованім істому священникови на Долняках, пише о животі у тых своїх краях. Пише:

„Высокопочитованый пане духовный!

Із сердцем, повным вдячности, обертам ся на Вашу Высокопочитованость, із своіма вдячними рядками, за Вашу ласкаву підпору, котров сьте помагали при збірці на побудованя школы в моім худобнім селі...

За тот милосердный дар высповлюю своє щіре подякованя Вашій Высокопочитованости, Вашим кураторам, Вашим добросердечным вірникам, котры на Ваши добры слова зберали милостыню про моіх худобных вірників...

Барз Вас з покоров прошу, абы сьте мою дяку были такы добры передати своїм статочным вірникам. Заєдно, прошу, абы сьте были такы добры і на відомость дали, же мою вдячность не могу достойніше сплатити, як тым, же із сердца высланыма молитвами і святов Божов службов, за їх просьбы і за їх померших, жертвуючы ся к неконечно милостивому Господу Богу.

Ваша Высокопочитованость, котра жыє на благословенных Долняках, не може знати, як жыє ту горі наш бідный, досправды бідный русиньскый люд! То не жыєт, але бідованя! На земли ся не уродить ани каждогоденный хліб. Правду має наш бідный газда, кідь говорить: „Початок віры, конець хліба!“ – наш край.

Моя худобна фарность рахує іщі бідніших 500 душ. Як шарьска пословиця говорить: „Веру, слаба фара, бо сам плебан дзвонить!“ А предці, із своіма вірниками в 1890-ім, з помочов милосердных і віруючих людей, приближно за 4 000 форинтів сьме поставили:

1. Шумне бываня про священника.
2. Поправили церьков.
3. Поставили сьме два парадны хресты при дорозі.
4. Про нашу занедбану церьков сьме купили ризы, веце церьковных річей і книжок.
5. Зістає іщі школа з великов утратов, холем два дзоны і фарьскы господарьскы дворы.

За таких условий чоловік знає оцінити поміч других і подану помічну руку.

Неконечно милостивый Господь ный благословить каждый Ваш крок і каждую Вашу ступляй, а з Кривошан на Долякы переселеных русиньских братів, же не забыли на нас, котры сьме зістали на земли наших предків, ный Господь нам буде на помочі в нашій тяжкій ситуації...

Тото, што Еміл Кубек споминать в тім писмі – было то наісто з вашов помочов – ту на Долняках – што выплывать ай з ёго далшых писем. Была то поміч нелем фінанчна, але і матеріална. Ай зато сьме сі желали, абы сьме сі ту ведно з вами припоманули округлый юбілей писателя, подякова-

ли ся вам, што сьте тогды ай вы, ту на Долняках, зробили про ёго тогдышню парохію в Снакові.

14 років ем робив в селі Грабске, окрес Бардіов, а істый час ем заступовав і в парохії Снаків. Якраз тот час був про мене можностів, жебы ем выніс на світло Боже того визначного, догды скоро забытого священника. Днесь уж знаме того много о ёго особі і діятельстві. Выдали сьме ай веце публікацій о ёго работі.

Зато, як у своїм, так і в мені вірників села Снаків, дякуєме вшыткым, котры приготували тоту милу стрічу, тот праздник при 150. річниці од народжіня Еміла Кубека.

• 21. октября 2007 у Снакові, де священником был о. Еміл КУБЕК, відкрили му памятную таблу, перед котров стоять: (зліва) публіциста і активіста Словенської асоціації русиньских організації ЮДр. Петро КРАЙНЯК, зоставителі недавно выданого зборника повідань „Єдна стріча“ Е. Кубека – ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА і о. ПгДр. Франтішек ДАНЦАК. Фотка: А. З.

• **На 1. сторінці обалкы:** Благореченый єпископ-мученик Мукачовской грекокатолицькой єпархії – Теодор РОМЖА.

• **На 2. сторінці обалкы:** Мапа Карпатської Руси в 19. сторочу з русиньской верзії публікації професора Павла Роберта Магочія – „Народ нивыдыкы: ілюстрована історія карпатурсинів“.

• **На 3. сторінці обалкы:** Грекокатолицька церьков у селі Вісло в Мадярьску, де в роках 1820 – 1928 діяв пізніший єпископ Пряшівской єпархії – Йосиф ГАґАНЕЦЬ.

Фотка: П. Крайняк, мол.

• **На 4. сторінці обалкы:** Єден із найновших образів із сакралнов тематиков ужгородьского маляря Віталія ЛИБЫ.

Фоторепродукція: Д. Гузі

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочі Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх штатів: 350 корун, до ост. штатів 24 америцькых долларів, І. класов – 29 долларів. Шефредактор: **Мгр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Колорова, ПгДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова, ПгДр. Регістрачны числа: MK SR 418/91, MIČ 49 589.** Адреса часопису на інтернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk.** Выдане в децембрі 2007 р.

